

ISSN 2708-0889

**ACTA DE HISTORIA &
POLITICA:
SAECULUM XXI**

**2020'
Volume II**

ЧНУ імені Петра Могили
2020

УДК 94+930+902/904+327
DOI: 10.26693/ahpsxxi2020.02

Засновник видання:

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
(кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики факультету політичних наук)

Зареєстровано як друкований засіб масової інформації
(Реєстраційне свідоцтво: КВ 23922-13762Р)

Головний редактор: *Вовчук Людмила*, к. іст. н., доцент (ЧНУ ім. П. Могили)

Заступник гол. ред.: *Олександр Шевчук*, д. політ. н., професор (ЧНУ ім. П. Могили)

Відповідальний секретар: *Ірина Габро*, к. політ. н., доцент (ЧНУ ім. П. Могили)

Редакційна колегія:

Брусилівська Ольга, д. політ. н., професор (Одеса); *Гузун Вадим*, PhD (історія) (Бухарест, Румунія); *Єнаке Джордж*, PhD (історія) (Галац, Румунія); *Котляр Юрій*, д. іст. н., професор (Миколаїв); *Лазурко Лідія*, д. іст. н., професор (Дрогобич, Україна); *Пархоменко Владислав*, д. іст. н., професор (Миколаїв); *Сіновець Поліна*, к. політ. н., доцент (Одеса); *Худолій Анатолій*, д. політ. н., професор (Острог); *Цинк Кароліна* (Жешув, Польща)

Адреса редакції:

54003, м. Миколаїв, 1 Воєнна, 1, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики
E-mail: ahpsXXI@ukr.net

Офіційна web-сторінка в Інтернеті:

<https://ahpsxxi.org/>

Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI. 2020. Volume II. 110 c.

Статті подаються в авторській редакції. Автори несуть відповідальність за достовірність фактів, імен і за граматичні та стилістичні помилки.

ISSN 2708-0889

© Автори статей, 2020
© ЧНУ імені Петра Могили,
2020

З М І С Т

Лідія Біліченко

Діяльність місцевої поліції на Півдні України у період німецько-румунської окупації (1941-1944 рр.) 7

Вікторія Становська

Українці у німецьких млинах смерті (1941-1944 рр.) 15

Ірина Міронова, Людмила Черничко

Формування та діяльність «СМЕРШ» у 1943-1946 рр. 21

Віктор Маценко

Реформування Ради Безпеки ООН у період однополярності (1991-2001 рр.) 27

Анастасія Хмель

Еволюція ставлення іспанців до ЄЕС-ЄС 35

Ірина Габро, Артур Акопов

Проблеми торговельно-економічних відносин КНР і Нігерії на початку XXI століття 42

Олександр Шевчук, Анастасія Ворчакова

Особливості вступу Хорватії до НАТО 48

Анатолій Худолій

Геополітичні та регіональні фактори: США, Китай та РФ: партнери чи конкуренти? 55

Тетяна Богданова, Анна Черевко

Арктичний регіон у зовнішній політиці США за адміністрації Д. Трампа 66

Олеся Звездава, Альона Мокряк

Еволюція публічної дипломатії НАТО 76

Ірина Тихоненко, Вероніка Уранова

Конфліктогенність афгансько-пакистанських відносин за президентства А. Гані 84

Юрій Котляр, Вадим Пустовойтенко

Інформаційні технології в бізнес-архіві

96

Людмила Вовчук, Олександр Сирбу

Витоки та ідейна основа проекту «Велика Албанія»

102

C O N T E N T

Lidiia Bilichenko

- The local police activities in the South of Ukraine in German-Romanian occupation period (1941-1944) 7

Viktoriiia Stanovska

- Ukrainians in German Mills of death (1941-1944) 15

Iryna Mironova, Liudmyla Chernychko

- Formation and activity of SMERSH in 1943-1946 21

Victor Mashchenko

- Reform of the UN Security Council in the period of uniform polarity (1991-2001) 27

Anastasiia Khmel

- Evolution of Spanish attitude to EEC-EU 35

Iryna Habro, Artur Akopov

- The problems in Nigeria-PRC trade and economic relations at the beginning of XXI century 42

Oleksandr Shevchuk, Anastasiia Vorchakova

- Features of Croatia's accession to NATO 48

Anatoliiy Khudoliiy

- Geopolitical and regional considerations: US, China and, Russia: partners or competitors? 55

Tetiana Bohdanova, Anna Cherevko

- Arctic region in US foreign policy under the Trump's administration 66

Olesia Zvezdova, Alona Mokryak

- The evolution of NATO public diplomacy 76

Iryna Tykhonenko, Veronika Uranova

- Conflictogenic nature of Afghan-Pakistan relations under the presidency of A. Ghani 84

Yuriy Kotlyar, Vadim Pustovoitenko

Information technologies in business archives 96

Liudmyla Vovchuk, Oleksandr Syrbu

The foundation of the «Greater Albania» project 102

УДК 94 : 351.74 (477.73) «1941/1944» (043.2)
DOI: 10.26693/ahpsxxi2020.02.007

ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВОЇ ПОЛІЦІЇ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У ПЕРІОД НІМЕЦЬКО-РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941-1944 рр.)

Лідія Біліченко,

e-mail: bilichenko.lidia@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5547-9248>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

У статті досліджується діяльність місцевої поліції на території півдня України під час німецько-румунської окупації регіону в 1941-1944 рр. Доведено, що українська допоміжна поліція сформувалася й активно використовувалася німецькою та румунською окупаційними режимами вже у перші місяці війни для підтримки «нового порядку» на захопленій території. Встановлено, що основними напрямками роботи поліції були: охорона громадського правопорядку, розслідування кримінальних злочинів, затримання політично неблагонадійних осіб, участь у каральних операціях тощо.

Ключові слова: місцева поліція, Південь України, колабораціонізм, Друга світова війна, «Трансністрія», Рейхскомісаріат «Україна»

Постановка проблеми. Міфи на тему прогітлерівського колабораціонізму в роки Другої світової війни давно перетворилися не тільки в привід для спекуляцій, але і в ефективну зброю інформаційно-психологічної війни Російської Федерації проти України. У зоні окупації опинилося багато тисяч українців, яким неминуче доводилося вступати у контакти з німецькими та румунськими властями і навіть співпрацювати з ними. У наш час залишається майже недослідженою тема діяльності місцевої поліції на території півдня України в роки Другої світової війни. До сьогодні є лише одна праця одеського дослідника С. Богана¹ яка прямо стосується зазначеного питання, що надзвичайно актуалізує цей напрямок дослідження.

Серед українських науковців, які опосередковано торкалися даної тематики, слід виокремити Т. Гарбуза², І. Дерейка³, Б. Зека⁴, Т. Мартиненка⁵, І. Тарнавського⁶. І хоча вони в цілому висвітлювали діяльність поліції на території Києва, Луцька, Львова та Донецька, все ж таки в їх працях згадується і поліція, яка діяла на Півдні України. Цінну інформацію про організацію та структуру допоміжної поліції на окупованих територіях ми зустрічаємо у монографії російського науковця Д. Жукова «Русские эсэсовцы». Виходячи з вищесказаного, автори поставили собі за мету, як на основі

¹ Боган, С. (2012). Колабораціоністські органи правопорядку на Півдні України у 1941-1944 рр. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. Сер.: *Історія*, 180 (168), 35-40.

² Гарбуз, Т., Задирко, Х. (2014). Масове винищення єврейського населення Херсонської та Миколаївської областей у період окупації 1941-1945 років. *Acta studiosa historica*, 4, 137-145.

³ Дерейко, І. (2012). *Місцеві формування німецької армії та поліції у Райхскомісаріаті «Україна» (1941-1944 роки)*. Київ: Ін-т історії України НАН України.

⁴ Зек, Б. (2013). Особовий склад української допоміжної поліції Луцька у 1941-1944 рр. *Історичні студії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, 9-10, 105-111.

⁵ Мартиненко, Т. (2013). Українська Допоміжна Поліція в окрузі Львів-місто: штрихи до соціального портрета. *Вісник Львівського університету*. Сер.: *Історична*, 48, 152-167.

⁶ Тарнавський, І. (2017). Місцева допоміжна поліція Донеччини в період нацистської окупації (1941-1943 рр.). *Київські історичні студії*, 1, 110-119.

історіографічного матеріалу, так із залученням архівних джерел і періодики того часу, дослідити діяльність місцевої (допоміжної) поліції на Півдні України в 1941-1944 рр.

Виклад основного матеріалу. До кінця жовтня 1941 р. Південь України був майже повністю окупований німецько-румунськими військами. Особливістю окупаційної політики південноукраїнських земель було те, що її територія увійшла до двох, різних окупаційних зон – підпорядкованого румунам губернаторства «Трансністрія» (спочатку з центром у Тирасполі, згодом – в Одесі) і захопленого німцями Рейхскомісаріату «Україна»⁷. Із південноукраїнських земель до губернаторства «Трансністрія» відійшли сучасні Одеська та західна частина Миколаївської області. Очільником було призначено Георге Алексіану. Натомість, гауляйтером Рейхскомісаріату «Україна» став сумнозвісний Еріх Кох. На території сучасних Херсонської та Кіровоградської областей і східної частини Миколаївської області, що входили до Рейхскомісаріату «Україна», німці створили Миколаївський генеральний округ з центром у Миколаєві. На чолі округу став обергрупенфюрер Е. Оперман⁸.

6 листопада 1941 р. рейхсфюрер СС і шеф німецької поліції Г. Гімmlер видав наказ про створення місцевої допоміжної поліції в Рейхскомісаріаті «Україна», яка отримала назву шуцман-шафт, або «шума». 19 листопада 1941 р. статус допоміжної поліції в зоні цивільного управління був остаточно закріплений у спільному наказі шефа СС Г. Гімmlера та міністра у справах окупованих східних територій А. Розенберга «Про підпорядкованість поліцейських служб на окупованих територіях». Керівництво створенням і діяльністю «шума» покладалося на командувача німецької поліції порядку («орпо») рейхскомісаріату «Україна»⁹. Структура поліції виглядала так: «індивідуальна служба» (Schutzmannschaft-Einzeldienst) по охороні порядку в містах (охоронна поліція, Schutzpolizei) і сільській місцевості (жандармерія, Gendarmerie); батальйони допоміжної поліції (Schutzmannschaft-Bataillonen); пожежна охорона (Feuerschutzmannschaft); допоміжна охоронна служба (Hilfsschutzmannschaft), призначена для охорони таборів військовополонених та тюрем¹⁰.

Як правило, міське поліцейське управління підпорядковувалося міській управі та керувало діяльністю поліцейських ділянок, а також паспортних столів і пожежної команди. У великих містах, що мали районний поділ, міському поліцейському управлінню підпорядковувалися районні поліцейські управи¹¹. Разом із районною поліцією в деяких населених пунктах півдня України створювалася повітова, яка обслуговувала навколишні населені пункти. Також існували сільські поліцейські дільниці, які різнилися лише кількісним складом, а структурою були однакові. У поселеннях, селах і хуторах поліцію очолював старший поліцейський або начальник поліції, якщо село було велике¹².

На Херсонщині допоміжна поліція, значиться під двома назвами: «Команда української Народної міліції міста Херсона», або «Українська служба безпеки». Ця правоохоронна структура на чолі з її першим начальником на прізвище Конрад була створена міською Херсонською управою 15 вересня 1941 р. Херсон був поділений на чотири районних міліцейських управління. Районні органи правопорядку діяли під назвою «Районова Управа Української служби безпеки». Саме під такою назвою діяла українська міліція у Голопристанському районі під керівництвом її шефа Петра Классена та слідчого О. Тютюнника. На Миколаївщині та в самому Миколаєві україн-

⁷ Михайлуца, М., Тригуб, О. (2014). Релігійна політика окупантів на Миколаївщині: особливості, суть та наслідки (серпень 1941 – березень 1944 рр.). *Краєзнавство*, 1, 113.

⁸ Пагіря, О. (n.d.). Місця німецького та румунського терору на території Миколаївської області, 1941-1944 рр. Retrieved from <http://territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=426>

⁹ Зек, Б. (2013), 106.

¹⁰ Дерейко, І. (2012). *Місцеві формування німецької армії та поліції у Райхскомісаріаті «Україна»(1941-1944 роки)*. Київ: Ін-т історії України НАН України, 65.

¹¹ Жуков, Д., Ковтун, І. (2010). *Русские эсэсовцы*. Москва: Вече, 55.

¹² Тарнавський, І. (2017), 113.

нські органи правопорядку діяли під звичною назвою «українська поліція»¹³.

На території «Трансністрії» головний жандармський інспекторат і поліцейські органи підкорялися губернаторові та Міністерству внутрішніх вправ Румунії. Префектура поліції Одеси підпорядковувалась губернаторові та мала на території міста 10 поліцейських дільниць. Поліцейські органи складались з карного відділу та таємної поліції (сигуранци). Сигуранца слідувала за настроями окупованого населення і солдат румунських гарнізонів, боролась з партизанами та підпільними диверсійними групами. Інспекторат в'язниць підпорядковувався безпосередньо МВС Румунії¹⁴.

Набір до поліції здійснювався з місцевого населення. Кожен з потенційних новобранців повинен був зазначити в анкеті такі відомості про себе: прізвище, ім'я, по батькові, національність, громадянство, професію, сімейний стан, дівоче прізвище дружини, військове звання, зріст, форму обличчя, колір волосся та колір очей¹⁵. Після заповнення анкети підписувалось заява, в якій зазначалося: «Оголошую замість присяги, що подані мною дані відповідають дійсності. Заявляю далі, що я арійського походження, а саме серед моїх предків не було євреїв, та також що я не був членом комуністичної партії»¹⁶.

Причини, що спонукали людей до вступу в місцеву поліцію, були різні: ненависть до радянської влади через масові репресії та голодомор, обіцянки німецького керівництва надати незалежність українцям, тощо. Ще однією обставиною, котра певною мірою стимулювала вступ до поліції з середини 1942 р., було те, що служба в її рядах охороняла від вивезення на роботу до Німеччини, яка загрожувала передусім молодим юнакам. Але головна причина – бажання вижити у складних умовах окупації, уникнути голодної смерті. Часто добровольцям обіцяли гуртожиток і харчування, як у німецьких військових¹⁷. Але звичайно це були лише обіцянки. В Державному архіві Миколаївській області зберігається прохання німецького наглядача Щербакова Миколи Яковича про підвищення заробітної плати. Зазначається, що дана особа знаходиться на німецькій службі в селі Травники й отримує 50 марок зарплатні, якої не вистачає аби прогодувати свою родину¹⁸.

Під час проходження служби в поліції часто траплялися різні казуси. Так, для прикладу, в 1942 р. на Миколаївщині троє охоронців з прізвищами Макура, Щербак і Загін поїхали в село випити горілки. Але, по поверненню додому пізно вночі, вартовий не впізнав їх та вистрелив у Щербака, який йшов попереду. Щербак був відправлений до госпіталю, де йому була зроблена операція. Однак, стан його був дуже важкий і на наступний день він помер¹⁹.

У південній Україні органи та підрозділи міліції (поліції) виконували найрізноманітніші функції й обов'язки: охорона громадського правопорядку, патрулювання вулиць, постій і регулювання вуличного руху, охорона громадських закладів тощо. Згідно закону № 80 від 6 лютого 1941 р. виданого полковником Борческу, на території Одещини та Миколаївщини поліція повинна заарештовувати тих громадян, які:

- зберігають зброю, амуніцію, вибухові речовини без дозволу;
- крадуть амуніцію та зброю із казарм, складів, фабрик, які належать державі або приватним особам;
- особи, які не виконують накази губернаторства «Трансністрії», повітових префектів і міських голів²⁰.

Мешканці півдня України негайно повинні були повідомляти поліцію про осіб,

¹³ Боган, С. (2012), 36.

¹⁴ Білоусова, Л., Гейтан, О. та ін. (укл.) (2009). *Документи Державного архіву Одеської області з історії Другої світової війни та її наслідків: огляд фондів*. Одеса: ДАОО, 2.

¹⁵ *Державний архів Миколаївської області*. Ф. Р-1434. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 6.

¹⁶ *Там само*. Арк. 5.

¹⁷ Тарнавський, І. (2017), 112.

¹⁸ *Державний архів Миколаївської області*. Ф. Р-1434. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 2.

¹⁹ *Там само*. Арк. 3.

²⁰ *Державний архів Миколаївської області*. Ф. Р-1651. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 11.

які зберігають вдома: свинець, олово, цинк, алюміній, мідь, бронзу, стару резину, зброю, кулі, військову амуніцію тощо. Особи, у яких знайшли зазначені речі, засуджувалися до страти²¹. Заборонялося використовувати бензин та керосин в інших цілях окрім як для весняних посівів²². Також поліція слідкувала за тим, аби з наступом сутінок, світло у кожному будинку було всюди вимкнено. У випадку коли відсутні віконні ставні та через неможливість повного затемнення, слід було залишатися без світла, не запалюючи ліхтарів²³. Здійснювався поліцією й контроль за комерсантами ресторанів та буфетів. Їм суворо заборонялося продавати спиртні напої військовим. Якщо власник закладу не виконував зазначеного наказу, то його позбавляли права торгівлі та закривали буфети або ресторани, якими він володів²⁴. Задля охорони правопорядку та запобіганню диверсій, населенню міст і сіл півдня України радилося не приймати на ночівлю осіб з інших місцевостей. Якщо приїжджав погостювати родич, то потрібно було заздалегідь повідомити про це органи поліції та прийти до поліцейських для перевірки особистості²⁵.

Поліцейські нерідко виконували й традиційні міліцейські функції у кримінальних справах²⁶. У 1943 р. до відділу кримінальної поліції м. Миколаєва звернулася громадянка Марія Лілісон із заявою про крадіжку. Зазначена особа розповіла, що в 1942 р. до неї у гості прийшла її подруга Прочаєва Софія Григорівна зі своєю знайомою Портненко Ольгою Іванівною. На Портненко вона помітила шапку своєї покійної доньки, яка була вкрадена з її квартири. В ході обшуку квартири Портненко, кримінальна поліція виявила ще низку вкрадених речей, які раніше належали Лілісон: капелюх дитячий (червоний), дитяча білизна та пояс від дитячого пальта. Усі речі були повернуті власниці²⁷.

1 березня 1943 р. о 3 годині дня Дедулям Георгій, який проживав по вулиці Кузнечній у будинку № 25, при виході на вулицю був затриманий трьома озброєними грабіжниками, які, поваливши його на землю, кілька разів вистрілили з револьверів, цілячись йому в голову. Грабіжникам вдалося зняти з потерпілого пальто та золоте кільце, а також витягнути гаманець, в якому було 600 марок і документи. Енергійними діями районної поліції вдалося зловити зловмисників, які опинилися неповнолітніми: Широкий Михайло (16 років), Остащенко Георгій (17 років), Скакунов Леонід (17 років).

Інший випадок стався 23 березня 1943 р., коли, при спробі втечі, поліцією були розстріляні «великий бандит» Одеси – нальотчик Іван Ананьєв, що носив прізвисько «Мордатий», і «за компанію» – двірник Віктор Красовський, який переховував його у себе. Розстріл злочинців стався при наступних обставинах: злочинці розповіли органам поліції, що на одній з околиць міста ними закопані у затишному місці цінності з числа викрадених ними під час останніх нальотів. Злочинці обіцяли чинам поліції вказати місце закопаних цінностей. Однак, при виході з машини вони намагалися втекти і не звертали уваги на неодноразові попередження зупинитися. Це змусило поліцейських, які супроводжували злочинців, відкрити вогонь, у результаті чого злочинці були вбиті²⁸.

Займалася поліція також незначними правопорушеннями. Так, жителів с. Володимирівка Очаківського повіту в 1943 р. було доставлено поліцією до військового претора, через те, що ті поїхали на Адамовський млин молоти пшеницю, що було заборонено префектурою Очаківського повіту від 19 жовтня 1942 р. Загалом заарештували: Горлова Максима, Горлова Данила, Горлова Олександра, Спиридонова

²¹ Там само. Арк. 20.

²² Там само. Арк. 14.

²³ Там само. Арк. 16.

²⁴ Там само. Арк. 25.

²⁵ Там само. Арк. 18.

²⁶ Мартиненко, Т. (2013), 163.

²⁷ Державний архів Миколаївської області. Ф. Р-1433. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 3.

²⁸ Военно-полевой суд (1943, 26 марта). *Молва*. Одесса, 3.

Григорія, Баланда Петра, Степанова Іллю, Подопригору Петра, Запорожченко Юлію, Балановську Ганну, Таран Марію та Білоусова Трохима²⁹.

На українську поліцію була покладена й робота санітарних служб. Так, 22 вересня 1941 р. Херсонська міська управа видала розпорядження населенню «все почистити і обробити хлором, аби запобігти кишково-шлунковим захворюванням». Контроль за виконанням постанови здійснювався українською народною міліцією³⁰. На Миколаївщині по першому попередженню поліції все населення від 2 до 70-ти років мали зробити протихолерне щеплення. Особи, які не зробили цього, були покарані штрафом або ж тюремним ув'язненням до 6 місяців³¹. Згідно з наказом губернатора «Трансністрії» від 27 травня 1943 р., контроль за виконанням якого покладался на міську поліцію, санітарний відділ і шефів секторів, усі жителі до 10 липня 1943 р. повинні відремонтувати та побілити свої будинки. При кожному дворі мав бути збудований і побілений клозет не менше ніж 2 м глибиною, а також вигрібна яма, куди мало викидатися сміття³².

Ще одним напрямком роботи поліції був контроль за громадськими роботами та виконання функцій різних контрольно-ревізійних служб. За наказом № 10 губернатора «Трансністрії» поліцаї примусово виганяли усіх мешканців сіл (чоловіків, жінок, дітей) у поле для збору бур'янів. Звільнялися від робіт тільки хворі, старі люди та діти віком до 6 років³³. Мешканці, які не захотіли виходити на роботи, були покарані місцевою поліцією як фізично (10 ударів батою), так і штрафом (10 марок)³⁴. Беручи до уваги те, що була велика потреба у фуражі для тварин (сіна, вівса, соломи та ячменю) (згідно з тим же наказом), мешканцям на території Одещини та Миколаївщини не дозволялося палити соломі для зігріву. Поліція повинна було слідкувати, щоб солома використовувалася тільки для харчування тварин³⁵.

Також, через нестачу обмундирування солдат на фронті, з 25 жовтня 1942 р. Очаківський повіт постановив, що кожна родина, включаючи й німецькі сім'ї, повинна була виготовити для солдат декілька пар шкарпеток і пару рукавиць. Контроль за здійсненням даної постанови було покладено на поліцію. Ті, хто не виконував зобов'язання каралися в'язницею від 15 днів до 3-х місяців, або ж штрафом у розмірі 50-100 РККС³⁶.

Часто поліція займалася розшуком та арештом євреїв і виконували охоронні функції при єврейських гетто. Накази, розпорядження, інструкції румунської адміністрації дають нам уявлення про створення механізму дискримінації та фізичного знищення єврейського населення. Так, 11 листопада 1941 р. очільник румунського уряду Іон Антонеску видав наказ № 23, за яким:

«...враховуючи необхідність організації проживання євреїв у певних місцях з метою забезпечення безпеки тилу; також враховуючи, що єврейське населення має власною працею і засобами забезпечити своє існування, наказуємо:

Ст. 1. Всі євреї, які прибули до Трансністрії з районів військових дій або жили раніше в Трансністрії і переселилися в інші місцевості у зв'язку з військовими діями, а також і ті євреї, які в подальшому будуть переселені, – зобов'язані підкорятися правилам, викладеним у цьому наказі.

Ст. 2. Інспекторат Жандармерії Трансністрії встановлює місцевості, де євреї можуть поселятися; розселення проводиться, відповідно до числа членів сім'ї, в оселях, що залишилися. Кожна єврейська сім'я, яка отримала житло, повинна привести його в належний стан і утримувати його в чистоті. Якщо число таких жител виявиться не-

²⁹ Державний архів Миколаївської області. Ф. Р-1651. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 19.

³⁰ Боган, С. (2012), 36.

³¹ Державний архів Миколаївської області. Ф. Р-1651. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 22.

³² Там само. Арк. 24.

³³ Там само. Арк. 9.

³⁴ Там само. Арк. 15.

³⁵ Там само. Арк. 7.

³⁶ Там само. Арк. 17.

достатнім, євреї можуть бути поселені і на приватних квартирах, особливо їм для того зазначених, з встановленням певної квартирної плати.

Ст. 3. Всі євреї, що входять до складу кожного такого поселення або громади, повинні бути занесені в особливий список, де вказується: прізвище, ім'я, національність, релігія, вік, професія, місцевість, звідки прибув. Кожному єврею буде виданий відповідний документ з перерахуванням усіх вищенаведених даних.

Ст. 4. Жоден євреї не може залишити поселення, в якому йому призначено місце проживання, без особливого на те дозволу, виданого районним або повітовим префектом (начальником поліції).

Ст. 5. Всі євреї, що входять до складу одного поселення, утворюють колонію, яка управляється начальником колонії, який призначається претором району з середовища поселенців. Помічниками начальника колонії є керівники груп: начальник колонії призначає для кожної групи (в 20 чоловік) керівника, який несе відповідальність за наявність у групі всіх її членів, піклується про благополуччя їх і повідомляє про кожне порушення, допущене будь-ким з групи. Начальник колонії і керівники груп відповідають особисто за присутність всіх євреїв у колонії і за їх виконання адміністрації та жандармерії.

Ст. 6. Начальник колонії зобов'язаний подати списки всіх членів колонії, які володіють будь-якою спеціальною професією, всіх ремісників і взагалі всіх осіб, здатних до праці. На підставі списків, поданих начальником колонії. Міський Голова, або сільський староста, організовує працю в колонії і в місті або селі наступним чином: євреї, які володіють будь-якою спеціальною професією будуть знаходитися в розпорядженні управління колонії і будуть залучатися до роботи по мірі необхідності; майстри-ремісники будуть виконувати роботу, яка призначається їм відповідно до їх спеціальності; всі інші (особи некваліфікованої праці) будуть знаходитися у розпорядженні міських або сільських властей і будуть використовуватися на різних роботах для потреб колонії, або міста або села, або на інших роботах для суспільних потреб. Зокрема, вони будуть використані на польових роботах, на роботах з благоустрою доріг і мостів, по заготівлі лісу і дров, каменю та інших матеріалів. За пророблений робочий день видається продовольча картка в 2 марки, а для осіб некваліфікованої праці – в 1 марку. Органи жандармерії зобов'язані постійно перевіряти і контролювати стан єврейських колоній, доводячи до відома керівних органів про всі виявлені порушення.

Ст. 7. Залучення євреїв на роботу з однієї колонії в іншу проводиться з дозволу районного або повітового префекта. Залучення для робіт фахівців з одного району чи повіту в інший проводиться тільки з дозволу Директора відділу праці при Цивільно-губернаторові.

Ст. 8. Кожен євреї, виявлений за межами своєї колонії без належного на те дозволу, буде розглядатися як шпигун і негайно покараний на підставі військових законів, що діють у воєнний час.

Ст. 9. Євреї-фахівці можуть бути з дозволу Губернатора використані на всіх роботах по відновленню промисловості, яка постраждала в результаті війни...»³⁷.

Виконання даного розпорядження було покладено на місцеву поліцію.

На території Миколаївщини існували гетто у північних районах – у с. Криве Озеро, с. Мостове, м. Голта (Первомайськ). Особливу увагу треба звернути на так звані табори в с. Богданівка та с. Доманівка, які стали справжніми таборами смерті. Знищенням євреїв у Богданівці займалась оперативна група «Д», до складу якої входило 500 есесівців, керував ними Отто Олендорф. Охороняли табір 12 поліцаїв – жителі Богданівки на чолі з Іваном Сливенко, який відрізнявся особливою жорстокістю у ставленні до в'язнів. В'язням не давали ні їжі, ні води, доходило до того, що люди використовували взимку сніг для питної води. До грудня 1941 р. кількість померлих

³⁷ Главное военное командование управление гражданского губернатора Транснистрии. Приказ № 23 (1941, 24 декабря). *Одесская газета*, Одесса, 5.

дійшла до 2 тис. осіб. Загалом, на території с. Богданівки та с. Доманівки за увесь час існування гетто, було знищено 7540 людей³⁸.

Бували випадки, коли німецька адміністрація залучала і до прямих розстрільних операцій. Зокрема, дані завдання покладалися на так звані шуцбатальйони. Так, 16 вересня 1941 р. німецькі жандарми та місцеві поліцаї зігнали всіх євреїв с. Бобровий Кут (єврейська колонія) на Херсонщині у двір маслозаводу, а потім погнали до глибокого закинутого колодязя в степу біля с. Євгенівка. Людей розстріляли, а їх групи скинули у колодязь. За даними різних джерел кількість жертв становить до 850 осіб³⁹.

Під расову дискримінацію потрапляли не тільки люди єврейського походження. На півдні України строго заборонялося циганам продавати будь-які предмети одягу або ж домашнього вжитку. Також жителям міст не дозволялося купувати будь-які речі у циган. Цигани, що продавали мешканцям і мешканці, які купували у циган, були доставлені поліцією до військового претора та покарані тюремним ув'язненням строком від 2 до 6 місяців. Звичайно, у порівнянні з репресіями проти єврейського населення, це були дрібниці⁴⁰.

Результати дослідження. Таким чином, українська допоміжна поліція сформувалася й активно використовувалася німецькою та румунською окупаційними режимами вже у перші місяці війни для підтримки «нового порядку» на захопленій території. Обов'язки поліції були різноманітні: охорона правопорядку, розкриття кримінальних злочинів, робота санітарних служб, відправка населення на господарські роботи, затримання політично-неблагонадійних осіб, охорона німецьких концтаборів, участь у каральних операціях тощо.

REFERENCES

- Bohan, S.** (2012). Kolaboratsionistski orhany pravoporiadku na Pivdni Ukrainy u 1941-1944 rr. [Collaboration law enforcement agencies in the South of Ukraine in 1941-1944]. *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly]*. Ser.: *Istoriia*, 180, (168), 35-40 [in Ukrainian].
- Dereiko, I.** (2010). *Mistsevi formuvannia nimetskoï armii ta politzii u Raikhskomisariati «Ukraina»(1941-1944 roky)* [Local formations of the German army and police in the Reich Commissariat «Ukraine» (1941-1944)]. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Harbuz, T.** (2014). Masove vynyshchennia yevreiskoho naseleння Khersonskoi ta Mykolajivskoi oblasti u period okupatsii 1941-1945 rokiv [Mass extermination of the Jewish population of Kherson and Mykolayiv regions during the occupation of 1941-1945]. *Acta studiosa historica*, 4, 137-145 [in Ukrainian].
- Koval, H.** (2014). *Holokost v yevreiskikh koloniakh kolyshnoi Khersonskoi hubernii* [The Holocaust in the Jewish colonies of the former Kherson province]. Retrieved from http://historymoippo.blogspot.com/2014/02/blog-post_23.html [in Ukrainian].
- Martynenko, T.** (2013). Ukrainiska Dopomizhna Politsiia v okruzi Lviv-misto: shtrykhy do sotsialnoho portreta [Ukrainian Auxiliary Police in Lviv-city district: touches to the social portrait]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Ser.: *Istorychna*, 48, 152-167 [in Ukrainian].
- Mykhailutsa, M., Tryhub, O.** (2014) Relihiina polityka okupantiv na Mykolajivshchyni: osoblyvosti, sut ta naslidky (serpen 1941 – berezen 1944 rr.) [Religious policy of the occupiers in Mykolayiv region: features, essence and consequences (August 1941 – March 1944)]. *Kraieznavstvo*, 1, 113-123 [in Ukrainian].
- Pahiria, O.** (N.d.). *Mistsia nimetskoho ta rumunskoho teroru na terytorii Mykolajivskoi oblasti, 1941-1944 rr.* [Places of German and Romanian terror in the territory of Mykolayiv region, 1941-1944]. Retrieved from <http://territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=426> [in Ukrainian].
- Tarnavskiy, I.** (2017). Mistseva dopomizhna politzii Donechchyny v period natsystskoi okupatsii (1941-1943 rr.) [Local auxiliary police of Donetsk region during the Nazi occupation (1941-1943)]. *Kyivski istorychni studii*, 1, 110-119 [in Ukrainian].

³⁸ Гарбуз, Т., Задирко, Х. (2014), 140.

³⁹ Коваль, Г. (2014). *Голокост в єврейських колоніях колишньої Херсонської губернії*. Retrieved from http://historymoippo.blogspot.com/2014/02/blog-post_23.html

⁴⁰ *Державний архів Миколаївської області*. Ф. Р-1651. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 21.

- Zek, B.** (2013). Osobovyi sklad ukrainskoi dopomizhnoi politsii Lutska u 1941-1944 rr. [Personnel of the Ukrainian auxiliary police of Lutsk in 1941-1944]. *Istorychni studii Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, 9-10, 105-111 [in Ukrainian].
- Zhukov, D., Kovtun, I.** (2010). *Russkie esesovtsy* [Russian SS men]. Moskva: Veche [in Russian].

Lidiia Bilichenko,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5547-9248>

The local police activities in the South of Ukraine in German-Romanian occupation period (1941-1944)

The article examines the activities of local police in southern Ukraine during the German-Romanian occupation of the region in 1941-1944. By the end of October 1941, the south of Ukraine was almost completely occupied by German-Romanian troops. On November 6, 1941, the Reichsführer of the SS and the head of the German police, G. Himmler, issued an order to establish a local auxiliary police at the Reich Commissariat «Ukraine», which was called a shutsman-shaft, or «noise». As a rule, the city police department was subordinated to the city council and managed the activities of police stations, as well as passport desks and the fire brigade. In large cities that had a district division, the district police departments were subordinated to the city police department.

In Transnistria, the Chief Gendarmerie Inspectorate and the police were subordinated to the Governor and the Romanian Ministry of the Interior. The Odessa police prefecture was subordinated to the governor and had 10 police stations in the city. The police authorities consisted of the penal department and the secret police. Sigurantsa monitored the mood of the occupied population and the soldiers of the Romanian garrisons, fought against guerrillas and underground sabotage groups. The prison inspectorate reports directly to the Romanian Interior Ministry.

It was established that the main areas of police work were: protection of public order, investigation of criminal offenses, detention of politically unreliable persons, participation in punitive operations, etc.

Keywords: local police, South of Ukraine, collaborationism, Second World War, «Transnistria», Reichskommissariat «Ukraine»

УДК [930.253 : 94] (477) «1941/1944»
DOI: 10.26693/ahpsxxi2020.02.015

УКРАЇНЦІ У НІМЕЦЬКИХ МЛИНАХ СМЕРТІ (1941-1944 рр.)

Вікторія Становська,

e-mail: viktoria.stanovskaa@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9500-6426>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

У статті розглядаються соціальні, політичні та правові уявлення про депортацію остарбайтерів з УРСР до Німеччини у період Другої світової війни. Подано фактологічно-документальні джерельні підходи до визначення феномену насильницької депортації населення УРСР. Неупереджено та максимально принципово розглянуто докази злочину проти української нації з боку німецького командування. До уваги представлено здатність створення підпільних організацій у межах території концентраційних таборів як елемент руху опору українців проти німецького поневолення.

Ключові слова: Аушвіц-Біркенау, 1941-1944 рр., Освенцим, трудові табори

Постановка проблеми. Примусова праця у Третньому Райху почалася як компроміс, не була спланованою і не мала чітких планів. Але вона створила систему, яка дозволила примусити працювати на себе мільйони людей. Упродовж Другої світової війни на території нацистської Німеччини та на окупованих Райхом землях працювало приблизно 13,5 млн. чоловіків, жінок і дітей з 26 країн Європи¹. З них понад 4,5 млн. були військовополоненими та майже 8,5 млн. становили цивільні робітники та в'язні концентраційних таборів². Друга світова війна стала кровопролитною в історії людства, невід'ємним фактом якого є насильницьке поневолення східних робітників німецьким командуванням у концтаборі Аушвіц-Біркенау на території польського міста Освенцим.

Аналіз останніх досліджень. Треба відмітити, що окремі аспекти цієї проблеми вже піднімалися українськими й іноземними вченими. До цієї теми зверталися такі знані українські історики, як М. Дубик³, М. Марунчак⁴, Т. Пастушенко⁵, польський учений К. Дунін-Вонсович⁶ та ін. Відзначимо також колективну працю за редакцією В. В'ятровича⁷. Проте, незважаючи на інтерес учених стосовно питання насильницьких поневолень українців німецьким командування у період Другої світової війни, тема є актуальною та потребує подальшого вивчення.

Метою статті є висвітлення незламності духу українців на прикладі створених

¹ Бродский, Е.А. (1970). *Во имя победы над фашизмом. Антифашистская борьба советских людей в гитлеровской Германии (1941-1945 гг.)*. Москва: Наука, 253.

² Там само, 221-222.

³ Дубик, М. (2000). *Довідник про табори, тюрми та гетто на окупованій території України / 1941-1944*. Київ: Наукова книга.

⁴ Марунчак, М. (1996). *Українські політичні в'язні в нацистських концентраційних таборах*. Вінніпег.

⁵ Пастушенко, Т. (2009). *Остарбайтери з Київщини: вербування, примусова праця, репатріація (1942-1953)*. Київ: Інститут історії України.

⁶ Dunin-Wąsowicz, K. (1983). *Ruch oporu w hitlerowskich obozach koncentracyjnych 1933-1945*. Warszawa, 57.

⁷ В'ятрович, В. (ред.). (2019). *Тріумф людини. Українці в нацистських і радянських концтаборах*. Львів: Український інститут національної пам'яті; Центр досліджень визвольного руху; Папуга.

ними угрупувань на території найбільших центрів поневолення німців не лише за територіальним показником, а в першу чергу за кількісним показником жертв за період з 1941 по 1945 рр.

Авторка поставила перед собою наступні завдання: висвітлити роль руху опору українців як однієї із націй, що потерпали від знущань жорстокого ворога в обличчі керівництва Третього Райху. Визначити основний вектор подій, які стали безповоротною подією не тільки для історії України, а й для багатьох націй, що стали жертвами чисток «титульної нації»; показати центри масових знищень на території Німеччини у зазначений період; акцентувати увагу на протиріччях і сенсаційних фактах знущань нечуваної жорстокості проти українців, при цьому об'єктивно аналітично оцінюючи загальну картину концтаборів.

При написанні статті авторка використала загальнонаукові емпіричні (опис) і теоретичні (аналіз, синтез, індукція, пояснення й узагальнення) методи дослідження.

Виклад основного матеріалу. Друга світова війна спричинила розростання системи концтаборів до небачених розмірів. У 1940 р. в окупованій Польщі СС спорудили концтабори Аушвіц біля м. Освенцима і Майданек на околиці м. Любліна. Війна також перетворила концтабори на інструмент геноциду.

Першими жертвами масового знищення стали радянські військовополонені. З 1942 р. табори долучили до «остаточного вирішення єврейського питання». Сотні тисяч західно- і центральноєвропейських євреїв були депортовані до Аушвіца й Майданека, які стали виконувати функції таборів смерті. Слабких, хворих і старих відразу відправляли до газових камер. Решту мала добити каторжна праця. Концентраційні табори стали джерелом рабів для німецьких індустриальних концернів⁸. Тож 1942 р. Інспекцію концтаборів приєднали до Головного адміністративно-господарського управління СС. Кожен табір обріс густою мережею філій, які розташовувалися при певному підприємстві. Підкорені нації змушені були працювати на благо економічної могутності завойовників. У 1943 р. концентраційні табори принесли Райху прибуток у 200 млн. райхсмарок, наступного року – вже 500 млн.

Україна не була незалежною державою, тож СС не визнавали українців як окрему націю. Уродженці радянської України у табірній статистиці проходили як громадяни СРСР. Усіх їх нацисти позначали літерою R – «росіяни». Західних українців ідентифікували як P – «поляків», оскільки до війни вони були громадянами Польщі. Крім того, українцям у таборах доводилося бути «румунами», «чехами» тощо. Лише група українських націоналістів у концтаборі Аушвіц домоглася, щоб їх визнали як українців⁹.

Основні положення стосовно використання українців були викладені у так званих «Указах про остарбайтерів» підготовлених спеціальною комісією РСГА і підписаних Г. Гімлером 20 лютого 1942 р.¹⁰ Вони передбачали контроль над їхньою працею, пересуваннями, дозвіллям і навіть статевим життям.

Українці одна із чисельних етнічних груп, які потрапили до концтабору Аушвіц-Біркенау. Проте були чи не єдиною етнічною групою, котру зсередини було поділено на підгрупи на підставі довоєнної державної приналежності. Саме це й стало причиною внутрішньої відмінності в особливостях спілкування, манерах поведінки та політичних переконань.

Ще однією причиною була асиміляція основної маси українців між іншими спільнотами, що були сформованими на підставі належності до однакової категорії в'язнів (радянські військовополонені або остарбайтери), або політичної належності (наприклад, громадяни СРСР чи Польщі).

Єдиним винятком консолідованих українців, яка зберегла у таборі смерті Аушвіц внутрішню солідарність і сформувала угрупування взаємодопомоги, були частково радикально налаштованих членів Організації Українських Націоналістів.

⁸ В'ятрович, В. (ред.). (2019), 15-17.

⁹ Там само, 5-6.

¹⁰ Пастушенко, Т. (2009), 99.

Основним наслідком консолідації українців стало виникнення мереж взаємодопомоги підпільного типу та безпосередньо рух опору німецькому поневоленню на території комплексу концтаборів у м. Освенцим.

Перша група членів ОУН прибула в Аушвіц 20 липня 1942 р. і була привезена з Кракова. Наступна, чисельністю 24 особи, прибула звідти ж 8 серпня того ж року¹¹. Найбільша група членів ОУН була привезена зі Львова на початку листопада 1943 р.¹²

Надалі між поневоленими українцями була розгорнута мережа взаємодопомоги за принципом спільного походження. Приклад таких мереж, за ствердженням дослідника теми опору у концтаборах К. Дуніна-Вонсовича, була першою стадією формування підпільних мереж в'язнів¹³.

Підпільні мережі виникали «знизу», поступово налагоджувалися контакти, за допомогою яких уникали роботи, роздобували додаткову пайку їжі, знаходили фізично легшу роботу. Поступово всередині угруповання розподіляли функції, які чітко корелювали з об'єктивними можливостями конкретного в'язня – учасника групи¹⁴. Як і будь-яка мережа, вона мала лідера, який управляв і координував усі дії групи. Мова йде про угруповання членів ОУН(б), яких ув'язнили в Освенцимі, підпільній організації під назвою «Искра», яку створили влітку 1942 р. у м. Вурцен, поблизу Лейпцига.

Прослідковуючи динаміку розвитку організації, зазначимо, що близько кінця 1944 р. до угруповання «Искра», яке нараховувало кілька сотень членів, входили польські та французькі цивільні робітники, а також громадяни Німеччини, що мешкали у навколишніх селах і містечках, і примусові робітники Лейпцига. Члени «Искри» проводили переважно пропагандистську діяльність серед іноземних примусових робітників, таємно слухали радіо, поширювали інформацію про ситуацію на фронтах, збирали одяг і продукти харчування для військовополонених. Проте, варто віддати належне ролі українця як організатора руху опору знуцанню німецького керівництва – Миколі Климишину. Він координував усі зусилля та взяв на себе відповідальність за виживання якнайбільшої кількості в'язнів-українців. Обрання керівника стало фактично приводом вважати стихійну мережу повноцінною підпільною організацією. Тому і наслідком стало стрімке зростання ризику стосовно всіх учасників, в особливості – для керівника, адже за участь у таємній організації передбачалося вбивство як єдиний спосіб покарання.

Оскільки Климишин, прибувши до концтабору, по-перше, мав досвід у керівництві, адже до арешту був координуючим членом Північної похідної групи, то усе це робило його приналежним до групи так званих «сеньйорів»¹⁵. І, по-друге, він був найстаршим серед тих, хто прибув у липні-серпні 1942 р. У своїх спогадах М. Климишин пише: «Я був найстаршим з них і повинен був їм дати приклад у тяжку хвилину»¹⁶. Окрім Миколи Климишина, до цієї групи входили Михайло Кравців, Лев Ребет, Роман Малащук, Данило Чайковський, Борис Вітошинський¹⁷.

Знання німецької мови допомогло Климишину опинитися у 1943 р. на неважкій фізично роботі, яка сама собою збільшувала шанси на виживання, коли зростає кількість ув'язнених з України й, очевидно, країн у складі СРСР загалом. Зазвичай ці в'язні не знали німецької мови, яка була мовою оформлення документів у Аушвіці і, щоб з їхніх слів записувати дані у в'язничні картки, були потрібні ті, хто знав і украї-

¹¹ Марунчак, М. (1996), 106, 108.

¹² Ісаюк, О. (2017). Роль керівника мережі взаємодопомоги в Аушвіці на прикладі Миколи Климишина і групи членів ОУН(б), ув'язнених в концтаборі Аушвіц (1942-1944 рр.). *Східноєвропейський історичний вісник*, спецвипуск II, 92-93.

¹³ Dunin-Wąsowicz, K. (1983). *Ruch oporu w hitlerowskich obozach koncentracyjnych 1933-1945*. Warszawa, 57.

¹⁴ Ісаюк, О. (2017), 93.

¹⁵ Марунчак, М. (1996), 108.

¹⁶ Климишин, М. (н.д.). *В поході до волі*. [Б.м.], 2, 93.

¹⁷ Марунчак, М. (1996), 109.

нську чи російську, і ті, хто володів німецькою настільки, щоб без ускладнень писати. У результаті кілька ув'язнених членів ОУН(б), серед них і Климишин, потрапили до реєстраційного бюро¹⁸.

Відповідно до стандартів Аушвіцу, така робота мала велику перевагу для тих, кому потрібно було бути в курсі, хто прибув до табору. Реєстраційне бюро відкрило перед Климишиним можливість вплинути на формування списків на транспорт, який займався перевезенням в'язнів до інших концтаборів. З часом Микола Климишин виробив своєрідну процедуру для перевірки того, хто чого потребує. За спогадами Василя Кардаша, виглядало все більш-менш так: щовечора, перед тим, як вимикали освітлення, Климишин за чергою обходив усіх в'язнів-українців, кого міг, причому не тільки членів ОУН(б), а й не членів, як правило, колишніх оstarбайтерів родом з Центральної та Західної України, і розпитував, чи вони мають їжу, взуття, верхній одяг. Як правило, не задовольнявся ствердними відповідями, а просив показати, очевидно, передбачаючи, що частині признатися у відсутності того чи іншого не дозволить гордість. Після такої перевірки, яка давала інформацію про потреби конкретних в'язнів, Климишин давав завдання так званим «старим номерам», тобто тим, які вже якийсь час перебували у таборі, роздобути усе необхідне, в залежності від можливостей¹⁹.

Сам Климишин доволі часто використовує у спогадах формулювання на зразок «мене не повідомили», «мені не сказали»²⁰, що додатково свідчить про існування серед членів ОУН(б) в Аушвіці внутрішньої системи оповіщення про важливе. Ще одним постійним елементом координованої взаємодопомоги було запас хліба. Додаткові порції віддавали ті члени групи, які працювали на кухні і там могли підживитися²¹.

Організація допомоги з часом була розширена на колишніх оstarбайтерів і військовополонених з Червоної армії, уродженців Центральної та Східної України. Більшість «бандерівців» сприймали це, як продовження та реалізацію, по мірі можливостей, постулату про соборність української нації²², але не виключено, що свою роль зіграла особиста симпатія Миколи Климишина до наддніпрянців загалом.

За свідченням Василя Кардаша, «а хлопців «зі Сходу» він як рідних братів приводив до нас на штабу і чим міг – допомагав»²³. Сам Микола Климишин аргументував свою позицію так: «Між ними були й не-члени ОУН... та ми з того не робили різниці, з уваги на особливі умовини. Ми всі були в'язнями концентраційного табору»²⁴.

Справжнім викликом для організаторських умінь Миколи Климишина було прибуття до Аушвіцу групи дівчат і жінок – членкинь ОУН(б). Як представниці Організації, вони мали повне право розраховувати на допомогу товаришів. Але існувала суттєва перешкода – жінки опинилися у відділенні Аушвіц-Біркенау, яке було розташоване на відстані трьох кілометрів від основного табору і куди вхід в'язням-чоловікам був заборонений. Використали факт, що пральня була спільна для обох таборів. У пральні працював один з приналежних до «Бандерагрупе» Олекса Пилипенко. Через нього організували передачі потрібних речей у жіночий табір – на жаль, ще невідомо, хто відповідав за отримання передач серед жінок.

Такий спосіб мав один недолік – через пральню було майже неможливо передавати їжу, а це був основний ресурс для виживання в Аушвіці. Оскільки, спільним між чоловічим і жіночим таборами була не тільки пральня, а й деякі медичні інструменти, наприклад, стерилізатор, конструкція якого дозволяла проносити продукти.

¹⁸ Климишин, М. (н.д.), 114.

¹⁹ Кардаш, В. (1992). Справжній друг і провідник. В *У боротьбі за українську державу* Львів: «Меморіал». 734.

²⁰ Климишин, М. (н.д.), 140-141.

²¹ Там само, 110.

²² Мірчук, П. (1957). *У німецьких млинах смерті*. Лондон.

²³ Кардаш, В. (1992), 736.

²⁴ Климишин, М. (н.д.), 124.

Подібні речі курсували між Аушвіц I і Аушвіц II у середньому щотижня. За дорученням керівництва один з в'язнів, Михайло Марунчак, повідомив працівника ревіру (табірного шпиталу) санітара СС Шерпе про власне бажання транспортувати стерилізатор. Шерпе був вибраний не випадково, оскільки, на відміну від більшості есесівців, ставився до в'язнів більш-менш людяно. У результаті домовленості з Шерпе, який виконував роль конвоїра, М. Марунчак проніс усередині стерилізатора масло²⁵.

Незважаючи на такі перешкоди, українцям, зокрема Миколі Климишину, вдалося налагодити систему взаємного інформування та допомоги. З часом ефективність і рівень контактів невеликої групи ув'язнених в Аушвіці членів ОУН дозволила навіть проводити операції, які вимагали зв'язку з підтабором Аушвіц II, так званим Аушвіц-Біркенау.

Таке зосередження зусиль, спрямованих на концентрацію всіх членів ОУН(б) із середовища в'язнів у одному місці та підтримання між ними постійного контакту, дозволило швидко реагувати у випадку потреби допомоги в складній ситуації. Підсумком цієї діяльності стало те, що група членів ОУН(б) пережила ув'язнення в Аушвіці без великих втрат.

Висновки. Отже, примусова праця у Третньому рейху почалася як компроміс, не була спланованою та не мала чітких планів. Але створила систему, яка дозволила примусити працювати на себе мільйони людей. Упродовж Другої світової війни на території нацистської Німеччини та на окупованих Райхом землях працювало приблизно 13,5 млн. чоловіків, жінок і дітей з 26 країн Європи²⁶.

Автори наводять приклад супротиву українських оstarбайтерів у підпільній організації під назвою «Іскра», яка вдало пропагувала серед іноземних примусових робітників: таємно слухати радіо, поширювати інформацію про ситуацію на фронтах, збирати одяг і продукти харчування для військовополонених.

REFERENCES

- Brodkii, E.A.** (1970). *Vo imia pobedy nad fashizmom Antifashistskaia borba sovetskikh liudei v gitlerovskoi Germanii (1941-1945 gg.)* [In the name of victory over fascism. The anti-fascist struggle of the Soviet people in Nazi Germany (1941-1945)]. Moskva: Nauka. [in Russian].
- Dubyk, M.** (2000). *Dovidnyk pro tabory, tiurny ta hetto na okupovani terytorii Ukrainy / 1941-1944* [Handbook of camps, prisons and ghettos in the occupied territory of Ukraine / 1941-1944]. Kyiv: Naukova knyha [in Ukrainian].
- Dunin-Wąsowicz, K.** (1983). *Ruch oporu w hitlerowskich obozach koncentracyjnych 1933-1945* [Resistance movement in Nazi concentration camps 1933-1945]. Warszawa [in Polish].
- Isaiuk, O.** (2017). Rol kerivnyka merezhi vzaieמודopomohy v Aushvitsi na prykladi Mykoly Klymyshyna i hrupy chleniv OUN(b), uviaznenykh v kontstabori Aushvits (1942-1944 rr.) [The role of the head of the mutual aid network in Auschwitz on the example of Mykola Klymyshyn and a group of OUN(b) members imprisoned in the Auschwitz concentration camp (1942-1944)]. *Skhidnoieuropeyskyi istorychnyi visnyk*, spetsvypusk II, 92-99 [in Ukrainian].
- Kardash, V.** (1992). Spravzhnii druh i providnyk [A true friend and guide]. In *U borotbi za ukrainsku derzhavu* (ss. 731-738). Lviv: «Memorial» [in Ukrainian].
- Klymyshyn, M.** (N.d.) *V pokhodi do voli* [On the march to freedom]. [n.m.], 2 [in Ukrainian].
- Marunchak, M.** (1996). *Ukrainski politychni viazni v natsytskykh kontsentratsiynnykh taborakh* [Ukrainian political prisoners in Nazi concentration camps]. Vinnipeh [in Ukrainian].
- Mirchuk, P.** (1957). *U nimetskykh mlynakh smerty* [In German Mills of Death]. London [in Ukrainian].
- Pasichniak, V.** (1992). Prozirky z moho tverdoho zhyttia [Sightings from my solid life] In *U borotbi za ukrainsku derzhavu* (ss. 569-575). Lviv: «Memorial» [in Ukrainian].
- Pastushenko, T.** (2009). *Ostarbaitery z Kyivshchyny: verbuvannia, prymusova pratsia, repatriatsiia (1942-1953)* [Ostarbeiters from Kyiv Region: Recruitment, Forced Labor, Repatriation (1942-1953)]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy [in Ukrainian].
- Shevchuk, P.** (1992). Odyn den pered vyzvolenniam [One day before liberation]. In *U borotbi za ukrainsku derzhavu* (ss. 501-506). Lviv: «Memorial» [in Ukrainian].

²⁵ Марунчак, М. (1996), 126-127.

²⁶ Дубик, М. (2000), 253.

Viatrovych, V. (red.). (2019). *Triumf liudyny. Ukraintsi v natsyystskykh i radianskykh kontstaborakh* [The triumph of man. Ukrainians in Nazi and Soviet concentration camps]. Lviv: Ukrainskyi instytut natsionalnoi pam'iaty; Tsentri doslidzhen vyzvolnoho rukhu; Papuha [in Ukrainian].

Viktorïia Stanovska,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9500-6426>

Ukrainians in German Mills of death (1941-1944)

The article considers social, political and legal ideas about the deportation of Ostarbeiters from the USSR to Germany during the Second World War. Factual and documentary source approaches to determining the phenomenon of forced deportation of the population of the USSR are presented. The evidence of a crime against the entire nation of Ukrainians was considered impartially and as fundamentally as possible by the German command. The ability to create underground organizations within the territory of concentration camps as an element of the resistance movement of Ukrainians against German enslavement is presented.

World War II caused the concentration camp system to grow to unprecedented proportions. In 1940, in occupied Poland, the SS built Auschwitz concentration camps near Auschwitz and Maidanek on the outskirts of Lublin. Each camp was overgrown with a dense network of branches located at a particular enterprise. Ukrainians are one of the many ethnic groups to be sent to the Auschwitz-Birkenau concentration camp. Faced with extremely difficult conditions, Ukrainians began to actively consolidate, creating underground self-help groups. Underground networks emerged «from below», gradually establishing contacts, through which they avoided work, obtained additional food rations, and found physically easier work. Gradually, functions were distributed within the group, which clearly correlated with the objective capabilities of a particular prisoner – a member of the group. Like any network, it had a leader who managed and coordinated all the actions of the group. One such group was a group of OUN(b) members imprisoned in Auschwitz, an underground organization called Iskra, which was formed in the summer of 1942 in Wurzen, near Leipzig. By the end of 1944, the group had several hundred members, including Polish and French civilian workers, as well as German citizens living in the surrounding villages and towns, and forced laborers in Leipzig. Thanks to such groups, more than one human life was saved.

Keywords: *Auschwitz-Birkenau, 1941-1944, Auschwitz, labor camps*

УДК 94 (477) : 351.74 «1943/1946»
DOI: 10.26693/ahpsxxi2020.02.021

ФОРМУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ «СМЕРШ» У 1943-1946 рр.

Ірина Міронова,

e-mail: ya.Irina761@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3039-742X>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

Людмила Черничко,

e-mail: cernicoludmila88@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7195-3093>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

У статті розглядаються організаційно-функціональний устрій органу радянської спецслужби та підрозділу воєнної контррозвідки «СМЕРШ», на який покладалася захист Діючої армії під час Другої світової війни. Подано фактологічно-документальні джерельні підходи у дослідженні структури та діяльності розвідувальної організації у зазначений період. Неупереджено й об'єктивно розглянуто оперативне мистецтво у залежності від зміни стратегічної ситуації. До уваги представлено здатність організаційної структури та оперативні функції військової контррозвідувальної служби, у контексті її діяльності, вести боротьбу зі спецслужбами противника як в авангарді, так і в тилу армії. Зроблено аналіз військової контррозвідки «СМЕРШ» у контексті військово-стратегічної ситуації та як наслідок перетворення радянських спецслужб.

Ключові слова: Друга світова війна, спецслужби, контррозвідка, радіоконтррозвідка, розвідка, агентурна робота, оперативне мистецтво, вербування

Постановка проблеми. До початку радянського періоду, Україна хоч і зберігала певною мірою автономію, однак постійно мала оборонятися від загарбників, насильницьких заходів щодо повної втрати державності та підпорядкуванню агресору, штучного зрощення з його культурою, законами та порядками. У такому широкому спектрі проблем не останнє місце займали розвідувальні органи, які ще у сукупності з відсутністю кваліфікованих кадрів і постійною зміною обстановки не мали можливості та не могли у повній мірі виконати покладені на них функції збирання, обробки та надання органам правління розвідувальної інформації, яка змогла б певним чином попередити про наміри чи діяння сусідніх держав. Аналіз наявних історичних матеріалів даного періоду, у порівняльному аспекті, дає можливість нам навчитися на помилках минулого для забезпечення власної безпеки та отримання переваг в області збройних сил, військових дій, політики та економіки.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз історіографічної бази проблеми свідчить, що найпомітнішу групу наукових праць щодо розвитку форм й методів діяльності органів контррозвідки з захисту армійських лав створили фахівці центральних навчально-наукових установ радянської спецслужби, зокрема, О. Іванков¹, В. Коровін²

¹ Іванков, А.В. (1985). Из опыта работы чекистов Украины в период борьбы с немецко-фашистскими оккупантами. *Сборник Высших курсов КГБ СССР*, 13, 14-23.

² Коровин, В.В. (1980). *Органы государственной безопасности в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг.* Москва: РИО ВКШ КГБ СССР.

та ін. Серед сучасних історико-документальних праць варті згадки роботи К. Дяттерьова та О. Колпакіді³, О. Кокуріна та Н. Петрова⁴.

З-поміж наукових здобутків сучасних українських дослідників назвемо, передовсім, праці В. Бихова⁵ з історії військової контррозвідки в Україні. Автор дослідив розвиток оперативної обстановки напередодні нападу нацистської Німеччини та під час війни, зупинився на формуванні організаційних структур військової контррозвідки, розкрив основні функції, завдання, форми та методи діяльності військової контррозвідки в умовах стратегічної оборони та наступальних операцій. Становлення структур військової контррозвідки досліджували О. Божко⁶ та Ю. Терещенко⁷, історико-правовий аналіз радянських органів військової контррозвідки здійснив у своїх працях В. Окіпнюк⁸.

Метою статті є з'ясування напрямів роботи контррозвідувальної організації «СМЕРШ» у роки Другої світової війни та перший повоєнний рік, переваг і недоліків розвідувальної роботи, розкриття впливу органів державної безпеки на функціонування радянської системи управління в цілому.

Виклад основного матеріалу. «СМЕРШ» (скорочення від «Смерть шпигунам!») є назвою трьох незалежних одна від одної контррозвідувальних організацій в СРСР у часи Другої світової війни та перший повоєнний рік. Постановою РНК СРСР № 415-138-сс від 19 квітня 1943 р. Управління особливих відділів НКВС СРСР було передане в Наркомат оборони СРСР, де на його основі утворене Головне управління контррозвідки Наркомату оборони «СМЕРШ» (начальник – В. Абакумов, у лютому 1943 р. Абакумову було присвоєно спеціальне звання «комісар держбезпеки 2-го рангу»), яке підпорядковувалося безпосередньо головнокомандуючому ЗС СРСР Й. Сталіну.

Відділ Управління особливих відділів НКВС СРСР з обслуговування ВМФ був переданий до Наркомату ВМФ СРСР. На базі цього відділу утворене Управління контррозвідки «СМЕРШ» Наркомату ВМФ. Положення про нього та про його органи на місцях затверджене 31 травня 1943 р. постановою Державного комітету оборони СРСР № 3461сс/ОВ (начальник – П. Гладков), яке підпорядковане наркомату ВМФ СРСР М. Кузнецову.

У лавах НКВС було створено відділ контррозвідки «СМЕРШ», (начальник – С. Юхимович), який підпорядкований наркомату внутрішніх справ СРСР Л. Берії⁹.

Відповідно до постанови Ради Народних Комісарів СРСР від 19 квітня 1943 р. № 415-138-сс зі структури НКВС СРСР вилучалися Управління особливих відділів, на їхній базі утворювалося Головне управління контррозвідки (ГУКР) Народного комісаріату оборони (НКО) «СМЕРШ». 21 квітня 1943 р. уряд затвердив Положення про ГУКР «СМЕРШ», яким, зокрема, встановлювалася вертикаль органів військової контррозвідки: управління «СМЕРШ» на фронтах, відділи – в арміях, корпусах, дивізіях, бригадах, гарнізонах, укріплених районах, установах НКО тощо¹⁰.

³ Дяттерев, К., Колпакиди, А. (2012). *Непобедимый СМЕРШ и его «володавы»*. Москва: ЭКС-МО; Яуза.

⁴ Кокурин, А., Петров, Н. (1997). НКВД – НКГБ – СМЕРШ: структура, функции, кадры. Статья четвертая (1944-1945). *Свободная мысль*, 8-9, 82-106.

⁵ Бихов, В.Л. (1999). *Військова контррозвідка в діючій Радянській армії в Україні періоду 1941-1945 років*: автореферат дис... канд. істор. наук: 21.00.04. Київ: НА СБУ.

⁶ Божко, О.І. (2001). Особливі відділи в системі органів державної безпеки 1918-1946 рр. *З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ*, 2, 281-315.

⁷ Терещенко, Ю.В. (2017). Організація і діяльність підрозділів контррозвідки «СМЕРШ» НКВС УРСР у 1943-1945 рр. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2, 150-156.

⁸ Окіпнюк, В.Т. (2018). Радянські органи військової контррозвідки в Україні у період Другої світової війни. *Історико-правовий часопис*, 1 (11), 24-30.

⁹ Шаповал, Ю.І., Васильєв, В.Ю. (н.д.). СМЕРШ. *Енциклопедія історії України*. Retrieved from <http://www.history.org.ua/?termin=Smersh>

¹⁰ Божко, О.І. (2001), 282-283.

У цьому документі було визначено конкретні завдання органів «СМЕРШ», зокрема:

- боротьба зі шпигунською, диверсійною, терористичною та підривною діяльністю іноземних розвідок у частинах і з'єднаннях Червоної Армії (ЧА);
- виявлення «антирадянських елементів» у частинах та установах ЧА;
- боротьба зі зрадлицтвом і зрадою Вітчизні у частинах та установах Червоної армії (перехід на бік противника, укривання шпигунів, сприяння їх роботі);
- викриття дезертирства і самопошкодження;
- фільтрація й перевірка військовослужбовців та інших осіб, що перебували в полоні й оточенні.

Типова структура Управління «СМЕРШ» фронту від квітня 1943 р. (338 штатних одиниць) включала:

- 1-й відділ з агентурно-оперативної роботи по штабу та управлінським органам фронту;
- 2-й відділ із зафронтової роботи, боротьби з агентами-парашутистами противника, військовополоненими, фільтрація;
- 3-й відділ – керівництво роботою інших органів «СМЕРШ» на фронті, протидія розвідці противника, дезертирству;
- 4-й відділ – слідчий, а також відділ кадрів, оперативного обліку тощо¹¹.

Радянським контррозвідникам протистояв надзвичайно сильний супротивник – сукупність спеціальних служб нацистської Німеччини та її союзників. Ще з 1930-х рр. спецслужби стали одним із найважливіших елементів експансіоністської політичної лінії та доктрини «тотальної війни» Третього Рейху. В Україні окупанти розгорнули потужну мережу карально-репресивних органів спеціального призначення, яка включала: 1) військову розвідку – *абвер* (який мав підрозділи власне розвідки, або *абвер-1*, диверсійно-підривної справи – *абвер-2*, військової контррозвідки – *абвер-3*), 2) таємну поліцію (гестапо), 3) поліцію безпеки (СД), 4) польову жандармерію, 5) охоронну поліцію, 6) поліцію порядку тощо¹². Окрім того, діяли спецслужби сателітів Німеччини – таємна поліція (Сигуранца) та Служба спеціальної інформації (військова розвідка) Румунії, угорські розвідка та контррозвідка, спецоргани фашистської Італії. В Україні дислокувалося до 26 спецорганів противника, на потреби таємної війни на Східному фронті працювало до 60 німецьких спеціальних навчальних закладів, щорічно випускаючи до 10 тис. розвідників, диверсантів і терористів.

Головними противниками «СМЕРШ» у його контррозвідувальній діяльності були: *абвер* (німецька служба розвідки і контррозвідки в 1919-1944), польова жандармерія і Головне управління імперської безпеки Німеччини, фінська та румунська військові розвідки¹³.

Кадри для ГУКР «СМЕРШ» почали прискорено готувати за 6-9 місяців 1-а та 2-а московські (разом на 800 курсантів), Ташкентська (200), Хабаровська (250) школи, а також 4-місячні курси у Новосибірську та Свердловську.

Служба оперативного складу ГУКР «СМЕРШ» була вкрай небезпечною – у середньому оперативник служив 3 місяці, після чого вибував по смерті або пораненню. Першим фронтовим контррозвідником, удостоєним звання Героя Радянського Союзу (посмертно) був старший лейтенант П.А. Жидков – оперуповноважений відділення контррозвідки «СМЕРШ» мотострілецького батальйону 71-ї механізованої бригади 9-го механізованого корпусу 3-ї гвардійської танкової армії.

Військові контррозвідники 1, 2 і 3-го Українських фронтів лише з травня 1943 по червень 1944 р. виявили та знешкодили 622 співробітників та агентів ворожих спец-

¹¹ Ibidem.

¹² Коровин, В.В. (1985). Советская контрразведка в годы Великой Отечественной войны. *Труды ВКШ КГБ СССР*, 35, 43-45.

¹³ Васильев, В. (1980). Из опыта контрразведывательного обеспечения особо важных объектов промышленности в годы Великой Отечественной войны. *Сборник КГБ СССР*, 87, 93.

служб, перевербували 52 агентів, які прямували до радянських тилів, і самі впровадили у середовищі противника 289 оперативних джерел¹⁴. Усього за період війни контррозвідники затримали в Україні 7849 агентів спецслужб противника, з яких 6951 – німецької, 791 – румунської, 20 – угорської розвідок. З них 2574 агенти противник залишив перед відступом, а 508 – закинув у радянський тил, 175 було завербовано ще до війни.

Контррозвідники територіальних органів НКВС-НКДБ разом з органами «СМЕРШ» виявляли агентів спецслужб противника, захоплювали їхні документи, ліквідовували склади зброї та диверсійної техніки, яку залишила «п'ята колона». Всього безпосередньо за період звільнення України контррозвідники викрили 4822 агенти німецьких, румунських та угорських спецорганів.

Роботі органів військової контррозвідки були властиві й численні недоліки та серйозні правові відхилення, породжені як екстремальними умовами воєнного часу (враховуючи масовий притік некваліфікованих оперативних працівників і слідчих), так і традиційним для сталінської епохи нехтуванням нормами законності та правами людини.

Про це, зокрема, свідчать результати перевірки стану роботи органів військової контррозвідки Народного комісаріату Військово-морського флоту та Чорноморського флоту, яку провели бригади Управління особливих відділів НКВС СРСР (наказ НКВС СРСР від 18 червня 1942 р. № 001271). Оперативній діяльності цих структур, визнавалося у документі, властиві «занехаяність і серйозні недоліки у постановці агентурної та слідчої роботи, в окремих випадках злочинно-халатне ставлення до справи». Застосовуються незаконні методи професійної діяльності, співробітники припускаються аморальних вчинків. Практикуються безпідставні арешти, незаконні методи ведення слідства, внаслідок застосування яких оперпрацівники «отримували вигадані свідчення» про належність громадян до «контрреволюційних організацій і груп». Про це все свідчать статистичні дані арештів і покарань по лінії діяльності «СМЕРШ» та інших розвідувальних організацій¹⁵.

Також окремо можна розглянути проблему фільтраційної роботи контррозвідки, адже у сучасних популярних працях нерідко стверджується про ледве не поголівне репресування тих, хто пройшов через полон. У ході війни (на 1 березня 1944 р.) з 312,5 тис. військовослужбовців-полонених, які пройшли перевірку в контррозвідувальних підрозділах, було заарештовано за підсумками фільтрації лише 3,6% (11283 осіб), 2,6% направлено до штрафних підрозділів, натомість 71,4% передано військкоматам для призову в армію, решту – до промисловості, шпиталів тощо¹⁶.

Слід підкреслити, що окрім припинення розвідувально-підривної діяльності спецслужб противника, органи «СМЕРШ» вдавалися до активних контррозвідувальних заходів, зокрема самі розгортали розвідку за лінією фронту. Лише контррозвідники 4-го Українського фронту в 1943-1944 рр. вивели в тил противника 100 агентів. Як наслідок, у червні 1943 – червні 1944 рр. був виявлений 81 агент спецслужб ворога, закинутий у наш тил або підготовлений для цього, також знайшли 67 кадрових співробітників спецслужб агресорів, 34 агенти контррозвідувальних органів противника, 138 активних колаборантів. Деякі з агентів «СМЕРШ» узяли дієву участь у диверсійній роботі, ініціювали створення партизанських загонів. Поряд з цим було виявлено суттєві недоліки зафронтної роботи по лінії «СМЕРШ»: відсутність належної координації роботи з органами контррозвідки НКДБ, недостатню підготовленість агентури до тривалого перебування в тилу, незадовільне використання баз партизанського руху¹⁷.

¹⁴ Иванков, А.В. (1985), 14-23.

¹⁵ Душин, Н. (1985). Советская военная контрразведка в годы Великой Отечественной войны. Сборник КГБ СССР, 106, 8-9.

¹⁶ Кокурин, А., Петров, Н. (1997). 9, 96.

¹⁷ Советские органы государственной безопасности в Великой Отечественной войне. Сборник документов и материалов (1985). V, 547-549.

Висновки. Отже, контррозвідувальна робота була провідним за значенням напрямом оперативної діяльності радянських спецслужб. Її вага для завдання поразки агресорам, включаючи українську ділянку Східного фронту (де в 1943-1944 рр. провели серію масштабних наступальних операцій стратегічного та фронтового рівнів, успіх яких мав значення для перемоги у Другій світовій війні у цілому) передусім визначалася значущістю захисту діючої армії, військового тилу й партизанського руху від розвідувально-підірвних і диверсійно-терористичних зазіхань спецслужб країн-агресорів.

Діяльність «СМЕРШу» сприяла встановленню прокомуністичних режимів у країнах Центрально-Східної Європи. Розвідувальна робота цієї організації була спрямована на тих, хто був запідозрений у співпраці з нацистами, і на осіб, які з тих або інших причин цікавили Москву.

Наприкінці війни й у перший повоєнний рік «СМЕРШ» активно займався перевіркою колишніх радянських військовополонених і репатріантів у організованих із цією метою спеціальних фільтраційних таборах (було перевірено понад 4 млн. осіб). Після перевірки чимало людей було відправлено до таборів на найтяжчі роботи. Окрім військовополонених, на територіях країн Центрально-Східної Європи дана розвідувальна організація сприяла інтернуванню й ув'язненню в таборах понад 208 тис. осіб, «здатних носити зброю», і понад 60 тис. осіб, що входили до пронацистських структур. Після закінчення війни, 4 травня 1946 р., органи військової контррозвідки було знову повернено з підпорядкування військового відомства до системи органів державної безпеки (на той час – МДБ СРСР); центральний орган військової контррозвідки іменувався 3-м головним управлінням МДБ СРСР.

Доля агентів «СМЕРШу» була вкрай небезпечна. Проте, важливо пам'ятати про той подвиг, який здійснили розвідники та бійці «СМЕРШ» поряд з іншими радянськими військами, які брали участь у радянсько-німецькій війні. Адже крім свого основного завдання, вони були змушені безпосередньо брати участь у боях. У них було коротке життя за життя держави, це була їх ціна Перемоги – перемога на невидимому фронті.

REFERENCES

- Bozhko, O.I.** (2001). Osoblyvi viddily v systemi orhaniv derzhavnoi bezpeky 1918-1946 rr. [Special departments in the system of state security bodies in 1918-1946]. *Z arkhiviv VUChK – HPU – NKVD – KHB*, 2, 281-315 [in Ukrainian].
- Bykhov, V.L.** (1999). *Viiskova kontrrozvidka v diiuchii Radianskii armii v Ukraini periodu 1941–1945 rokiv* [Military counterintelligence in the current Soviet army in Ukraine in the period 1941-1945], (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv: NA SBU [in Ukrainian].
- Diagterev, K., Kolpakidi, A.** (2012). *Nepobedimyi SMERSH i ego «volkodavy»* [Invincible SMERSH and his «wolfhounds»]. Moskva: EKSMO; Yauza [in Russian].
- Dushin, N.** (1985). Sovetskaia voennaia kontrrazvedka v gody Velikoi Otechestvennoi voiny [Soviet military counterintelligence during the Great Patriotic War]. *Sbornik KGB SSSR*, 106, 7-16 [in Russian].
- Ivankov, A.V.** (1985). Iz opyta raboty chekistov Ukrainy v period borby s nemetsko-fashistskimi okupantami [From the experience of the Chekists of Ukraine during the period of the struggle against the German-fascist occupants]. *Sbornik Vysshikh kursov KGB SSSR*, 13, 14-23 [in Russian].
- Kokurin, A., Petrov, N.** (1997). NKVD – NKGB – SMERSH: struktura, funktsii, kadry. Statia chetvertaia. (1944-1945) [NKVD – NKGB – SMERSH: structure, functions, personnel. Article four (1944-1945)]. *Svobodnaia mysl*, 9, 82-106 [in Russian].
- Korovin, V.V.** (1980). *Organy gosudarstvennoi bezopasnosti v gody Velikoi Otechestvennoi voiny 1941-1945 gg.* [State security bodies during the Great Patriotic War 1941-1945]. Moskva: RIO VKSH KGB SSSR [in Russian].
- Korovin, V.V.** (1985). Sovetskaia kontrrazvedka v gody Velikoi Otechestvennoi voiny [Soviet counterintelligence during the Great Patriotic War]. *Trudy VKSH KGB SSSR*, 35, 42-54 [in Russian].
- Okipniuk, V.T.** (2018). Radianski orhany viiskovoi kontrrozvidky v Ukraini u period Druhoi svitovoi viiny. [Soviet military counterintelligence bodies in Ukraine during the Second World War] *Is-toryko-pravovyi chasopys*, 1 (11), 24-30 [in Ukrainian].

- Shapoval, Yu.I., Vasilev, V.Yu.** (n.d.) SMERSH. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Retrieved from <http://www.history.org.ua/?termin=Smersh> [in Ukrainian].
- Sovetskie** *organy gosudarstvennoi bezopasnosti v Velikoi Otechestvennoi voine Sbornik dokumentov i materialov* (1985). [Soviet state security bodies in the Great Patriotic War. Collection of documents and materials], V, 547-549 [in Russian].
- Tereshchenko, Yu.V.** (2017). Orhanizatsiia i diialnist pidrozdiliv kontrozvidky «SMERSH» NKVS URSR u 1943-1945 rr. [Organization and activity of counterintelligence units «SMERSH» of the NKVD of the USSR in 1943-1945]. *Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys*, 2, 150-156 [in Ukrainian].
- Vasilev, V.** (1980). Iz opyta kontrrazvedyvatelnogo obespecheniia osobo vazhnykh obiektov promyshlennosti v gody Velikoi Otechestvennoi voiny [From the experience of counterintelligence support of especially important industrial facilities during the Great Patriotic War]. *Sbornik KGB SSSR*, 87, 92-98 [in Russian].
- Zhmakin, M.S.** (2011). *Smersh vs Abver. Sekretnye operatsii i legendarnye razvedchiki* [Smersh vs Abwehr. Covert operations and legendary scouts]. Moskva: Ripol Klassik [in Russian].

Iryna Mironova,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3039-742X>

Liudmyla Chernychko,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7195-3093>

Formation and activity of SMERSH in 1943-1946

The article examines the organizational and functional structure of the Soviet secret service and the «SMERSH» (short for «Death to Spies!») military counterintelligence unit, which was responsible for the protection of the Active Army during the Second World War. Until the beginning of the Soviet period, although Ukraine retained some autonomy, it had to constantly defend itself against invaders, violent measures to completely lose statehood and subjugate the aggressor, and artificially merge with its culture, laws and regulations. In such a wide range of problems, not the least was occupied by intelligence agencies, which, combined with the lack of qualified personnel and the constant change of circumstances, were not able and could not fully perform their functions of collecting, processing and providing intelligence to the authorities, would in some way warn of the intentions or actions of neighboring states. One of such intelligence agencies in the Soviet Union was SMERSH, which was subordinated directly to the Commander-in-Chief of the USSR Armed Forces, J. Stalin.

SMERSH's main opponents in its counterintelligence activities were the Abwehr (German intelligence and counterintelligence service in 1919-1944), the field gendarmerie and the German Imperial Security Directorate, and Finnish and Romanian military intelligence. Throughout its existence, SMERSH employees have found more than one spy. But despite significant advances in the fight against espionage, the work of military counterintelligence was characterized by numerous shortcomings and serious legal deviations caused by both extreme wartime conditions (given the massive influx of unskilled operatives and investigators) and the traditional Stalinist regime, norms of law and human rights.

At the end of the war and in the first post-war year, SMERSH was actively involved in the inspection of former Soviet prisoners of war and repatriates in special filtration camps organized for this purpose (more than 4 million people were inspected). After the inspection, many people were sent to the camps for the hardest work.

Keywords: World War II, special services, counterintelligence, radio counterintelligence, intelligence, intelligence work, operational art, recruitment

УДК 327.7 : 005.591.4-047.44
DOI: 10.26693/ahpsxxi2020.02.027

РЕФОРМУВАННЯ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН У ПЕРІОД ОДНОПОЛЯРНОСТІ (1991-2001 рр.)

Віктор Мащенко,

e-mail: mashchenkoud@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0962-3963>

*Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10*

Реформування Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй є одним з ключових питань подальшого стабільного та прогнозованого розвитку міжнародного середовища. Після розвалу СРСР і закінчення «холодної війни» це стало зрозуміло міжнародній спільноті, тому, зазначене питання почало активно обговорюватись на Генеральних Асамблеях. У результаті чого була створена спеціальна Робоча Група для розгляду, систематизації та формулювання пропозицій щодо трансформації у Раді Безпеки.

Ключові слова: *ООН, Рада Безпеки, реформування, Генеральна Асамблея, Робоча Група*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин дедалі чіткіше проявляється потреба оперативної та скоординованої протидії загрозам, які носять глобальний характер. Дати ефективну відповідь на ці загрози та виклики можуть тільки механізми, що діють у рамках легітимних структур, що володіють достатнім моральним авторитетом для того, щоб їх рішення носили загальновищого характеру, а не викликали звинувачення у свавіллі і подвійних стандартах.

Традиційно вважалося, що ООН є єдиною універсальною організацією світової спільноти, вищим носієм та охоронцем сучасного міжнародного права, яка користується найвищим моральним авторитетом. Але з певного часу вона була поставлена під сумнів.

Сьогодні не тільки фахівці-міжнародники, а й представники неурядових організацій висувують ідеї докорінної реформи ООН і радикального перегляду її Статуту. Критика на адресу ООН пов'язана з її надмірною бюрократизацією, паралелізмом у функціях багатьох структур. Крім цього, ООН звинувачують у тому, що вона більше реагує на кризи, ніж запобігає їм. Вибірчий інтерес ООН до конфліктів у різних регіонах світу дає підстави стверджувати про наявність в її діяльності подвійних стандартів.

Однак ООН все-таки має достатній потенціал для перетворення в успішно функціонуючий політичний інструмент вирішення світових проблем, у визнаного гаранта глобальної та регіональної стабільності. Разом з тим, для досягнення цієї мети необхідно провести реформи, які зачіпають основні органи та інститути ООН. Основною, але у той же час найбільш складною та суперечливою, є реформа Ради Безпеки.

З тих пір як була створена Рада, загрози та виклики міжнародному миру і безпеці змінилися, також як і розподіл сил між членами Організації. Як відомо, ООН створювалася як організація країн-переможниць у Другій світовій війні. На Раду Безпеки покладалася головна відповідальність за підтримання миру і безпеки народів. При визначенні складу Ради Безпеки творці ООН керувалися, перш за все, існуючим розкладом сил у світі, тому можна стверджувати, що склад Ради на той момент вірно відбивав міжнародну політичну ситуацію.

Членський склад Ради Безпеки розширювався за весь час всього один раз (у

1963 р.) – з 11 до 15 членів¹. Причому це збільшення стосувалося тільки категорії непостійних членів, а загальне число країн-учасниць ООН за час існування Організації зросло з 51 до 193 держав. Тобто кількість учасників Ради Безпеки збільшилася всього на 36%, у той час як загальна чисельність країн-членів ООН зростає в 3,7 рази. У 1945 р. членський склад Ради Безпеки представляв 21,6% країн-учасниць ООН, в 1963 р. – 13%; наразі – менше 8% членського складу Організації. Таким чином, одним з найскладніших питань реформування Ради Безпеки є розширення його складу.

Ступінь наукової розробки проблеми. На сьогоднішній день питання важливості реформування Ради Безпеки ООН все частіше підіймається у наукових колах як вітчизняних, так й закордонних. Серед українських авторів варто виділити праці І. Червінки², Л. Дорош і С. Охремчука³, які акцентують увагу на важливості реформування Ради Безпеки ООН з метою покращення її діяльності в питанні забезпечення стабільності та миру у світі. Грунтовними є напрацювання й закордонних дослідників. Серед них варто виокремити праці М. Гоудліна⁴, М. Франда⁵, В. Заємські⁶, які також наголошують на процесі реформування даної організації та визначають наявні проблеми у повноцінній її дієвості.

Виклад основного матеріалу. Вперше проблема справедливого представництва в Раді Безпеки і розширенні його членського складу була включена до порядку денного ООН у 1979 р. (34 сесія ГА). У ході 48-ї Генеральної Асамблеї в 1993 р. було вирішено «заснувати Робочу групу відкритого складу для розгляду всіх аспектів питання про розширення членського складу Ради Безпеки та інших питань, що стосуються Ради Безпеки»⁷.

Дебати показали, що у Робочій групі відкритого складу досягнуто згоди щодо необхідності підвищення ефективності Ради Безпеки шляхом розширення його членського складу з метою більш точного відображення важливих змін, що відбулися на міжнародній арені, включаючи істотне збільшення числа членів ООН, особливо за рахунок країн, що розвиваються⁸. Дебати продемонстрували, що існує згода щодо необхідності переглянути склад Ради, методи його роботи й інші питання, що стосуються її функціонування. Було визнано, що у роботі з реформи Ради Безпеки слід керуватися принципами суверенної рівності всіх членів ООН і справедливого географічного розподілу та представництва, а також концепціями гласності, законності, ефективності та результативності⁹.

¹ Нью-Йорк. Генеральна Асамблея ООН. Резолюція. (1963, 17 грудня). *Вопрос о справедливом представительстве в Совете Безопасности и в Экономическом и Социальном Совете*. (1991 (XVIII)), 1.

² Червінка, І. (2016). Перспективи реформування ООН у контексті обрання нового Генерального секретаря. *Політичні науки*, 2, 69-74.

³ Дорош, Л., Охремчук, С. (2015). РБ ООН у сучасних умовах: до проблеми пошуку варіантів реформування. *Humanitarian vision*, 2, 19-26.

⁴ Goulding, M. (1993). The evolution of United Nations peacekeeping. *International Affairs*. 69, 3, 451-464.

⁵ Franda, M.F. (2006). *The United Nations in the Twenty-First Century: Management and Reform Processes in a Troubled Organization*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

⁶ Zaemsky, V.F. (2008). *Theory and practice of UN peacekeeping*. Institute of International Relations (University) of the Ministry of Foreign Affairs of Russia.

⁷ Нью-Йорк. Генеральна Асамблея ООН. Резолюція (1993, 3 грудня) *Справедливое представительство в Совете Безопасности и расширении его членского состава*. (A/Res/48/26), 2.

⁸ Нью-Йорк. Генеральна Асамблея ООН. Официальные отчеты (1996). *Доклад Рабочей группы открытого состава по вопросу о справедливом представительстве в Совете Безопасности и расширении его членского состава и других вопросов, связанных с Советом Безопасности*. (A/49/47), 5.

⁹ Нью-Йорк. Генеральна Асамблея ООН. Повестка дня (1995, 13 вересня). *Вопрос о справедливом представительстве в Совете безопасности и расширении его членского состава и связанные с этим вопросы*. (A/49/965), 10.

Було висловлено низку пропозицій щодо оптимального складу і чисельності Ради. Окремі делегації виступали за збільшення числа як постійних, так і непостійних членів Ради. Інші підтримали пропозицію про збільшення лише однієї з існуючих категорій, при цьому відкинули пропозицію про збільшення тільки числа постійних членів. Висувалися ідеї створення нової категорії чи нових категорій, нового типу або нових типів членів. Інші делегації вказали, що масштаби збільшення однієї категорії торкнуться питання збільшення іншої категорії. Велика група делегацій відзначила, що, якщо немає спільної думки щодо інших категорій членського складу, розширення складу має у даний час стосуватися лише категорії непостійних членів.

Все більшу підтримку почала набувати пропозиція про встановлення чисельності Ради у межах 20-25 членів. Багато з тих, хто виступав за збільшення числа постійних членів, пропонували збільшити його на п'ять місць. Велика група делегацій запропонувала збільшити склад Ради щонайменше до 26 членів¹⁰.

Розглядаючи питання про постійних членів Ради, більшість делегацій зосередили свою увагу на тому, чи слід було збільшувати чисельність категорії постійних членів і якщо так, то як саме. Низка делегацій наполягала на тому, що принцип рівного географічного представництва вимагає збільшення числа постійних членів, що мав відображати склад ООН, інші виступили за надання місць постійних членів тим державам, які зазнали значних глобальних змін в економічному та політичному напрямках після 1945 р. і були спроможні нести глобальну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки. На їх думку, збільшення числа постійних членів мало зміцнити ООН і підвищити її юридичний статус, наблизивши Організацію до тогочасних глобальних реалій.

Від делегацій звучали виступи проти розширення цієї категорії членів на тій підставі, що призначення нових постійних членів суперечитиме принципу демократизації у міжнародних відносинах. На їхню думку, в Сан-Франциско у 1945 р. була допущена помилка при створенні категорії постійних членів Ради Безпеки і вона не повинна була повторитися. Багато делегацій рішуче заперечували проти збільшення числа постійних членів з тих причин, що це суперечило принципу суверенної рівності всіх держав-членів ООН і могло посилити невідповідність, вже в існуючій Раді Безпеки. Вони також вказали, що призначення нових постійних членів не сприятиме підвищенню дієвості й ефективності Ради. Окремі делегації заявили, що розширення категорії постійних членів, яке лише призведе до збільшення в Раді числа промислово-розвинених країн, є неприйнятним. Інші вказували на необхідності періодичного перегляду складу постійних членів, а деякі з них виступили за встановлення процедури припинення дії статусу постійного члена¹¹.

Були висловлені різні думки з приводу необхідності вироблення критеріїв для відбору нових постійних членів¹². Низка делегацій поставили під сумнів необхідність вироблення критеріїв, оскільки це питання для політичного обговорення та вирішення. Інші делегації запропонували низку критеріїв, у тому числі критерії, що містяться в пункті 1 статті 23 Статуту, які застосовуються лише для відбору непостійних членів: належне представництво країн, що розвиваються; чисельність населення;

¹⁰ Нью-Йорк. Генеральна Ассамблея ООН. Официальные отчеты (1998). Доклад Рабочей группы открытого состава по вопросу о справедливом представительстве в Совете Безопасности и расширении его членского состава и других вопросов, связанных с Советом Безопасности. (A/50/47/Rev.1), 33.

¹¹ Нью-Йорк. Генеральна Ассамблея ООН. Официальные отчеты (1997). Доклад Рабочей группы открытого состава по вопросу о справедливом представительстве в Совете Безопасности и расширении его членского состава и других вопросов, связанных с Советом Безопасности. (A/51/47), 20.

¹² Нью-Йорк. Генеральна Ассамблея ООН. Официальные отчеты (1998). Доклад Рабочей группы открытого состава по вопросу о справедливом представительстве в Совете Безопасности и расширении его членского состава и других вопросов, связанных с Советом Безопасности. (A/50/47/Rev.1), 38.

масштаби економіки і майбутній потенціал; готовність робити внесок у підтримання миру, політичну й економічну діяльність ООН та їх незмінна підтримка, фінансовий внесок в ООН, в тому числі в добровільні фонди і програми. Низка делегацій з числа тих, які виступали за збільшення числа постійних членів, також прямо або побічно вказали на ряд країн з числа розвинених і країн, що розвиваються, які, на їхню думку, могли бути кандидатами до складу постійних членів.

Думки також розділилися з питання про те, як у випадку розширення числа постійних членів здійснювати відбір таких членів. Низка делегацій виступали за глобальний підхід, відповідно до якого нових постійних членів мала обирати Генеральна Асамблея, по можливості на основі узгодженої формули регіонального розподілу. Інші делегації висловили думку про те, що першочергова відповідальність за відбір повинна лежати на регіональних групах Генеральної Асамблеї¹³.

Було висловлено рішучу підтримку пропозиції про збільшення числа непостійних членів Ради з урахуванням необхідності забезпечення справедливого географічного представництва. Низка делегацій зазначили, що членський склад ООН значно розширився після останнього збільшення числа постійних членів Ради у 1965 р., і це вимагає подальшого розширення складу даної категорії. Завдяки цьому підвищиться законність дій Ради від імені всіх членів, як того вимагає положення пункту 1 статті 24 Статуту.

Багато делегації наполягали на тому, що збільшення числа непостійних членів повинно бути обмеженим, з тим щоб це негативно не позначилося на дієвості й ефективності Ради. Інші, навпаки, говорили, що таке збільшення негативно не позначиться на ефективності роботи органу, а, навпаки, може призвести до підвищення дієвості Ради. Вони також підкреслили, що розширення членського складу цієї категорії розширить можливості для більшого числа держав брати участь у роботі Ради відповідно до принципу справедливого географічного розподілу, що сприятиме подальшій реорганізації ООН та її головних органів¹⁴.

Рішучу підтримку отримали критерії, що містяться в пункті 1 зі Статті 23, а саме участь членів у підтримці міжнародного миру і безпеки, у досягненні інших цілей Організації, справедливий географічний розподіл. Тим не менш, деякі делегації висловили занепокоєність тим, що ці критерії не дають ефективних гарантій того, що всі держави-члени ООН мали рівну можливість брати участь у роботі Ради. У цілому було визнано, що слід розширити представництво в Раді країн Азії, Африки, Латинської Америки і Карибського басейну. Була поставлена під сумнів справедливість тогочасного представництва Східної Європи¹⁵.

Окрім того, була висловлена думка про те, що держави-члени ООН не мали рівних можливостей участі у роботі Ради Безпеки; деякі більші держави часто повторно обиралися до Ради, у той час як низка інших держав-членів ООН ніколи не брали участі в її роботі. Деякі делегації вказали на відсутність однаковості у відборі регіональними групами ООН кандидатів у непостійні члени. У зв'язку з цим з посиланням на систему ротації, яка застосовується Групою африканських держав на відміну від практики інших груп, було запропоновано уніфікувати процедуру відбору в ООН з метою забезпечити однаковий режим у всіх регіонах. Було також запропоновано впорядкувати існуючу практику більш регулярного відбору окремих держав у непостійні члени Ради. Це передбачало формулу, згідно з якою певні узгоджені поіменно

¹³ Нью-Йорк. Генеральна Ассамблея ООН. Официальные отчеты (1999). Доклад Рабочей группы открытого состава по вопросу о справедливом представительстве в Совете Безопасности и расширении его членского состава и других вопросов, связанных с Советом Безопасности. (A/53/47), 35.

¹⁴ Нью-Йорк. Генеральна Ассамблея ООН. Официальные отчеты (1998). Доклад Рабочей группы открытого состава по вопросу о справедливом представительстве в Совете Безопасности и расширении его членского состава и других вопросов, связанных с Советом Безопасности. (A/50/47/Rev.1), 7.

¹⁵ Ibidem, 8.

держави мали обиратися на додаткові місця непостійних членів Ради частіше, ніж інші держави. Були висловлені думки як на підтримку, так і проти скасування заборони на негайне переобрання непостійних членів, що міститься у пункті 2 статті 23. Низка делегацій вказали, що це питання залежить від інших аспектів запропонованої комплексної угоди¹⁶.

Були висловлені пропозиції щодо створення нової категорії або нового типу членів. Деякі з цих пропозицій стосувалися розподілу місць, що підлягають заняття державами, які братимуть участь у роботі Ради довше і/або на більш частій основі, ніж існуючі непостійні члени. Деякі з них передбачали, що одне місце будуть займати дві або більше держав, або регіональна група чи організація. Деякі делегації вказали на необхідність збереження лише двох категорій, передбачених у Статуті.

Було також висловлено альтернативну пропозицію про збільшення числа непостійних членів (пункт 10). Висловлювалася занепокоєність з приводу того, що нова категорія або категорії і низка інших пропозицій, що стосувалися розширення складу Ради, можуть привести до переведення більшості держав-членів у категорію третього розряду або до обмеження їх можливості вибирати склад Ради. Низка делегацій також побажали залишити ці пропозиції в якості варіантів для подальшого розгляду¹⁷.

Було проведено широке обговорення процедур голосування у Раді Безпеки, особливо з питання про право вето. Багато делегацій підкреслили необхідність проведення реформи щодо права вето. Велике число делегацій вважали право вето анахронізмом і виступали за те, щоб воно було скасованим. Вони вказали, що саме існування права вето є постійною загрозою для процесу прийняття рішень у Раді Безпеки.

Противники права вето вказували, що воно є в корені недемократичним і що його існування суперечить принципу суверенної рівності всіх держав. Деякі делегації відзначили, що воно серйозно заважає роботі Ради Безпеки, особливо упродовж перших чотирьох десятиліть існування ООН. Прихильники права вето стверджували, що воно ніколи не розглядалося як демократичний засіб, а як корисний інструмент, що сприяв збереженню єдиної позиції постійних членів і забезпечував постійну участь у роботі Організації основних держав. На їхню думку, право вето є корисним засобом, що допомагає гарантувати, щоб прийняті Радою рішення були збалансованими, а також забезпечує стабільність і запобігає конфліктам між основними державами, які могли б підірвати колективну безпеку ООН¹⁸.

Низка делегацій запропонували обмежити право вето у його масштабах і випадках використання. Пропоновані обмеження включали: скасування використання права вето при прийнятті рішень, що стосувалися прийому нових держав-членів ООН¹⁹.

Низка делегацій вказували на те, що відповідно до пункту 2 статті 27 вето не поширюється на процедурні питання і, що необхідно провести дослідження з метою визначення рішень, які слід вважати процедурними за своїм характером. Було підкреслено, що деякі із заходів по обмеженню масштабів і випадків використання вето можуть не вимагати внесення поправок до Статуту, а можуть бути здійснені шляхом перегляду Тимчасових правил процедури Ради Безпеки, нинішньої практики в Раді та резолюцій Генеральної Асамблеї.

¹⁶ Нью-Йорк. Генеральна Ассамблея ООН. Повестка дня (1995, 13 сентября). *Вопрос о справедливом представительстве в Совете безопасности и расширение его членского состава и связанные с этим вопросы.* (A/49/965), 12.

¹⁷ Нью-Йорк. Генеральна Ассамблея ООН. Официальные отчеты (1999). *Доклад Рабочей группы открытого состава по вопросу о справедливом представительстве в Совете Безопасности и расширении его членского состава и других вопросов, связанных с Советом Безопасности.* (A/53/47), 44.

¹⁸ Ibidem, 46.

¹⁹ Нью-Йорк. Генеральна Ассамблея ООН. Официальные отчеты (1997). *Доклад Рабочей группы открытого состава по вопросу о справедливом представительстве в Совете Безопасности и расширении его членского состава и других вопросов, связанных с Советом Безопасности.* (A/51/47), 21.

Окремі делегації виступили проти будь-яких обмежень застосування вето. Вони також вказали, що існує низка серйозних юридичних і політичних проблем, пов'язаних з обмеженням випадків використання вето, і що бажано не витрачати занадто багато часу на обговорення вето у його нинішній формі. Інші делегації відзначили, що останнім часом постійні члени все рідше застосовують право вето, і на їхню думку, це є позитивним зрушенням²⁰.

Були висловлені різні погляди щодо того, чи потрібно надавати право вето можливим новим постійним членам. Прихильники цього виступили проти створення нової категорії постійних членів другого класу. Зазначивши, що надання однакового режиму старим і новим постійним членам є важливим принципом. Крім того, низка делегацій стверджували, що нинішній дисбаланс у Раді Безпеки був би лише частково скорегований, якби новим постійним членам було відмовлено у праві вето. Делегації, які виступали проти надання права вето новим постійним членам, вважали, що це буде суперечити принципу суверенної рівності держав і духу співробітництва у системі колективної безпеки. Противники такого розширення побоювалися, що це може завдати шкоди ефективності та дієвості Ради Безпеки і може закріпити існуючий регіональний дисбаланс.

Висловлювалося міркування про те, що нові постійні члени можуть виступати з односторонніми заявами щодо своїх намірів обмежити використання права вето. Ця пропозиція отримала підтримку з боку деяких делегацій, однак інші делегації висловили сумніви щодо фактичної дієвості таких політичних декларацій. На думку окремих делегацій, питання про надання права вето може бути вирішене лише після досягнення згоди щодо того, чи будуть введені до складу Ради нові постійні члени і хто буде займати ці місця.

Деякі делегації послалися на привілеї де-факто, якими користуються постійні члени, включаючи постійне представництво у таких органах ООН, як Міжнародний Суд, Економічна і соціальна рада та Генеральний комітет Генеральної Асамблеї. Ці делегації запропонували провести розгляд питання як про привілеї постійних членів, так і про те, чи слід ці привілеї надавати новим постійним членам. Інші делегації поставили існування таких привілеїв під сумнів, вказавши, що постійні члени Ради Безпеки завжди повинні проходити через процедуру обрання в інші органи ООН²¹.

Деякі делегації звернули увагу на необхідність розгляду питання про згаданий в пункті 3 статті 27 голосів більшості для розширеного складу Ради і виступали за збереження пропорційної аналогічної цифри²².

Багато делегацій вітали пропозицію про те, що чисельність і склад, а також право вето й інші процедури голосування Ради Безпеки повинні періодично переглядатися. З іншого боку, висловлювалися застереження у зв'язку з концепцією періодичного перегляду. З точки зору деяких делегацій система періодичного перегляду була б рівнозначна визнанню провалу процесу реформ, тоді як інші делегації висловили припущення про те, що періодичні огляди приведуть до виникнення ситуації, в якій деякі держави будуть постійно займатися виборними кампаніями. Однак окремі делегації вказали на те, що концепція перегляду була невід'ємною частиною ООН з самого початку і може бути активізована шляхом застосування статті 109 Статуту ООН.

Висновки. Таким чином по закінченню «холодної війни» в ООН почалися активні розробки планів реформування Ради Безпеки. Вже у середині 90-х років ХХ ст.

²⁰ Нью-Йорк. Генеральная Ассамблея ООН. Официальные отчеты (2001). Доклад Рабочей группы открытого состава по вопросу о справедливом представительстве в Совете Безопасности и расширении его членского состава и других вопросов, связанных с Советом Безопасности. (A/55/47), 84.

²¹ Ibidem, 92.

²² Нью-Йорк. Генеральная Ассамблея ООН. Официальные отчеты (1998). Доклад Рабочей группы открытого состава по вопросу о справедливом представительстве в Совете Безопасности и расширении его членского состава и других вопросов, связанных с Советом Безопасности. (A/50/47/Rev.1), 78.

були точно сформульовані головні кризові точки структури. Абсолютно точно прогнозовані варіанти можливих криз членами делегацій Робочої Групи та запропоновані варіанти їх вирішення. Однак, через надмірну забюрократизованість структур ООН і небажання головних гравців міжнародної політики щось змінювати, реальних реформ не відбулося.

Враховуючи подальший розвиток існуючих проблем універсальної організації та її органів є декілька напрямків можливих реальних змін: 1) припинення безрезультатних обговорень у рамках вже існуючих парадигм реформи як зміна кількості представників і перегляд права вето; 2) відмова від класичного сприйняття акторів міжнародних відносин у рамках ООН; 3) максимальна легітимізація латентних впливів некласичних акторів.

REFERENCES

- Chervinka, I.** (2016). *Perspektyvy reformuvannya OON u konteksti obrannia novoho Heneralnoho sekretaria*. [Prospects for UN reform in the context of the election of a new Secretary General]. *Politychni nauky*, 2, 69-74 [in Ukrainian].
- Dorosh, L., Okhremchuk, S.** (2015). *RB OON u suchasnykh umovakh: do problemy poshuku variantiv reformuvannya*. [UN Security Council in modern conditions: to the problem of finding reform options]. *Humanitarian vision*, 2, 19-26 [in Ukrainian].
- Franda, M.F.** (2006). *The United Nations in the Twenty-First Century: Management and Reform Processes in a Troubled Organization*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc. [in English].
- Goulding, M.** (1993). The evolution of United Nations peacekeeping. *International Affairs*, 69, 3, 451-464 [in English].
- Zaemsky, V.F.** (2008). *Theory and practice of UN peacekeeping*. Institute of International Relations (University) of the Ministry of Foreign Affairs of Russia [in English].

Victor Mashchenko,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0962-3963>

Reform of the UN Security Council in the period of uniform polarity (1991-2001)

At the present stage of international relations are becoming increasingly evident need prompt and coordinated counter threats are global. Only mechanisms operating within legitimate structures with sufficient moral authority to ensure that their decisions are universally recognized and not provoke accusations of arbitrariness and double standards can provide an effective response to these threats and challenges.

Traditionally it was believed that the UN is the only universal organization of the world community, the supreme bearer and guardian of modern international law and as such enjoys the highest moral authority for some time has been questioned.

Currently, not only international experts, but also representatives of non-governmental organizations put forward the idea of radical reform of the UN and a radical revision of its Charter. UN criticism related to its excessive bureaucratization, parallelism in the functions of many structures. In addition, the UN is accused of being more responsive to crises than preventing them. The UN's interest in conflicts in different regions of the world gives grounds to claim the existence of double standards in its activities.

However, the UN still has sufficient potential to become a successfully functioning political tool for solving world problems, a recognized guarantor of global and regional stability. At the same time, to achieve this goal, it is necessary to carry out reforms that affect the main bodies and institutions of the United Nations. Basic, but at the same time the most complex and controversial is the reform of the Security Council.

Since the establishment of the Council, threats and challenges to international peace

and security have changed, as has the distribution of power among the members of the Organization. As you know, the UN was conceived as an organization of victorious countries in World War II. The Security Council had the primary responsibility for maintaining the peace and security of the peoples. In determining the composition of the Security Council, the founders of the UN were guided primarily by the existence of forces in the world, therefore, it can be claimed that the composition of the Council at that time correctly reflected the international political situation.

Keywords: UN, Security Council, reform, General Assembly, Working Group

УДК 327 (=460 : 4-6 ЄС) «2004/2020»
DOI: 10.26693/ahpsxxi2020.02.035

ЕВОЛЮЦІЯ СТАВЛЕННЯ ІСПАНЦІВ ДО ЄС-ЄС

Анастасія Хмель,

e-mail: hmelnastia@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4881-7859>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

На початку XXI століття Європейський Союз починає досліджувати ставлення громадян країн-членів ЄС щодо ефективності діяльності організації, її функціонування та чи виправдалися їх очікування після вступу їх країни до організації. На даний момент більшість науковців реалізують свої дослідження у напрямку британського євроскептицизму, іспанському ж напрямку досліджень присвячено небагато, тому авторка спиралася більшою мірою на результати опитувань громадської думки Євробарометром. Проаналізувавши дані Євробарометру за 2007-2013 рр., 2016, 2019 та 2020 рр. авторка дійшла висновку, що ставлення іспанців до ЄС, які традиційно є позитивно налаштованими до об'єднання, тобто більшою мірою є єврооптимістами, дійсно змінилося, єврооптимістів серед іспанців поменшало.

Ключові слова: Іспанія, ЄС, Євробарометр, еволюція ставлення до ЄС

Постановка проблеми. Європейський Союз нараховує (якщо обрати крапку відліку від створення ЄС 1957 року) 67 років доволі успішного функціонування та розвитку. Організація накопичила за цей час великий обсяг досвіду як позитивного, так і негативного. Стабільність і безпека ЄС – це стабільність і безпека 27 (до 1 січня 2021 р. – 28) країн-членів ЄС, які поширюються і стабілізують у більшому ступеню увесь європейський регіон.

Доля багатьох явищ міжнародного та внутрішньодержавного життя залежить від ставлення до них населення, громадян окремих країн. Тож ставлення громадян ЄС до цієї інституції є важливим, і, як демонструє приклад Великої Британії, може стати вирішальним для подальшої долі окремої країни та ЄС. Звичайно, що недовіру населення до інституцій ЄС не можна сприймати тільки у негативному ключі, адже вона доводить, що інституція має недоліки, виправлення яких зробить її більш ефективною. Тому еволюція ставлення громадян (зокрема іспанців) до інституцій ЄС, його функціонування, реалізацій майбутніх планів є актуальним і займає поважне місце у щорічних опитуваннях Євробарометру і в дослідженнях науковців. Робиться це з метою виявити причини сприйняття населенням ЄС та їх нейтралізація.

Зауважимо, що дослідження Євробарометру різноспрямовані, опитування проводяться щорічно і питання іноді змінюються у формулюванні. Так, від простого питання «Як ви ставитеся до ЄС?» до поглиблення розуміння: «Як ви ставитеся до інституцій ЄС?», при чому питання по всім основним інституціям задаються окремо. Так, частими є питання «Який імідж має ЄС у ваших очах?», «Яким ви бачите майбутнє ЄС?», «Ви бачите майбутнє вашої країни поза межами ЄС?» і «Чи надали б ви ЄС більше повноважень... (у означеній галузі)?». Тож такий методологічний підхід у розробці та проведенні опитувань достатньо точно визначає ставлення населення до ЄС і його інституцій та дає можливість прогнозувати подальші відповіді, екстраполювавши минулорічні дослідження на майбутнє.

Через те, що ставлення населення до ЄС почало погіршуватися, для його характеристики науковці та політики з початку XXI ст. почали застосовувати такі терміни, як «євроскептицизм», «єврокритицизм» та «єврофобія» («euroscpticismo»,

«eurocriticismo», «eurofobia»). Йому протилежним є термін «єврооптимізм» («eurooptimismo»), який протягом кількох десятиліть застосовували аби проілюструвати ставлення іспанців до ЄС. Ці терміни, як перший, так і другий, позначають позитивні та негативні відтінки ставлення громадян до інституцій і діяльності ЄС. Загалом, для оцінки сприйняття іспанцями ЄС можна застосовувати терміни «покращилося»/«погіршилося» або, якщо ж говоримо про довіру «підвищилася»/«знизилася», тобто доходимо висновку наскільки Іспанія є «єврооптимістичною» або «європесимістичною» країною.

Відносно досліджень науковців щодо міркувань іспанців до ЄС, їх еволюції, причин, наслідків, то цьому аспекту приділено вкрай мало уваги серед українських науковців, що, на нашу думку, є помилковим. Адже, якщо думка навіть тих громадян, країна яких зазвичай вважається єврооптимістичною, змінюється, набуваючи негативного відтінку, то варто на це звернути увагу задля пошуку причин такому та виправлення ситуації у кращій бік. Проте дослідженню цієї теми приділена увага закордонними науковцями: М. Парадес і М. Сантьяго Перес-Ньєвас¹ Х.Д. Медрано², М. Торкал і Х. Мунойс³, А.М. Руїс Хіменес та А. Ехеа де Харо⁴ І. Жмолька Віда⁵ (Іспанія), В. Керсберген⁶ (Нідерланди), Р. Ейченберг і Д. Руссель⁷ (США). Т. Борзель⁸ (Німеччина), Р. Хаурегі⁹ (Італія-США-Іспанія). Всі ці дослідники опікується проблемою ставлення іспанців до ЄС (його еволюції у бік європесимізму), будучи громадянами різних країн і представниками різних наукових шкіл, що доводить значимість теми та її актуальність у наш час як для європейців, так і американців.

Викладення основного матеріалу. Загальновідомо, що до початку 2000-х років про євроскептицизм майже не говорять, а якщо ми звертаємося до цього терміну, то ми говоримо про британський євроскептицизм, оскільки батьківщиною цього явища вважається Велика Британія. Але після світової кризи (з 2008 р.) і кризи Єврозони (2009-2011 рр.)¹⁰ це явище тим чи іншим чином зачепило більшість країн ЄС (Італію, Іспанію та Грецію, якій припинили надавати допомогу по відновленню економіки тільки на початку 2021 р.). Щоб продемонструвати еволюцію ставлення громадян до ЄС ми проаналізували результати опитувань Євробарометру за 2007-2013 рр., 2016, 2019 та 2020 рр.

¹ Paradés, M., Santiago Pérez-Nievas, M. (2013). Las actitudes hacia la UE en el contexto de crisis: España, 2007-2012. *Panorama SOCIAL*, 17, Primer semestre, 101-120.

² Medrano, J.D. (2003). *Framing Europe: Attitudes to European Integration in Germany, Spain, and the United Kingdom*. United Kingdom: Princeton University Press, 332.

³ Torcal, M., Muñoz, J. (2012). Actitudes hacia la Unión Europea y elecciones al Parlamento Europeo, en: Torcal, M., Font, J. (eds.). *Elecciones Europeas 2009* (pp. 197-227). Madrid: CIS.

⁴ Ruiz Jiménez, A.M., Egea De Haro, A. (March 2011). Spain: Euroscepticism in a Pro-European Country? *South European Society and Politics*, 16(1), 105-131. DOI: 10.1080/13608741003594379

⁵ Szmolka Vida, I. (1 enero 2007). Veinte años de pertenencia de España a la Unión Europea: actitudes de los españoles ante el proceso de integración comunitaria. *Pasta blanda*, 160; Szmolka Vida, I. (1 enero 1999). Opiniones y Actitudes de Los Espanoles Ante El Proceso de Integracion Europea. *Pasta blanda*, 159.

⁶ Van KersBerGen, K. (2000). Political allegiance and European integration. *European Journal of Political Research*, 37 (1), 1-17.

⁷ Eichenberg, R.C., Russell, J.D. (Autumn, 1993). Europeans and the EC: The dynamics of public support for European integration. *International Organization*, 47, 4, 507-534.

⁸ Börzel, T.A. (2002). 'Member state responses to Europeanisation'. *Journal of Common Market Studies*, 40, 2, 193-214.

⁹ Jáuregui, P. (2001). *National pride and the meanings of Europe: a comparative study of Britain and Spain*, PhD thesis, European University Institute, Florence. Retrieved from <https://cadmus.eui.eu//handle/1814/5320>

¹⁰ В період 2011-2014 рр. державний борг Іспанії зріс з 63% до 97% ВВП, що змусило Іспанію зайняти ще більше. Див: Nieto, M.S. (25 de Junio de 2015). *La crisis de la deuda soberana en Europa: Indicadores, medidas y previsiones*. Valladolid, 12. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/211099146.pdf>

Як було зазначено, іспанці були традиційно єврооптимістично налаштованими, від вступу країни до ЄЕС і до початку XXI ст. Проте XXI ст. позначилося вступом багатьох країн до ЄС, економічною світовою кризою, кризою Єврозони, що істотно вплинуло на рівень життя громадян, і, відповідно, на ставлення до організації.

В аналітичній статті, що була присвячена 40-річчю існування Євробарометру констатували, що у період 2007-2013 років найбільш значне зниження сприйняття ЄС відбулося на Кіпрі (42%, -37), Ірландії (54%, -20), Греції (29%, -19), Словенії (53%, -17) та Іспанії (54%, -13)¹¹. Незважаючи на те, що за останні роки ставлення стало менш позитивним, зміни, як правило, є незначними, за винятком країн, що найбільше постраждали від кризи. Думка про те, що членство в ЄС – це добре, найбільше знизилася між 2007 і 2013 роками в Іспанії (47%, -26), Греції (34%, -21) та Португалії (36%, -19)¹².

Окрім негативного образу сприйняття ЄС, загалом іспанці також були не особливо задоволені своєю інформованістю щодо дій і планів організації (18%, -2). Цікавим є той факт, що значна частина європейців стихійно відповіли, що ЄС не має значних переваг, зокрема так думають 29% греків, 18% португальців та іспанців¹³. Тож, можливо, погана обізнаність щодо функціонування ЄС може впливати на те, що громадяни мало знають про основні переваги та сильні сторони об'єднання, тобто на сприйняття об'єднання впливає погана поінформованість.

За результатами 2016 р. спостерігаємо, що оптимістично до майбутнього ЄС ставилися 59% іспанців і негативно 32%, не визначилися з відповіддю 9%. Окрім того, це опитування свідчить про такі факти, що Іспанія четверта у списку країн за кількістю тих (87% з опитаних), хто бажає, що втручання інституцій ЄС у боротьбу із податковим шахрайством є недостатнім¹⁴. Третьою Іспанія виступає у списку тих, населення яких вважає, що ЄС недостатньо допомагає у захисті навколишнього середовища та у сприянні демократії та миру (63% і 62% опитаних відповідно). Також 77% з опитаних вважають за необхідне збільшення втручання ЄС до економічної політики та 73% – до політики забезпечення рівності чоловіків і жінок¹⁵. Тож, як видно, громадяни Іспанії у багатьох питаннях виказують довіру до ЄС, зазначаючи необхідність збільшення втручання інституцій об'єднання до спільної економічної політики, боротьби із податковим шахрайством і т.д.

Щодо опитування ЄК у 2018 р. стосовно довіри до Європейського Союзу, ми звертаємо увагу на кілька наступних показників. Так, у категорії, в якій політичні представники можуть найкраще пояснити, як європейська політика впливає на повсякденне життя громадян (регіональні чи місцеві політичні представники, національні представники, члени Європарламенту, члени Єврокомісії), на думку респондентів у регіонах Швеції, Фінляндії, Латвії, Нідерландів, Люксембургу, Ірландії, Австрії, Іспанії та Італії – це національні політичні представники, які посіли перше місце¹⁶. Цей аналіз також показує суттєві відмінності між регіонами у межах однієї держави-

¹¹ Effects of the Economic and financial crisis on European public opinion (2013). *Eurobarometer 40 years*. Retrieved from https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/topics/fs1_crisis_40_en.pdf

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ *European Parliament Special Eurobarometer (EB 85.1): Europeans in 2016: Perceptions and expectations, fight against terrorism and radicalisation*. (June 2016). Conducted by TNS opinion at the request of the European Parliament and co-ordinated by the European Commission, Directorate-General for Communication. Brussels, 22-25. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2016/attentes/eb85_1_synthesis_perceptions_wishes_terrorism_en.pdf

¹⁵ Ibid, 30, 32.

¹⁶ *European Union* (October-November 2018). Flash Eurobarometer 472. Public opinion in the EU Regions. Report, 83-84. Retrieved from <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Archive/index>

члена. Наприклад, в Іспанії частка респондентів, які згадують своїх регіональних чи місцевих політичних представників, досягає 39% у Наваррі та 38% у країні Басків, порівняно з 15% і 31% в інших 17 регіонах Іспанії. Відповідно, у Наваррі та країні Басків довіра значно вище саме до місцевих представників.

В Іспанії 31% опитаних вважають, що саме національні політичні представники можуть найкращим способом пояснити вплив політики ЄС на повсякденне життя громадян. Якщо говорити про частку респондентів, які відповідають, що їхні євродепутати найкраще підходять для пояснення того, як європейська політика впливає на їхнє повсякденне життя, єдиною зміною в Іспанії з 2015 р. є те, що частка довіри на Канарських островах зросла на 8%¹⁷. Також, з 2015 р. довіра до членів Європейської Комісії зросла на 6% на Балеарських островах, на 5% у Кастилії-і-Леон і Мурсії та дещо зменшилася у Наваррі, Арагоні та Каталонії¹⁸.

Відомо, що ЄС розподілений на 204 регіони, в 42 з яких принаймні сім з десяти респондентів заявляють, що схильні довіряти ЄС. З цих 42-х – чотири – іспанські – Кантабрія, Валенсія, Мелілья (по 72% кожна) і Мадридська Атомонія – 70%¹⁹.

Нижча довіра до національного уряду спостерігається, насамперед, у регіонах Східної Європи, Франції та Великої Британії, а також у всіх регіонах Іспанії. У 89 регіонах менше чотирьох із десяти респондентів висловлюють довіру своєму національному уряду. Ці регіони знаходяться в основному в Іспанії – усі 19 регіонів. В Іспанії довіра до національного уряду спостерігається від 37% (у Валенсії) до 24% (у Каталонії)²⁰. Тож суттєвим фактом видається більша довіра до інституцій ЄС і самого ЄС, ніж до національного уряду.

За результатами опитування Євробарометру літа 2020 р. помічаємо певні зміни. Щодо майбутнього Іспанії в ЄС, то 70% іспанців незгодні з тим, що майбутнє Іспанії буде кращим поза межами ЄС. У той же час, зменшується довіра до європейських інституцій, так недовіра до Європейського Парламенту склала 46%, а довіра – 39%. Щодо Європейської Комісії недовіра така ж, а от довіра – склала 36%, відповідно довіра впала і до Центрального Банку ЄС²¹.

Це ж дослідження виявило, що за показниками літа 2020 р. 48% іспанців не довіряють ЄС, 42% – довіряють²². Відтак з початку XXI ст. довіра іспанців до ЄС і до його інституцій суттєво впала, але якщо порівнювати показники 2020 р. з показниками 2019 р., то довіра до ЄС зросла на 3%²³. Якщо прослідувати за результатами цих досліджень і минулорічних, то виявляється, що іспанці своєму уряду довіряють менше ніж інституціям ЄС, у той же час довіра до інституцій знизилась і відповідно – довіра до будь-яких інституцій у громадян Іспанії падає, що свідчить про кризу довіри та розчарування у діях і рішеннях владників.

У 20 державах-членах більшість респондентів погодилися з тим, що більше рішень слід приймати на рівні ЄС, хоча відсотки істотно різняться. Зокрема, на Мальті з цим твердженням погодилися менше половини (45% погоджуються проти 41% – не погоджуються), а от на Кіпрі – 79%, в Іспанії – 76%²⁴. Як і в попередні роки іспанці погоджуються з тим, що більшість рішень варто приймати на рівні ЄС – 76%.

66% іспанців бачать майбутнє ЄС цілком оптимістично, 30% – песимістично. У той самий час економічну ситуацію в межах ЄС іспанці бачать поганою – 67%. Образ ЄС в уявленні іспанців у принципі позитивний (38%), хоча і знизився на 4% від попе-

¹⁷ Ibid, 97.

¹⁸ Ibid, 104-105.

¹⁹ Ibid, 104-105, 108.

²⁰ Ibid, 114-115.

²¹ *European Union* (Summer 2020). Standard Eurobarometer 93. P.105-110. Retrieved from <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/standard/surveyky/2262>

²² Ibidem.

²³ Ibid, 7-8.

²⁴ Ibid, 151.

реднього року. 78% іспанців погоджуються із твердженням про те, що ЄС здатний ефективно задовольнити свої економічні інтереси в світі²⁵.

У дослідженні крім всього іншого відмічено, що більшість іспанців сприймають образ ЄС як «нейтральний». Загалом, таке сприйняття зросло на 3% і становило 48%. Що ж до негативного бачення образу ЄС, то частка таких громадян зросла на 1% склала 15%²⁶.

Іспанські дослідники А.М. Руїс Хіменес та А. Ехеа де Харо, розглядаючи можливу появу євроскептицизму в різних вимірах: як серед іспанських громадян, так і серед партій та їх діячів, зазначили, що вони є досить близькими у своїх євроскептичних поглядах. Лівоорієнтовані громадяни схильні критикувати ЄС на основі принципів відсутності демократії та сильної економіко-ліберальної орієнтації. Праві громадяни, як правило, більш критично ставляться до економічних наслідків інтеграції та розширення. Вони також мають тенденцію бути більш євроскептичними (передбачаючи обмеження національного суверенітету), менш здатними до поступок національною владою для компетенцій ЄС, і більш схильними до сприяння міжурядовим механізмам. Нарешті, баскські та каталонські націоналісти більше бояться культурних наслідків інтеграції, ніж інші громадяни. А.М. Руїс Хіменес та А. Ехеа де Харо зазначають, що така різноманітність свідчить про обмеження використання лише окремих питань для вимірювання підтримки/опозиції ЄС²⁷.

Також вони прийшли до висновку, що різниця між елітою та громадянами з європейських питань є меншою, ніж очікувалось. Це означає, що популярного євроскептицизму слід очікувати, якщо і коли сторони вирішать його мобілізувати.

Результати дослідження. Отже, дослідивши спектр зазначеної у вступі літератури, та систематизувавши результати опитувань громадян Європейського Союзу згідно опитувань Євробарометру, можна зробити чотири значущих узагальнення:

1. Позитивне ставлення до ЄС зменшилось серед іспанців з 2007 р., а недовіра як до ЄС, так і до його установ зросла. На даний момент є значно більше іспанців, які не довіряють інституціям ЄС (48%), ніж тих, хто довіряє (42%). Але в опитуванні 2020 р. спостерігається помітне збільшення цього показника порівняно з 2019 р. Тому, найімовірніше, Іспанія залишиться «єврооптимістом», але стрімко спрямовується на поле «песимістів». Важко прогнозувати якого типу європесимізму набуде Іспанія: «твердого» або «м'якого». Але наразі у випадку Іспанії ми спостерігали лише появу обмеженого м'якого євроскептицизму, який поширюється на два основні виміри політичного конфлікту в Іспанії (ліві – праві і центр – периферія).

На майбутні розробки залишимо з'ясування наскільки далеко буде поглиблено цей дискурс, а також його вплив на громадян і виборців.

2. Існує значний відсоток нейтрального бачення образу ЄС серед іспанців, у 2020 р. це 48%, що можна розглядати як перемогу та поразку ЄС одночасно. Якщо пов'язати цей факт із першим – що недовіра до ЄС серед іспанців значно знизилася, а бачення ЄС стало більше нейтральним, то як наслідок бачимо розгубленість і відстороненість. Зрештою, населення, яке нейтрально ставиться до ЄС, під час невеликих проблем у Союзі може одразу стати частиною «песимістів». Тим більше, якщо керівна еліта буде у цьому зацікавлена і почне дебати з цього приводу всередині країни.

3. По-третє, в регіонах Іспанії (що власне помітно і в інших регіонах ЄС) наявною є помітна різниця щодо ставлення до ЄС. До прикладу, за результатами опитувань громадської думки у 2018 р.: представники автономної Республіки Мадрид мають найвищу довіру до ЄС, а представники Країни Басків і Каталонії – найнижчу в Іспанії.

²⁵ Ibid, 201.

²⁶ Ibid, 125.

²⁷ Ruiz Jiménez, A.M., Egea De Haro, A. (March 2011) Spain: Euroscepticism in a Pro-European Country? *South European Society and Politics*, 16 (1), 125. DOI: 10.1080/13608741003594379

4. Незважаючи на високий ступінь недовіри серед опитаних до ЄС, довіра до над-національної інституції вище, ніж до національного уряду, а майбутнє своєї країни іспанці пов'язують саме з ЄС, а не поза його кордонів. Крім всього іншого, майбутнє ЄС вони також бачать тільки у позитивному курсі.

REFERENCES

- Börzel, T.A.** (2002). 'Member state responses to Europeanisation'. *Journal of Common Market Studies*, 40, 2, 193-214 [in English].
- Eichenberg, R.C., Russell, J.D.** (Autumn, 1993). Europeans and the EC: The dynamics of public support for European integration. *International Organization*, 47, 4, 507-534 [in English].
- Jáuregui, P.** (2001). *National pride and the meanings of Europe: a comparative study of Britain and Spain*, PhD thesis, European University Institute, Florence. Retrieved from <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/5320> [in English].
- Medrano, J.D.** (2003). *Framing Europe: Attitudes to European Integration in Germany, Spain, and the United Kingdom*. United Kingdom: Princeton University Press [in English].
- Nieto, M.S.** (25 de Junio de 2015). *La crisis de la deuda soberana en Europa: Indicadores, medidas y previsiones*. Valladolid, 12. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/211099146.pdf> [in Spanish].
- Paradés, M., Santiago Pérez-Nievas, M.** (2013). Las actitudes hacia la UE en el contexto de crisis: España, 2007-2012. *Panorama SOCIAL*, 17, Primer semestre, 101-120 [in Spanish].
- Ruiz Jiménez, A.M., Egea De Haro, A.** (March 2011). Spain: Euroscepticism in a Pro-European Country? *South European Society and Politics*, 16 (1), 105-131. DOI: 10.1080/13608741003594379 [in English].
- Szmolka Vida, I.** (1 enero 1999). Opiniones y Actitudes de Los Espanoles Ante El Proceso de Integracion Europea. *Pasta blanda*, 159 [in Spanish].
- Szmolka Vida, I.** (1 enero 2007). Veinte años de pertenencia de España a la Unión Europea: actitudes de los españoles ante el proceso de integración comunitaria. *Pasta blanda*, 160 [in Spanish].
- Torcal, M., Muñoz, J.** (2012). Actitudes hacia la Unión Europea y elecciones al Parlamento Europeo, en: Torcal, M., Font, J. (eds.). *Elecciones Europeas 2009* (pp. 197-227). Madrid: CIS [in Spanish].
- Van KersBerGen, K.** (2000). Political allegiance and European integration. *European Journal of Political Research*, 37 (1), 1-17 [in English].

Anastasiia Khmel,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4881-7859>

Evolution of Spanish attitude to EEC-EU

At the beginning of the 21st century, the European Union is beginning to take an interest in the study of the attitude of EU citizens towards the effectiveness of the organization, its functioning and the general expectations of the membership in it. With the enlargement of the EU, the range of interests that cannot always be realized expands, and accordingly, the number of dissatisfied citizens increases. Particular dissatisfaction with the actions of national governments and EU institutions was manifested during the debt crisis of the Eurozone in 2009-2011 (Greece was the last to leave the financial support program in 2018). After the withdrawal of the United Kingdom from the European Union (final implementation was on January 1, 2021), the issue of the attitude of citizens of member states to the EU becomes even more relevant both on the part of EU structures (primarily Eurobarometer) and scientists. As the number of citizens, parties and politicians of various ranks who speak negatively about the EU grows every year, the United Kingdom may not be the last country to leave the EU. That is why the study is relevant and useful for both academia and politics. At the moment, as most scholars are conducting their research on British Euroscepticism and Spanish Euroscepticism remains out of view among scholars, the author relied more on the results of public opinion polls by

Eurobarometer. After analyzing the Eurobarometer data for 2007-2013, 2016, 2019 and 2020, the author concluded that the attitude of Spaniards to the EU, which are traditionally positive about the membership in the organisation, is more Euro-optimists, has really changed, Euro-optimists among Spaniards have decreased . For example, there are currently significantly more Spaniards who do not trust the EU (48%) than those who do (42%). The number of the EU-neutral population has also increased. As a third conclusion, the author noted a regional difference in the attitude of Spaniards to the EU.

Keywords: Spain, EU, Eurobarometer, evolution of attitude to EU

УДК 327.8 (510+669) «20/21»
DOI: 10.26693/ahpsxxi2020.02.042

ПРОБЛЕМИ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН КНР І НІГЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Ірина Габро,

e-mail: irngabro@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8215-7615>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

Артур Акопов,

e-mail: dalless2008@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2252-8565>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

Нігерія та Китайська Народна Республіка розвинули тісні відносини, які включають: китайські інфраструктурні проекти, інвестиції, позики, торгові угоди, передачу технологій, культурний обмін тощо. Нігерія є однією з країн, що швидко розвиваються у тропічній Африці. Найважливішим джерелом державного бюджету Нігерії є експорт переважно сирової нафти й інших природних ресурсів. Тож Китай має інтерес у відносинах з Нігерією, даючи багато позик, інвестуючи у нігерійську інфраструктуру, створюючи китайські культурні центри по всій Нігерії.

У статті описано торговельно-економічні відносини між Китаєм і Нігерією у першому десятилітті ХХІ століття. Досліджено основні питання торгово-економічних відносин Китаю та Нігерії, вивчено конкретні сфери економічних проблем. Особливості китайсько-нігерійських торговельно-економічних відносин мало розкриваються у дослідженнях вітчизняних вчених, що має відношення до цього дослідження.

Ключові слова: Нігерія, КНР, торгівельні відносини, економічні відносини, інвестиції, кредит, експорт, імпорт, текстиль, безробіття

Постановка проблеми. Торгівельні й економічні відносини КНР і Нігерії є прикладом відносин двох асиметричних акторів міжнародних відносин, де сильніший актор (Китай) просуває свої інтереси успішніше та ефективніше, ніж слабший (Нігерія). Нігерія відверто поступається у конкурентній спроможності китайським компаніям, які працюють на її території або експортують свої товари до неї. Дане дослідження є актуальним на тлі всесвітньої залежності від китайської продукції, яка витісняє місцевого виробника через свою дешеву ціну, такі наслідки вже потягли за собою загострення торгівельних відносин КНР із США, що переросли у тарифну та торговельну війни.

Аналіз попередніх досліджень. Особливості торговельно-економічних відносин між КНР і Нігерією на початку ХХІ ст. досліджуються закордонними науковцями. Зокрема, праці нігерійських, англійських і китайських науковців. Вчені Акінрінаде Сола й Олукоя Оген, Маргарет Егбула та Чі Чжен, М. Ріндап¹ детально

¹ Akinrinade, S., Olukoya, O. (2008). Globalization and deindustrialization: South-South neoliberalism and the collapse of the Nigerian textile industry. *The Global South*, 2 (2), 159-170; Eg-bula, M., Qi, Z. (2011). *China and Nigeria: A powerful south-south alliance*. West African Chal-

аналізують історію товарообігу між КНР і Нігерією та визначають торгівельний дисбаланс, досліджують дипломатичні відносини між КНР і Нігерією, економічну співпрацю у рамках системи Південь-Південь, розкривають проблему безробіття в Нігерії та вплив на це китайських компаній, які ведуть свою діяльність на території Нігерії. Ян Тейлор, вчений з Великої Британії, дослідив відносини Нігерії та Китаю в економічній сфері, аналізуючи китайські інвестиції, інфраструктурні проекти та проблеми корупції нігерійських чиновників².

Метою дослідження є проаналізувати торговельні та економічні відносини між КНР і Нігерією на початку XXI ст., зокрема, з'ясувати особливості китайсько-нігерійських торговельно-економічних відносин зазначеного періоду та розкрити проблеми, що склалися.

Методи та прийоми дослідження. Методологічним підґрунтям дослідження стали принципи наукового пізнання – історизму, об'єктивності, системності, багатofакторності та детермінізму. Завдяки принципу історизму було проаналізовано зміст та основні питання співробітництва Китаю з Нігерією. У ході дослідження було застосовано сукупність загальнотеоретичних і спеціальних методів. До загальнотеоретичних методів, які застосовані авторами, належать методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, узагальнення й абстрагування, а також групування. Для розв'язання визначених наукових завдань і вивчення поставленої проблеми були застосовані системний, синхронний, компаративний методи.

Виклад основного матеріалу. Торгові відносини між Нігерією та Китаєм якісно відрізняються від аналогічних відносин з іншими країнами. Китай домінує на нігерійському ринку та виступає як найбільший торговий партнер Нігерії. Зовнішня політика та стратегія Китаю відкриває цій країні легкий доступ до товарів і ринків, витісняючи інших конкурентів, що робить Китай більш привабливим як торговельного партнера.

Торгові відносини між Нігерією та Китаєм розпочалися у 1972 р. технічним співробітництвом, яке включало в собі і торгівлю³. У цей період співпраця двох країн була унікальною, оскільки вона мала відкритий характер і дозволяла реалізовувати необмежену кількість проектів. Між 1972 і 1974 роками експорт Китаю до Нігерії склав мільйони доларів. У 1975 і 1976 роках нігерійський імпорт з Китаю склав 69,86 млн. дол. і 140,87 млн. дол. До 1995 р. двосторонній товарообіг подвоївся до 210 млн. доларів і до 830 млн. доларів у 2000 р відповідно⁴.

Дисбаланс китайсько-нігерійської торгівлі був величезний, і це стало проблемою уряду Нігерії. Хоча нігерійський експорт до Китаю зріс з 60 млн. дол. США в 1995 р. до 293 млн. дол. США у 2000 р., перевага все ж була в КНР з експортом 73% у двосторонній торгівлі та 68% у 2000 р. відповідно. Несприятливий торговий дисбаланс з часом лише погіршувався, оскільки до 2008 р. він склав 7,3 млрд. доларів, при цьому китайський експорт становив 93% двосторонньої торгівлі.

Близько 87% нігерійського експорту до Китаю – це нафтопродукти, тоді як Китай експортує різноманітні товари до Нігерії, такі як машини та транспортне обладнання, текстиль, одяг, взуття, сільськогосподарська сировина, електроніка та деталі.

Торговий дисбаланс призвів до значної кількості проблем у Нігерії. Нігерійські профспілки звинувачують китайський імпорт у втраті робочих місць для 350 000

lenges; Rindap, M.R. (2015). An Assessment of Nigeria-China Economic Relations from 1999-2014. *International Journal of Arts and Humanities*, 4 (1), 18-30.

² Taylor, I. (2007). China's relations with Nigeria. *Round Table*, 96 (392), 10, 631-645.

³ Ogunsanwo, A. (2008). A tale of two giants: Nigeria and China. In Kweku Ampiah, Sanusha Naidu (eds.) *Crouching tiger, hidden dragon Africa and China* (pp. 101). Scottsville, South Africa.

⁴ Mthembu-Salter, G. (2009). *Elephants, ants and superpowers: Nigeria's relations with China*. South African Institute of International Affairs, 11.

нігерійців, головним чином у текстильному секторі. Слід відзначити, що від великих обсягів китайського імпорту зменшилась кількість робочих місць у Нігерії, Ефіопії та ПАР.

Частка торгівлі між КНР і Нігерією становила понад 17% від загальної торгівлі між Китаєм і державами тропічної Африки, що робить Нігерію другим за величиною торгівельним партнером КНР у цьому регіоні⁵.

Загалом, Нігерія експортує до Китаю продукти харчування, сиру сировину, олії, хімічні продукти та промислові товари. Але, мінеральне паливо та мастила становлять найвищий відсоток експорту до Китаю через їх значущість. Оскільки основним імпортом до Китаю є мінеральні та пов'язані з ними продукти, більшу частину прибутків отримує уряд і нафтові компанії⁶. Тому експорт Нігерії до Китаю безпосередньо не приносить прямої користі громадянам Нігерії та може бути отриманий через державні витрати на сферу послуг країни⁷.

Китайський імпорт текстилю до Нігерії домінує у секторі торгівлі та має вплив на місцеві ринки разом з іншими імпортованими товарами. Цього було досягнуто завдяки його дешевій ціні порівняно з товарами місцевого виробництва або західними товарами. Більшість нігерійських споживачів майже не думають про якість товарів, які вони купують, оскільки ціна є більш привабливою. Деякі споживачі впевнені, що товари місцевого виробництва є неякісними, не так добре упаковані та не застосовують сучасні технології⁸. На додаток до зареєстрованої торгівлі, яка впливає на торговий дисбаланс, існує велика кількість незафіксованої торгівлі між Китаєм і Нігерією⁹.

Більша частина торгівлі здійснюється через сусідні держави з відсутністю контролю. Бенін, який має найближчий до Нігерії кордон, знаний як район, де значна кількість товарів переправляється до Нігерії. Щільність цього руху створила зручну систему перевезення товарів по обидва боки кордону, що полегшується корумпованими чиновниками з обох сторін, які дозволяють завезення товарів після отримання хабарів. Через такі проблеми, важко отримати реальні цифри торгівлі між обома країнами. Чорний ринок також створює велику кількість проблем у торгових відносинах через постійну контрабанду. Контрабанда товарів через кордони та підкуп митниці збільшилася і впливає на місцеві ринки.

У лютому 2006 р. митний департамент Нігерії засудив грубе порушення нормативних актів Нігерії щодо імпорту й експорту товарів китайськими торговцями у різних містах. Митні органи також зафіксували вантажі контрабандних товарів, що ввозяться в країну за загадкових обставин китайським бізнесом за допомогою зацікавлених громадян Нігерії. Це вплинуло на місцеві ринки, які програвали у конкуренції з контрабандними дешевими товарами, врешті-решт це призвело до арешту кількох китайських контрабандистів. У результаті високої щільності імпорту та нелегальних товарів, ринок Нігерії зараз має цілі китайські квартали, де товари продаються без проходження через пункти пропуску митної служби Нігерії.

Китайське містечко у Лагосі – торговий район, також відомий як торгова зона, де діють китайські підприємства. Китайці залучені до керування Nigeria Limited¹⁰. Введення пільгових квот на текстиль для держав Африки у рамках Африканського

⁵ Ndubisi, O., Kew, D. & Tanko, Y. (2008). «Peaceful rise» and human rights: China's expanding relations with Nigeria. In Robert I. Rotberg (ed.). *China into Africa: Trade, aid and influence*, 176.

⁶ Olawale, O., Bankole, A. & Adewuyi, A. (2008). *China-Nigeria economic relations*. AERC Scoping Studies on China-Africa Relations, 7.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibid, 9.

⁹ Mthembu-Salter, G. (2009).

¹⁰ Oyeranti, O., Babatunde, A.M., Ogunkola, O.E. & Bankole, A.S. (2010). *China-Africa investment relations: A case study of Nigeria*. African Economic Research Consortium (AERC), 61.

закону про можливість зростання (AGOA) заохочували китайські фірми формувати торговельні операції у Нігерії та використовувати можливості, які пропонує AGOA¹¹. Пільги AGOA та текстильна квота для країн Африки були основними причинами створення чайнатаунів. Місцеві зразки текстилю шахрайським чином копіюються та передаються для масового виробництва китайцям. Таким чином, тканини з Китаю надходять із вкраденими нігерійськими етикетками, розповсюджуються у Нігерії, експортуються до США. Ринок складається зі 120 магазинів, 75% яких належать китайцям. Китайські фірми у Нігерії виробляють частину готової продукції, тоді як більшість з них імпортується з Китаю¹².

Нелегальні товари, китайські квартали, чорні ринки та дисбаланс торгівлі – все це результат китайського імпорту до Нігерії, і це вплинуло на місцеві ринки, а також інші сектори економіки.

Оскільки більшість імпорту з Китаю є готовою продукцією, вони конкурують з нігерійськими вітчизняними виробниками, а імпорт становить відтік для нігерійської економіки¹³. Це призвело до суперечливих торгових відносин між обома державами, оскільки імпорт негативно впливає на національний дохід Нігерії. Імпорт Нігерії з Китаю також грає подвійну роль, оскільки цей імпорт також призвів до зростання залежності через велике споживання китайських товарів. Високе споживання збільшує попит, що, у свою чергу, збільшує імпорт з КНР. Але якщо імпорт переважає експорт у країні, то економічний розвиток загальмовується.

Безробіття відіграє важливу роль у зростанні занепокоєння нігерійців. Нігерія виявилася ідеальним місцем для китайських компаній через велику кількість споживання місцевим населенням їхніх товарів, що потребує дешевої продукції.

Присутність китайських компаній у Нігерії виявляється не такою чудовою для нігерійців. Незважаючи на це, промислові та виробничі компанії Нігерії були непродуктивні. Торгова політика Китаю була несприятливою для нігерійської промисловості. Її політика зумовлена деіндустріалізацією у Нігерії¹⁴.

Масовий імпорт китайського текстилю спустошив нігерійську текстильну промисловість, масово скоротивши місцеве виробництво. До заходу на нігерійський ринок китайських тканин, нігерійський текстиль з точки зору інвестицій, складав основу галузі промисловості з найбільшим приватним сектором¹⁵. Промисловість впоралася з місцевим попитом та експортувала свою надлишкову продукцію. Китайський текстиль забезпечує нігерійцям дешевий доступ до різноманітних тканин, що є привабливим і вигідним для нігерійців, але у довгостроковій перспективі може мати фатальні наслідки для нігерійського текстильного сектору та економіки у цілому, оскільки це руйнує місцевий виробничий потенціал і конкурентоспроможність, що також стримує іноземні інвестиції у нігерійську текстильну промисловість. Глобальна стратегія та конкурентоспроможність Китаю мають згубний вплив на нігерійську економіку. Крім текстильної промисловості, імпорт з Китаю також знищив інші галузі промисловості у різних містах Нігерії, що призвело до зростання безробіття¹⁶.

Шість із семи текстильних виробників Kaduna закрили свою діяльність до 2006 р., частково через їх неспроможність конкурувати з дешевим китайським текстилем і тканинами, що отримували вигоду з умов пільгової торгівлі або потрапили у Нігерію через відверту контрабанду». Рівень безробіття зріс, коли кілька інших текстильних фабрик, як наприклад «Енпі, Аба Текстиль», закрили свою діяльність. Проблеми також зростали через використання робітниками китайсь-

¹¹ Akinrinade, S., Olukoya, O. (2008), 166.

¹² Oyeranti, O., Babatunde, A.M., Ogunkola, O.E. & Bankole, A. S. (2010), 61.

¹³ Olawale, O., Bankole, A. & Adewuyi, A. (2008), 8.

¹⁴ Akinrinade, S., Olukoya, O. (2008), 165.

¹⁵ Ibid, 166.

¹⁶ Ndubisi, O., Kew, D. & Tanko, Y. (2008), 179.

кої мови у будівельних проектах, поряд зі збільшенням кількості китайських торговців у Нігерії¹⁷.

Безробіття є проблемою для Нігерії майже у кожному секторі, оскільки нігерійські компанії закриваються через неефективність і не конкурентоспроможність з китайською продукцією. Китай завжди критикували за працевлаштування великої кількості власних робітників, що збільшило китайське населення в Нігерії. Китайські компанії працюють зі своїми робітниками. Вони привозять своїх робітників з КНР для роботи у створених компаніях, керувати та контролювати місцевих робітників, які працюють на неї. Попри той факт, що деякі китайські компанії наймають місцевих робітників, китайські робітники переважають на цих заводах і фабриках.

Більш того, незважаючи на різні проекти, що фінансуються Китаєм, які повинні створювати робочі місця в Нігерії та відкривати більше можливостей для бізнесу, все ще є велика стурбованість і посилюється скептицизм щодо цієї теми. Безробіття стало проблемою для всіх людей у країні.

Ще одним проблемним фактором зайнятості у китайських компаніях є робоча сила. З невеликою кількістю нігерійців, які працюють у китайських компаніях, умови праці є досить складними. Профспілки неодноразово скаржилися на погане ставлення до нігерійських робітників і на низький рівень зарплатні¹⁸.

Стандарти безпеки також викликають занепокоєння. Пожежа, яка сталася у китайській компанії в місті Ікороду штат Лагос, виявила, що звичайною практикою було замикання робітників під час чергування, що унеможливило робітників врятуватися від загибелі¹⁹. Нігерійські чиновники повідомили про подію без подальших розслідувань інциденту. З огляду на корумповані тенденції нігерійських чиновників, дуже ймовірно, що інспекторів з безпеки підкупили, щоб зам'яти справу. Були і такі твердження, що китайські фірми в Нігерії жорстоко поведуться зі своїми працівниками. Умови працевлаштування нігерійців у деяких китайських фірмах не відповідають ні Закону про працю Нігерії (NLL), а ні закону Міжнародної організації праці (МОП)²⁰.

Отже, торговельно-економічні відносини між КНР і Нігерією на початку XXI ст. є доволі проблемними. Хоч Нігерія й отримує кредити, позики та прямі іноземні інвестиції з Китаю та експортує свої нафтопродукти до КНР, у той же час існує дисбаланс між нігерійським експортом та імпортом з КНР. Імпортовані китайські товари набагато дешевші, ніж місцеві нігерійські, тому це виявило нерентабельність деяких нігерійських підприємств, особливо у текстильній сфері. Не конкурентна спроможність місцевого виробника породила зростання безробіття серед нігерійців. Детально дослідивши торговельні відносини на прикладі текстильної галузі зрозуміло, що такі чинники як контрабанда, корупція нігерійських посадових осіб і дешевизна китайських товарів, створюють зручні умови для китайського бізнесу, але при цьому ставлять економіку Нігерії у скрутне становище.

REFERENCES

- Akinrinade, S., Olukoya, O.** (2008). Globalization and deindustrialization: South-South neo-liberalism and the collapse of the Nigerian textile industry. *The Global South*, 2 (2), 159-170.
- Egbula, M., Qi, Z.** (2011). *China and Nigeria: A powerful south-south alliance*. West African Challenges.
- Mthembu-Salter, G.** (2009). *Elephants, ants and superpowers: Nigeria's relations with China*. South African Institute of International Affairs.
- Ndubisi, O., Kew, D. & Tanko, Y.** (2008). «Peaceful rise» and human rights: China's expanding relations with Nigeria. In **Robert I. Rotberg** (Ed.). *China into Africa: Trade, aid and influence*.

¹⁷ Ndubisi, O., Kew, D. & Tanko, Y. (2008), 180.

¹⁸ Egbula, M., Qi, Z. (2011), 18.

¹⁹ Taylor, I. (2007), 633.

²⁰ Olawale, O., Bankole, A. & Adewuyi, A. (2008), 7.

- Ogunsanwo, A.** (2008). A tale of two giants: Nigeria and China. In **Kweku Ampiah, Sannusha, Naidu** (Eds.) *Crouching tiger, hidden dragon Africa and China* (pp. 192). Scottsville, South Africa.
- Olawale, O., Bankole, A. & Adewuyi, A.** (2008). *China-Nigeria economic relations*. AERC Scoping Studies on China-Africa Relations.
- Oyeranti, O., Babatunde, A.M., Ogunkola, O.E. & Bankole, A.S.** (2010). *China-Africa investment relations: A case study of Nigeria*. African Economic Research Consortium (AERC).
- Rindap, M.R.** (2015). An Assessment of Nigeria-China Economic Relations from 1999-2014. *International Journal of Arts and Humanities*, 4 (1), 18-30.
- Taylor, I.** (2007). China's relations with Nigeria. *Round Table*, 96 (392), 10, 631-645.

Iryna Habro,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8215-7615>

Artur Akopov,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2252-8565>

The problems in Nigeria-PRC trade and economic relations at the beginning of XXI century

Nigeria and the People's Republic of China have developed close relations, which include: Chinese infrastructure projects, investments, loans, trade agreements, technology transfer, cultural exchange etc. Nigeria is one of the fastest growing countries in tropical Africa. The most important source of Nigeria's state budget is the export of mostly crude oil and other natural resources. So China has an interest in relations with Nigeria, giving a lot of loans, investing in Nigerian infrastructure, creating Chinese cultural centers throughout Nigeria.

Nevertheless, trade and economic relations between China and Nigeria are quite problematic at the beginning of the 21st century. The main problem is the imbalance between Nigerian exports and imports from China. Imported Chinese goods are much cheaper than local Nigerian ones, so this has made some Nigerian companies unprofitable, especially in the textile sector. The non-competitiveness of the local producer has led to rising unemployment among Nigerians. Examining trade relations in detail on the example of the textile industry, it is clear that factors such as smuggling, corruption of Nigerian officials and the cheapness of Chinese goods create favorable conditions for Chinese business, but at the same time puts the Nigerian economy in a difficult position.

The trade and economic relations between China and Nigeria are an example of a relationship between two asymmetric actors in international relations, where the stronger actor (China) promotes his interests more successfully and effectively than the weaker one (Nigeria). This study is relevant against the background of global dependence on Chinese products, which displaces the local producer because of its cheap price, such consequences have already led to aggravation of China's trade relations with the United States, which escalated into a tariff and trade war.

Keywords: Nigeria, PRC, trade relations, economic relations, investments, loans, export, import, textile, unemployment

УДК 327 (497.5) НАТО
DOI: 10.26693/ahpsxxi2020.02.048

ОСОБЛИВОСТІ ВСТУПУ ХОРВАТІЇ ДО НАТО

Олександр Шевчук,

e-mail: shevchukovo7@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0335-6873>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

Анастасія Ворчакова,

e-mail: dalless2008@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9783-5623>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

Республіка Хорватія, порівняно молода країна Західних Балкан, яка проголосила незалежність від Югославії у 1991 р., і з цього моменту її зовнішня політика в основному була спрямована на зміцнення зв'язків з західними та європейськими структурами. Це не дивно, що однією з цілей Хорватії в цьому відношенні було приєднання до НАТО, через те, що членство в такій організації надає гарантії військової та політичної безпеки.

Взятий Хорватією курс євроатлантичної інтеграції зіштовхнувся із низкою проблем – відсталість економіки, неготовність армії, політичні чвари всередині країни та погана поінформованість населення щодо переваг вступу до Альянсу. Однак ефективна зовнішня та внутрішня політика Загребу, а також усвідомлення членами НАТО стратегічного значення вступу Хорватії для забезпечення безпеки на Балканському півострові дозволили хорватам досягти поставленої мети.

У статті розкрито дії Хорватії на шляху до членства у НАТО. Висвітлено сутність щорічних національних програм Хорватії, які були планами змін та реформ задля вступу до НАТО. Досвід Хорватії є корисним для України, адже Хорватія – це країна, яка змогла провести відповідні реформи та вступити до НАТО після війни та економічних проблем.

Ключові слова: НАТО, Хорватія, програма «Партнерство заради миру», зовнішня політика, євроатлантична інтеграція

Постановка проблеми. Після розпаду Югославії першочерговою метою Хорватії стало повноцінне членство в євроатлантичних структурах. Однак цей шлях значно уповільнився через війну за незалежність та боротьбу із сербською агресією, наслідки якої вимагали більшої кількості реформ від хорватського керівництва, які необхідно було провести задля вступу до НАТО. Взятий Хорватією курс євроатлантичної інтеграції зіштовхнувся із низкою проблем – відсталість економіки, неготовність армії, політичні чвари всередині країни та погана поінформованість населення щодо переваг вступу до Альянсу. Однак ефективна зовнішня та внутрішня політика Загребу, а також усвідомлення членами НАТО стратегічного значення вступу Хорватії для забезпечення безпеки на Балканському півострові, дозволили хорватам досягти поставленої мети.

Шлях кожної держави до членства в НАТО та ЄС є неповторним, оскільки він обумовлений геополітичними, історичними й економічними факторами. У той же час Україна може повчитися послідовності та стійкості хорватів у провадженні необхідних внутрішніх реформ і трансформації задля досягнення членства у НАТО.

Ступінь наукової розробки проблеми. Особливості вступу Хорватії до НАТО досліджують вітчизняні та закордонні науковці. Зокрема, серед українських вчених варто виокремити роботу І. Боровець¹, в якій розкрито деякі аспекти євроатлантичного напрямку зовнішньої політики Хорватії. Серед закордонних авторів більшість складають хорватські дослідники. Зокрема, слід виділити праці Д. Джовича², С. Ленкіча³, В. Павлаковича⁴, М. Зубовича⁵, в яких йдеться про розвиток євроатлантичного вектора хорватської зовнішньої політики, перш за все про історичний шлях держави до НАТО та переваги членства в Альянсі. Республіка Хорватія у своїй історії пережила досить складний період, пов'язаний з війною 1991-1995 рр., після оголошення про вихід із СФРЮ.

Методи та прийоми дослідження. Дослідження ґрунтується на використанні комплексу загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. Методи системного та структурного аналізу були використані при систематизації наукової інформації за темою роботи. Застосування системного підходу забезпечило теоретичне узагальнення наукових поглядів вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячених дослідженню євроатлантичного вектору зовнішньої політики Хорватії. Крім того, у даному дослідженні були застосовані загальнонаукові методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції. Використання історичного методу дало можливість дослідити процес становлення та розвитку євроатлантичного вектору зовнішньої політики Хорватії. Головним методом дослідження є проблемно-хронологічний, який дозволяє розглянути проблеми в їх часовій послідовності та динаміці.

Викладення основного матеріалу. З офіційних документів на веб-сайті НАТО видно, що погляд НАТО на Хорватію змінився після 2000 р., коли вона почала набагато частіше згадуватися в офіційних документах. Хоча Хорватія й заявила 25 червня 1991 р. про незалежність, яку НАТО відзначив у своїх новинах, в офіційних текстах НАТО про Хорватію почали згадувати лише у 1993 р.

Перша згадка про Хорватію в офіційних документах НАТО зафіксована 21 серпня 1991 р. у Заяві НАТО «Про ситуацію в Радянському Союзі», в якій лише сказано про «кризу в Югославії» та підтримку НАТО, НБСЕ та Європейському співтовариству у вирішенні кризи. Оскільки ситуація не заспокоїлась, у листопаді 1991 р. на Римському саміті НАТО було видано спеціальну заяву під назвою «Ситуація в Югославії», де НАТО заявило про свою стурбованість руйнуваннями та кількістю жертв⁶.

НАТО також назвали головного винуватця у війні в Хорватії – «Постійні напади JNA на Дубровник та інші міста країни, які були несумірні з будь-якими провокаціями, будь-якими порушеннями припинення вогню або необхідністю захисту сербських громад або військових гарнізонів». НАТО згадує «хорватські міста» з особливим акцентом на Дубровник.

Після визнання Хорватії 15 січня 1992 р. в документах НАТО вже не згадується Югославія, а «колишня Югославія». Після засідання від 10 липня 1992 р. НАТО перестало бути пасивним спостерігачем і стало активним учасником миротворчих операцій. А саме, військово-морські сили під егідою НАТО приєдналися до конт-

¹ Боровець, І. (2015). Особливості процесу інтеграції Республіки Хорватія до Європейського Союзу. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*, 24, 303-318.

² Jović, D. (2011). Hrvatska vanjska politika pred izazovima clanstva u Europskoj Uniji. *Poloticka misao*, 48, 2, 7-36.

³ Lenkić, Š. (2016). *Percepcija uloge Hrvatske u NATO savezu i suvremenim geopolitičkim odnosima u svijetu*. Zadar. Retrieved from <https://repozitorij.unizd.hr/islandora/object/unizd:199>

⁴ Pavlaković, V. (2010). Croatia, the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, and General Gotovina as a Political Symbol. *Europe-Asia Studies*, 62, 10, 1707-1740.

⁵ Zubovic, M. (2019). Republic of Croatia's Membership in NATO. *Проблеми постсоветского пространства*, 6 (4), 390-397.

⁶ Lenkić, Š. (2016), 50.

ролю над Адріатикою, щоб контролювати дотримання ембарго ООН, тобто ембарго на озброєння колишньої Югославії та економічне ембарго на СРЮ⁷.

Варто зауважити, що під час війни у Хорватії, риторика НАТО була більше пробоснійською, ніж прохорватською. Однак, після підписання Дейтонської угоди розпочався новий період як для Боснії та Герцеговини, так і для Хорватії. На конференції в Мюнхені генеральний секретар НАТО вперше заговорив про наміри Хорватії, Боснії та Герцеговини й Югославії стати частиною Північноатлантичної громади.

Саме на початку 1996 р. стратегічними напрямками зовнішньої політики Республіки Хорватії стають вступ до ЄС і НАТО. Генеральний секретар НАТО у Мюнхені зазначив, що успішний вступ у НАТО повністю залежить від їх дотримання Дейтонських угод⁸.

У 1996 р. хорватський уряд офіційно подав заявку на програму «Партнерство заради миру», але на той час Хорватія ще не виконала всіх необхідних умов і їй ще треба вирішити деякі післявоєнні питання. Тому до Програми її не взяли.

У 1998 р. після успішної, мирної реінтеграції східної частини Хорватії, умови для активізації переговорного процесу з євроатлантичними структурами було виконано⁹. У 2000 р. Республіка Хорватія повторно подала заявку до програми «Партнерство заради миру». НАТО у відповідь наголосило на необхідності інтенсифікації зовнішньої політики країни та вирішення питання повернення сербських біженців, а також налагодження тіснішого співробітництва з Міжнародним Кримінальним трибуналом для колишньої Югославії.

Позитивні політичні процеси, що відбулися у Хорватії, продемонстрували готовність країни до трансформації своєї зовнішньої політики, що прискорило рішення НАТО запросити Хорватію до програми «Партнерство заради миру»¹⁰.

25 травня 2000 р. Хорватія стала членом програми «Партнерство заради миру» та Ради євроатлантичного партнерства. Це був перший великий крок на шляху країни до НАТО.

Після приєднання до програми «Партнерство заради миру», хорватський уряд почав шукати шляхи для приєднання країни до Плану дій щодо членства. Хорватія передала свою першу Щорічну національну програму (2002/2003), в якій вона підтвердила свою прихильність до системи цінностей НАТО і ще раз наголосила на прагненні набути статусу члена Альянсу.

До 2002 р. Хорватія брала активну участь у низці заходів і програм у складі програми «Партнерство заради миру» (семінари, військові навчання, конференції тощо) та співпрацювала у сфері планування надзвичайних ситуацій у цивільних ситуаціях¹¹. Перша хорватська Щорічна національна програма зіткнулася з деякою критикою з боку НАТО, здебільшого щодо прикордонного питання зі Словенією (Піранська затока), але низку інших реформ було схвалено.

У 2003 р. Хорватія представила свою другу Щорічну національну програму (2003/2004), в якій було зроблено більший акцент на регіональному співробітництві та розвитку відносин з сусідніми країнами. Однак, НАТО знову звернула увагу на питання кордону зі Словенією та наголосила на співробітництві з Міжнародним Кримінальним трибуналом для колишньої Югославії. Мова йшла про вирішення ситуації хорватського генерал-лейтенанта Анте Готовіни, головного підсудного у військових злочинах, якому вдалося втекти з країни. До моменту арешту

⁷ Lenkić, Š. (2016), 52.

⁸ Ibid, 54.

⁹ Zubovic, M. (2019), 392.

¹⁰ Ministarstvo vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske. Republika Hrvatska i NATO. Retrieved from <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosio/multi-organizativne/nato/hrvatska-i-nato/>

¹¹ Ibidem.

Готовіни у 2005 р., Хорватія зазнала значної критики з боку європейських представників¹².

Щодо реформування власних збройних сил, то НАТО критикувала хорватський уряд за те, що за період 2003/2004 збройні сили все ще не були організовані та розвинені у достатній мірі для їх участі у спільних військових операціях. Необхідно було підвищити мобільність збройних сил та їх готовність приєднатися до операцій НАТО. У 2003 р. Хорватські збройні сили зробили свій внесок в Інтернаціональні Сили сприяння безпеці (ISAF) в Афганістані¹³.

Третя Щорічна національна програма (2004/2005) підкреслювала, що Республіка Хорватія сприймає вступ до НАТО та ЄС як свій основний пріоритет і найважливіший стратегічний план. Більше того, окрім військових сил, керівництво Хорватії прийняло рішення про включення до складу цивільної поліції, а також дипломатів в операції ISAF в Афганістані. Також Хорватія оголосила про готовність країни зробити свій внесок у будь-яку іншу операцію, яку веде НАТО. Хорватія сприяла покращенню ситуації в регіоні, беручи активну участь у програмі НАТО для Сербії та Чорногорії. Зокрема, Хорватія займалася організацією та проведенням таких заходів, як курси по вивченню мови для військових ООН.

Остання четверта Щорічна національна програма (2005/2006) проголосила, що країна має намір активізувати свою участь у ISAF, утричі збільшивши свій контингент шляхом участі в інших операціях. У питанні реалізації регіональних питань, Хорватія підкреслила її готовність зробити свій внесок у підвищення регіональної безпеки, шляхом посилення прикордонного контролю, щоб успішно боротися з тероризмом, торгівлею людьми та торгівлею наркотиками тощо¹⁴.

У четвертій Щорічній національній програмі Хорватія акцентувала увагу на своїх зусиллях щодо співпраці з Міжнародним Кримінальним трибуналом для колишньої Югославії. Протягом 2001-2004 років між Загребом і НАТО спостерігалось напруження через висунення Міжнародним Кримінальним трибуналом для колишньої Югославії обвинувачень проти відомих хорватських генералів Анте Готовіни, Рахіма Адемі та Яна Бобетко за скоєння ними військових злочинів у 1990-х роках. Це загальмувало початок переговорів про членство Хорватії як у НАТО, так і в ЄС аж до 2005 р. Адже у грудні 2005 р. було піймано на Канарських островах і видано міжнародному правосуддю головного військового злочинця Анте Готовіни¹⁵.

Однак, співпраця Хорватії з Міжнародним Кримінальним трибуналом для колишньої Югославії була негативно сприйнята хорватським суспільством, які виступали проти обвинувачення хорватських військових у злочинах проти людства¹⁶. Так, 11 лютого 2001 р. у місті Спліт відбулася одна з найбільш масштабних демонстрацій, в якій взяло участь більше 150 тис. осіб, які протестували проти ув'язнення хорватським судом генерала Мірко Норца¹⁷.

Про вкрай негативне сприйняття хорватським суспільством необхідності взаємодіяти з МКТЮ свідчить той факт, що у вересні 2002 р. 84% хорватів були проти видачі Гаазі генерала Я. Бабетко, з них 71% були готові терпіти економічні та по-

¹² Zubovic, M. (2019), 392.

¹³ North Atlantic Treaty Organization. NATO's relations with Croatia. Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_31803.htm

¹⁴ Nacionalni program Republike Hrvatske za pridruživanje Europskoj Uniji – 2005. Godina. Retrieved from http://www.mvep.hr/files/file/2014/05-NPPEU_2005.pdf

¹⁵ Боровець, І. (2015), 309.

¹⁶ Batt, J., Obradović, J. (2009 June). War Crimes, Conditionality and the EU integration in Western Balkans. *Challiot Papers*, 116. Retrieved from <https://www.iss.europa.eu/content/war-crimes-conditionality-and-eu-integration-western-balkans>

¹⁷ Боровець, І. (2015), 309.

літичні санкції. У лютому 2005 р. 81,4% населення Хорватії вважали А. Готовіну героєм, а 54,4% були проти його арешту¹⁸.

Партії правого спрямування виступали проти проєвропейської та проєвроатлантичної політики загалом. Лунали аргументи щодо антихорватського заклоту за участі Заходу, метою якого було втягування Хорватії до третьої Югославії через криміналізацію хорватських генералів і «Вітчизняної війни». Під час протестів у Загребі в березні 2005 р. хорватські праві сили скандували, що «Готовіні слід подякувати за те, що він врятував Хорватію від ЄС»¹⁹.

Ці події стали справжнім викликом для євроінтеграційного вибору та євроатлантичного вектору зовнішньої політики країни. Хорватські уряди І. Рачана, а потім І. Санадера, який переміг на чергових парламентських виборах у 2003 р. і повернув ХДС до влади, опинилися не лише на лінії критики Брюсселя, а й у центрі обурення великої частини хорватського суспільства. Водночас, саме у таких непростих умовах відбувся значний переворот на хорватській політичній сцені. Несподівано повернувшись до керування країною у 2003 р., Хорватська демократична спільнота під новим керівництвом Іво Санадера відійшла від колишнього євроскептичного дискурсу Ф. Туджмана, а також антигаазької риторики та прийняла ідею щодо широкої коаліції з Європейським Союзом.

Такий поворот від консервативного антиєвропейського націоналізму до ліберально-консервативного проєвропейського націоналізму відсунув на задній план хорватських сувереністів, які перестали впливати на визначення державної політики²⁰.

З приходом до влади І. Санадер, який не лише почав співпрацювати з Гаазьким трибуналом та усунув з провідних партійних посад ультра націоналістів, а й створив коаліцію з провідною сербською політичною силою – Самостійною демократичною сербською партією, започаткувавши одночасно співробітництво з опозиційними силами у питаннях, що стосувалися ЄС і НАТО.

У 2006 р. на саміті НАТО у Ризі Альянс висловив готовність запросити країни-кандидати до наступного саміту в Бухаресті 2008 р. Таким чином, вперше Хорватія отримала чіткі часові рамки щодо членства²¹. Вдосконалення, модернізація та управління військовою системою отримали високу оцінку, однак відносна відсутність суспільної підтримки та підтримки серед військовослужбовців членство у НАТО було висунуто як тривожний фактор. Однак з часом негативна думка хорватської громадськості щодо НАТО покращилася і незабаром після саміту в Бухаресті, вступ до НАТО підтримали близько 60% населення країни²².

Звіти президента США Дж. Буша від березня та червня 2008 р. про розширення НАТО стосувалися всіх ключових елементів, що містяться у резолюціях щодо вступу Албанії та Хорватії до НАТО. Звіти Буша вказували на спроможність Хорватії бути членом Альянсу, включаючи політичні, економічні, оборонні, бюджетні, правові питання та питання інформаційної безпеки, які містились у Плані дій щодо членства в НАТО. У березневому звіті Буша зазначено, що Хорватія поважає та пропагує основні принципи, закладені у Договорі НАТО, вона має стабільну, багатопартійну, демократичну політичну систему, яка характеризується регулярними виборами та наявністю вільної преси. Збройні сили Хорватії перебувають під цивільним контролем²³.

¹⁸ Pavlaković, V. (2010), 1718.

¹⁹ Ibid, 1734.

²⁰ Jović, D. (2011), 13.

²¹ Ministarstvo obrane Republike Hrvatske. Kronologija ključnih aktivnosti. Retrieved from <https://www.morh.hr/kronologija-kljucnih-aktivnosti/>

²² North Atlantic Treaty Organization. NATO's relations with Croatia. Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_31803.htm

²³ Christof, A.J. (2009). GAO Report on NATO Enlargement: Albania and Croatia. *The Quarterly Journal*, 8, 2, 82.

1 квітня 2009 р. Хорватія депонувала свій документ про ратифікацію та стала членом НАТО. Країна брала участь вже як дійсний член Альянсу на саміті НАТО у Страсбурзі та Келі, який відбувся 3 і 4 квітня 2009 р.²⁴.

Отже, Хорватія пройшла складний шлях щодо вступу до НАТО. Досвід Хорватії є корисним для України, адже Хорватія – це країна, яка змогла реформуватись і вступити до НАТО після війни та економічних проблем у країні. Хорватія поступово та послідовно виконувала всі вимоги НАТО, що й стало запорукою успіху в її євроатлантичних прагненнях.

REFERENCES

- Borovets, I.** (2015). Osoblyvosti protsesu intehratsii Respubliki Khorvatiia do Yevropeiskoho Soiuzu [Features of the process of integration of the Republic of Croatia into the European Union]. *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovy poshuky i znakhidky*, 24, 303-318 [in Ukrainian].
- Batt, J., Obradović, J.** (2009 June). War Crimes, Conditionality and the EU integration in Western Balkans. *Challiot Papers*, 116. Retrieved from <https://www.iss.europa.eu/content/war-crimes-conditionality-and-eu-integration-western-balkans> [in English].
- Christof, A.J.** (2009). GAO Report on NATO Enlargement: Albania and Croatia. *The Quarterly Journal*, 8, 2, 75-90 [in English].
- Jović, D.** (2011). Hrvatska vanjska politika pred izazovima clanstva u Europskoj Uniji. *Poloticka misao*, 48, 2, 7-36 [in Croatian].
- Lenkić, Š.** (2016). *Percepcija uloge Hrvatske u NATO savezu i suvremenim geopolitičkim odnosima u svijetu*. Zadar. Retrieved from <https://repozitorij.unizd.hr/islandora/object/unizd:199> [in Croatian].
- Pavlaković, V.** (2010). Croatia, the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, and General Gotovina as a Political Symbol. *Europe-Asia Studies*, 62, 10, 1707-1740 [in English].
- Zubovic, M.** (2019). Republic of Croatia's Membership in NATO. *Problemy postsovetskogo prostranstva*, 6 (4), 390-397 [in English].

Oleksandr Shevchuk,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0335-6873>

Anastasiia Vorchakova,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9783-5623>

Features of Croatia's accession to NATO

The Republic of Croatia, a relatively young country in the Western Balkans, declared independence from Yugoslavia in 1991 and since then its foreign policy has been mainly aimed at strengthening ties with Western and European structures. Not surprisingly, one of Croatia's goals in this regard was to join NATO, as membership in such an organization guarantees military and political security.

Croatia's course of Euro-Atlantic integration has faced a number of challenges: economic backwardness, military unpreparedness, political strife within the country and poor public awareness of the benefits of joining the Alliance. However, Zagreb's effective foreign and domestic policies, as well as NATO members' awareness of the strategic importance of Croatia's accession to security in the Balkans, have allowed Croats to achieve their goal.

²⁴ Ministarstvo vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske. Republika Hrvatska i NATO. Retrieved from <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosio/multi-org-inicijative/nato/hrvatska-i-nato/>

It was after the signing of the Dayton Accords that a new period of Croatia's Euro-Atlantic development began. At a conference in Munich, the NATO Secretary General spoke for the first time about Croatia's intentions to become part of the North Atlantic community. And the positive political developments in Croatia have demonstrated the country's readiness to transform its foreign policy, which hastened NATO's decision to invite Croatia to the Partnership for Peace.

The article reveals Croatia's actions on the path to NATO membership. The essence of Croatia's annual national programs, which were plans for changes and reforms for NATO membership, is highlighted. Croatia's experience is useful for Ukraine, as Croatia is a country that has been able to carry out relevant reforms and join NATO after the war and economic problems.

Keywords: NATO, Croatia, Partnership for Peace, foreign policy, Euro-Atlantic integration

УДК 327 (73+510+470)
DOI: 10.26693/ahpsxxi2020.02.055

GEOPOLITICAL AND REGIONAL CONSIDERATIONS: US, CHINA AND, RUSSIA: PARTNERS OR COMPETITORS?

Anatoliy Khudoliy,

e-mail: toliy65@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8144-126X>

National University of Ostroh Academy, Ostroh, Ukraine

The article deals with the policy of the United States of America, Peoples' Republic of China (PRC) and the Russian Federation in the Asia-Pacific Region. Leadership ambitions of the countries became evident in political, economic, military, technological and space spheres especially over the last few years.

The purpose of the article is to analyze American-Chinese and Russian-Chinese relationships in the Asia-Pacific and identify reasons for their foreign policy course. Both countries, China and the USA are eager to play leader's part in the regional politics. The relationships between the PRC and the United States significantly deteriorated, especially during D. Trump presidency.

The author draws attention to the US policy and its attempts to strengthen its own positions in the region as well as to China's economic activity reflected in transport projects, for instance – One Belt, One Road initiative, perceived by Washington as a challenge to its leader's position. Tensions between two countries increased due to aggressive regional policy of China which claimed sovereignty over few small islands in the South China Sea. Beijing and Washington compete for leadership in the sphere of technology where China is ahead of the USA.

Keywords: *the APR, the USA, China, Russia, leadership, regional policy, regional actors*

Introduction. The Asia-Pacific region (APR) is a region of fast economic development with bright perspectives for future. That's why it draws attention of so many regional and geopolitical actors, especially the USA and the RF. The United States have five ally treaty partners in the Asia-Pacific region. Among them: Australia, Japan, the Philippines, South Korea, and Thailand. At the same time 4 Asian economies were among the top 10 U.S. trading partners in 2017: China (no. 1), Japan (no. 4), South Korea (no. 6) and India (no. 9). Asia includes five nations with nuclear weapons arsenals: China and Russia as permanent members of the UN Security Council; India and Pakistan, which are bitter rivals; and North Korea¹.

Topicality of the research. Scholars recognize fundamental changes in the world politics. But the changes are impossible to imagine without the key actors, such as the United States, China and the Russian Federation which significantly affect international and regional politics. Over the last few years the rise of China and aggressive policy of Russia challenge foreign policy of the USA. Recent events such as US-China trade war, Russian aggression in the East of Ukraine and occupation of the Crimea have increased the need for thorough analysis of relationships between the USA and China, the USA and the RF in order to predict the consequences of the political and economic confrontation. So the topicality of the article is defined by its relevance to the relationships among the USA, China and Russia in political, economic and security issues.

¹ Chanlett-Avery, E., Kronstadt, A.K., Lawrence, S.V. & Manyin, M.E. (2018, December 14). *The Asia Pacific: Challenges and Opportunities for U.S. Policy* Federation of American Scientists (FAS). Retrieved from <https://fas.org/sgp/crs/row/IF11047.pdf>

The article explores political, economic and security activities of the USA, China and Russia while considering their strong leadership ambitions and foreign policy goals in the Asia-Pacific region. It is intended to achieve **two principal objectives** regarding Asia-Pacific regional leadership. **First**, we want to analyze foreign policy of the USA, China, and Russia from the point of view of protecting and advancing their vital interests in the region. And **the second consideration** is to identify ambitions and some of the motives of the regional actors.

Literature review. Foreign policy of the United States, China and the Russian Federation has been analyzed by numerous scholars who paid attention to different aspects of the problem. Among them were western, Ukrainian and Russian scholars. Traditionally studies range from regional security issues to economic interests of the countries. In the past decade scholars thoroughly investigated China's leader's ambitions in the Asia-Pacific region (J. Stavridis, A. Chatzky and J. McBride, K. Rapoza, B. Lendon); the United States plans to dominate in the APR (D. Paal, E. Kania), US-China trade disputes (P. Wiseman, Z. Miller and C. Lucey, S. Lendman) or Russia's initiatives to strengthen friendly relations with China in the region (B. Lo, S. Fortescue).

Main body. From the point of view of regional leadership two countries pretend to lead there – the USA and China. Each of them has reasons to do it. Historical context says that relationships between these two countries sustained ups and downs. Among areas of contention were China's territorial claims for the islands in the East China Sea; support for North Korea's Kim Jong-un, who launched ballistic missiles over the Japanese islands; alleged hacks into Tokyo's intelligence and military command systems; and the intellectual theft².

In 2012 there were trade tensions between the USA and China. The USA and the EU had talks with China at the WTO over its restrictions on exporting rare earth metals. The United States and its allies stressed that China's quota violated international trade norms. China called it unfair and decided to defend its rights in trade disputes. Despite B. Obama's attempts to ease tense U.S.-China relations they deteriorated in 2015 when U.S. Secretary of Defense Ashton Carter called on China to halt its controversial land reclamation efforts in the South China Sea. D. Trump promised to honor the One China policy while conversing with Chinese President Xi Jinping. In March of 2018 the Trump administration announced sweeping tariffs on Chinese imports. The situation with trade deteriorated in May of 2019. In August of 2019 after China's central bank let Yuan weaken significantly, the Trump administration called China a currency manipulator³.

B. Obama was conducting consistent foreign policy developing ties with Asian partners and allies within Trans-Pacific Partnership. The Trump administration approach was less consistent in comparison with his predecessor, because D. Trump attempted to strengthen relations with Asia-Pacific countries on a bilateral basis⁴.

The tensions that appeared in relations between China and other countries as a result of the aggressive China's policy in the South China Sea pushed Washington to apply a tough approach expanding freedom of navigation operations. It also took a decisive position against China's anticompetitive trade practices. In order to strengthen its own position the Trump administration rolled out a broad strategy for the region under the title «the Free and Open Indo-Pacific». It promoted a rules-

² Stavridis, J. (2019, February 22). China's steady plan to take control of the Asia-Pacific region. *Financial Review*. Retrieved from <https://www.afr.com/world/chinas-steady-plan-to-take-control-of-the-asiapacific-region-20190222-h1bl57>

³ Council on Foreign Relations (2020). *U.S. Relations With China 1949-2019*. Retrieved from <https://www.cfr.org/timeline/us-relations-china>

⁴ Chatzky, A. & McBride, J. (2019, February 21). China's Massive Belt and Road Initiative. *Council on Foreign Relations*. Retrieved from <https://www.cfr.org/backgroundunder/chinas-massive-belt-and-road-initiative>

based security and economic order in Asia, while also encouraged closer cooperation among regional U.S. partners⁵.

Political motives are determined by China's position as the US largest banker which gives Beijing some political advantages. Even in the position of a harsh trade confrontation China threatens to sell part of its debt holdings. It would undermine American economy. Another means is an attempt of China to make Yuan a world currency. Beijing often calls for a new global currency to replace the dollar, which is used in most international transactions. As soon as the USA allows the value of the dollar drop this will make the debt China holds less valuable⁶.

Economic interests are vital for all regional and world actors, so the above mentioned countries over the last decade tried to increase economic influence in the region. China envisaged One Belt, One road (OBOR) policy; the China-Mongolia-Russia Economic Corridor (CMREC); New Eurasian Land Bridge (NELB); The China-Central Asia-West Asia Economic Corridor (CCWAEC); the China-Indochina Peninsula Economic Corridor (CICPEC); the China-Pakistan Economic Corridor (CPEC); the Bangladesh-China-India-Myanmar Economic Corridor (BCIMEC).

China's Belt and Road Initiative launched in 2013 strengthened ties with many countries of the world. It turned out to be successful. Being effectively implemented, it extended to 65 countries with GDP of \$23 trillion⁷. Another initiative, the so called China-Mongolia-Russia Economic Corridor, was initiated in 2014 during the meeting in Dushanbe (Tajikistan). The participants (China, Mongolia and Russia) focused predominantly on transport⁸. New Eurasian Land Bridge became a long rail link connecting China with more than 30 countries and regions.

China's thirst for numerous routes comes from the profit motives. New routes are important because they enhance the range of transport options and reduce hold-up possibilities. On the other hand, they save transport times in comparison with construction of a rail line, so China combines two options to determine the better cost trade-off. So, Beijing is promoting a grand industrial policy while Americans see it as a direct challenge to U.S. technological superiority.

The United States of America is pursuing a leadership agenda in the region. So Washington set few key tasks for this purpose. First, it was eager to create a coalition of values and interests that would be flexible and adaptive to changing circumstances. Second, it attempted to unite efforts of both countries for mutual benefit. Third, it was eager to put up effective defenses against coercive behavior when necessary⁹.

The center of economic activity shifted to Asia-Pacific in 1990s. According to statistics, since 1991, the Asia-Pacific economic size has more than tripled, and trade between Asia and the United States has grown more than 200 percent¹⁰. Cooperative

⁵ Council on Foreign Relations (2018, November 14). *Making U.S.-Vietnam Ties a Model for Free and Open Indo-Pacific*. Retrieved from <https://www.cfr.org/report/making-us-vietnam-ties-model-free-and-open-indo-pacific>

⁶ Amadeo, K. (2019, August 1). US Debt to China, How Much It Is, Reasons Why, and What If China Sells. *The Balance*. Retrieved from <https://www.thebalance.com/u-s-debt-to-china-how-much-does-it-own-3306355>

⁷ Center for Strategic and International Studies (2019, May 29). *How will the Belt and Road initiative advance China's interests?* Retrieved from <https://chinapower.csis.org/china-belt-and-road-initiative/>

⁸ Backgrounder: Economic corridors under Belt and Road initiative (2017, May 9). *Global times*. Retrieved from <http://www.globaltimes.cn/content/1046027.shtml>

⁹ Paal, D. (2019, January 31). America's Future in a Dynamic Asia. *Carnegie Endowment for International Peace*. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/2019/01/31/america-s-future-in-dynamic-asia-pub-78222>

¹⁰ U.S. Census Bureau (2018, July 19). *Trends in trade: U.S. – China Goods Trade 2012-2017*. Retrieved from <https://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/Trends%20in%20Trade%20Staff%20Report.pdf>

efforts of regional actors led to evolving of a number of political and economic organizations. Among them the Association of Southeast Asian Nations, Asian Pacific Economic Cooperation, the South Asian Association for Regional Cooperation, the South Pacific Forum and the Commonwealth of Nations.

Due to intensification of trade and economic activity tensions in the region increased. American politicians accused China of unfair trade practices. Among them: subsidies for Chinese exporters, manipulations with its currency, dumping steel and other products onto American market. Among other unfair practices they identified giving their domestic businesses an advantage in overseas trade¹¹.

Despite all the official statements economic confrontation was inevitable. In 2018 American actions taken against China's turned into a trade war. The trade confrontation increased the US trade deficit with China to \$55.5 billion, its highest level in 10 years¹². Unfortunately, the damage from Trump's trade war with China is significant and global markets have become increasingly volatile¹³.

B. Obama during his presidential terms treated trade deals as a priority in his foreign policy course because he was convinced that this kind of deal would strengthen American position in the Asia Pacific region. The situation changed after D. Trump victory in the elections. The deal was expected to be ratified (by February 2018), but in 2017 Trump signed an executive order withdrawing the USA from the Trans-Pacific Partnership¹⁴. America's step made Asian countries negotiate new regional trade agreements. In September 2018, the United States and Japan agreed to open limited trade negotiations¹⁵.

Fierce competition between the USA and China is observed in the sphere of technology. Beijing invests a lot in technology and seeks to be ahead of the USA. And the new frontier for both countries is Artificial Intelligence (AI) and quantum computing. Experts say that if China overtakes the United States in AI it would boost economic growth and change the entire character of warfare¹⁶. High technologies can improve autonomous systems, war gaming and information processing¹⁷.

Beijing invested \$10 billion in the research center for quantum applications. It is pursuing a key goal – building a quantum computer which is useful for producing highly accurate, self-contained navigation systems, which is a key application for autonomous vehicles and submarines. The success of the project will allow Beijing to build a nationwide quantum network for military communications¹⁸. The United States

¹¹ Third Way. (2019, March 7). *2019 Country Brief: China*. Retrieved from <https://www.thirdway.org/primer/2019-country-brief-china>

¹² Rapoza, K. (2018, December 10). Trade War Update: China Subverts Tariffs, Trade Gap Gets Wider. *Forbes*. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2018/12/10/trade-war-update-china-subverts-tariffs-trade-gap-gets-wider/#732b105950e5>

¹³ Stevenson, A. (2018, December 10). Wall St. Rises in Day of Unsteady Trading as Global Markets Drop. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2018/12/10/business/global-markets-wall-street.html>

¹⁴ Taylor, A. (2018, April 13). A timeline of Trump's complicated relationship with the TPP. *The Washington Post*. Retrieved from <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2018/04/13/a-timeline-of-trumps-complicated-relationship-with-the-tpp/>

¹⁵ Chanlett-Avery, E., Kronstadt, A.K., Lawrence, S.V. & Manyin, M.E. (2018, December 14). *The Asia Pacific: Challenges and Opportunities for U.S. Policy* Federation of American Scientists (FAS). Retrieved from <https://fas.org/sgp/crs/row/IF11047.pdf>

¹⁶ Colin, C. (2017, November 1). Our Artificial Intelligence 'Sputnik Moment' is Now: Eric Schmidt and Bob Work. *Breaking Defense*. Retrieved from <https://breakingdefense.com/2017/11/our-artificial-intelligence-sputnik-moment-is-now-eric-schmidt-bob-work/>

¹⁷ Kania, E. (2017, November 28). Battlefield Singularity: American Intelligence, Military Revolution, and China's Future Military Power. *Center for a New American Security*. Retrieved from <https://s3.amazonaws.com/files.cnas.org/documents/Battlefield-Singularity-November-2017.pdf?mtime=20171129235805>

¹⁸ Lin, J. & Singer, P.W. (2017, October 10). China is opening a new quantum research supercen-

has no similar projects in action which diminishes military capabilities of Washington and gives Beijing additional technological, financial and military advantages.

No doubt, that technological advantage is the core of US military power, but Chinese efforts can lead to a scientific and a technological superiority. Being on the leading edge of the developing of Artificial Intelligence and a quantum computer China demonstrates its ambition to overtake America as superpower.

Space is another sphere of confrontation. By words of experts, Russia and China will continue to expand their space-based reconnaissance, communications and navigation systems in terms of numbers of satellites, breadth of capability and applications for use¹⁹.

Military issues also affect the climate of the Asia-Pacific region. China is challenging the United States' military dominance in the region and this situation worries American allies such as South Korea and Japan, because it risks a regional arms race. In the twenty first century China made a substantial economic and military leap that allowed it to challenge the USA²⁰. Every year for two decades, China's military budget increased by double digits, reaching \$175 billion in 2018²¹. In comparison with the rest of the world China is the second in military spending and left Russia and other countries, such as India (3.3%), Japan (2.7%) and South Korea (2.2%) behind.

China has regional ambitions and it is quite logical due to its power, economy, military, territory etc. At the same time, its rise and strengthening pose some challenges for the United States: 1) a standoff in the South China Sea; 2) China is becoming military aggressive (including nuclear weapon) and the USA can serve as a counterbalance to it in developing partnership with its allies; 3) China is heavily investing in technologies.

Asian nations, U.S. allies and partners, are involved in major territorial disputes with China in the South China Sea and East China Sea, as well as along the India-China and India Pakistan borders. The South China Sea is a critical world trade route and a potential source of resources, particularly natural gas. By estimates, there are 11 billion barrels of oil and 190 trillion cubic feet of natural gas²² in the region which. No doubt, China wants to dominate the South China Sea, rejecting the claims of neighboring countries such as Vietnam, Malaysia, Taiwan, Brunei and the Philippines. For a long time Chinese military vessels were intimidating Vietnamese, Filipino and Japanese fishermen and commercial vessels over the territory in the South China Sea pumping up the pressure. But within time the conflict continued to grow. China has gradually built facilities on these islands that could quickly be adopted for military use²³. It has is pursuing a triple purpose to intimidate neighboring countries, and expel the USA, because it is more difficult for Washington to operate in the region during a conflict and to form a buffer zone around China.

Threatened by economic and military rise of China Asia Pacific countries started to increase military budgets and military buildup. Japan revised the pacifist constitution

ter. *Popular Science*. Retrieved from <https://www.popsoci.com/chinas-launches-new-quantum-research-supercenter/>

¹⁹ Garamone, J. (2018, February 13). Cyber Tops List of Threats to U.S., Director of National Intelligence Says. *US Department of Defense*. Retrieved from <https://www.defense.gov/Newsroom/News/Article/Article/1440838/cyber-tops-list-of-threats-to-us-director-of-national-intelligence-says/>

²⁰ Third Way. (2019, March 7). *2019 Country Brief: China*. Retrieved from <https://www.thirdway.org/primer/2019-country-brief-china>

²¹ Lendon, B. (2018, March 6). China boosts military spending 8% amidst ambitious modernization drive. *CNN*. Retrieved from <https://edition.cnn.Com/2018/03/04/asia/chinese-military-budget-intl/index.html>

²² The US Energy Information Administration. (2013, February 7). *South China Sea*. Retrieved from <https://www.eia.gov/beta/international/regionstopics.php?RegionTopicID=SCS>

²³ Center for Strategic and International Studies (CSIS). (2020, September 4). *Asian Maritime Transparency Initiative*. Retrieved from <https://amti.csis.org/>

and began building up its armed forces; the USA, by agreement with the Philippines, decided to strengthen its military presence and deploy more militaries on five bases in the Philippines²⁴.

Despite fears about China's strength and aggression, the United States still remains an essential power to the stability in the region. So, despite shifts with China, Washington is not going to lose its positions and influence in the region. At the 6th U.S. – ASEAN Summit Vice President Pence stressed: «We all agree that empire and aggression have no place in the Indo-Pacific»²⁵.

Despite traditional arms China is intended to diversify and grow its nuclear weapons. So, it started its ballistic missile programs which can pose a serious threat to the United States, Japan, the Philippines and South Korea in case the military conflict²⁶. The Report represented by Rand Corporation in 2017 postulates the idea that accelerated nuclear buildup and establishing a Chinese Missile Defense System affect not only nuclear policy and status of the country, but also regional and geostrategic policy of Beijing. China foreign policy course proves the idea that it is eager to get strategic advantages first of all in the Asia Pacific²⁷.

Representatives of military circles are convinced that Washington should rearm and redeploy military forces from the Middle East to the Asia-Pacific in order to meet the emerging challenges²⁸. Other experts, both realists and liberal internationalists support the idea that U.S. should disengage from former positions of preeminence in the Asia-Pacific and pulled back to locations beyond the reach of China's new weapons systems²⁹.

American regional and geopolitical stance on China and Russia was presented in the U.S. National Security Strategy (2017) and the National Defense Strategy (2018) where both countries are called potential threats³⁰. China, by estimates of the US Department of Defense, implementing military modernization lays the foundation for reordering the Indo-Pacific region to its advantage. It seeks regional hegemony in the short term and displacement of the United States to achieve global preeminence in the future³¹.

Russia has always been active in the Asia Pacific region. Recent steps made in the region indicate that Moscow is pursuing a multi-dimensional approach towards the region: 1) reinforcing the partnership with China; 2) reaching out to other major players; 3) promoting itself as a significant security and economic contributor³². The

²⁴ Mogato, M. (2017, January 26). Philippines says U.S. military to upgrade bases, defense deal intact. *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-philippines-usa-defence/philippines-says-u-s-military-to-upgrade-bases-defense-deal-intact-idUSKBN15A18Z>

²⁵ White House. (2018, November 14). *Remarks by Vice President Pence at the 6th U.S.-ASEAN Summit*. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-vice-president-pence-6th-u-s-asean-summit/>

²⁶ Heginbotham, E., et al. (2017). China's evolving nuclear deterrent: major drivers and issues for the United States. *Rand Corporation*. Retrieved from https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1628.html

²⁷ Chatzky, A. & McBride, J. (2019, February 21). China's Massive Belt and Road Initiative. *Council on Foreign Relations*. Retrieved from <https://www.cfr.org/backgrounders/chinas-massive-belt-and-road-initiative>

²⁸ Weber, R.N. (2005, September 9). Military-Industrial Complex. *Encyclopedia Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/military-industrial-complex>

²⁹ Paal, D. (2019, January 31). America's Future in a Dynamic Asia. *Carnegie Endowment for International Peace*. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/2019/01/31/america-s-future-in-dynamic-asia-pub-78222>

³⁰ Core National Security Strategy Documents of the USA (2018). *National Defense Strategy of the United States of America*, 4. Retrieved from <https://www.bits.de/NRANEU/others/strategy.htm#security>

³¹ *Ibid*, 2.

³² Lo, B. (2019, August). *Once more with feeling: Russia and the Asia-Pacific. Analysis*. Lowy Institute, 1. Retrieved from <http://www.lowyinterpreter.org/publications/once-more-feeling-russia-and-asia-pacific>

term *Indo-Pacific*, used by D. Trump, is not appropriate for Russian policy in the region due to the following reasons: 1) Moscow is more interested in the Asia-Pacific than in the Indian subcontinent; 2) India is less important for Russia in comparison with China. The RF is eager to play more influential role in the Asia Pacific, but its strategy is not always successful.

Moscow had long, hard, and challenging relations with Beijing. Among them: 1) a Sino-Soviet split; 2) a sensitive issue of the Russian Far East³³; 3) China and Russia share a long and common border that stimulates both countries to find compromises and cooperate despite past confrontations and suspicions. On the other hand China is interested in close relations with Russia, looking through the border at rich in mineral resources of eastern territories of Russia.

The level of cooperation between two countries nowadays is unprecedented. Cooperation with China is a sensitive issue for the Russian Federation, so economic ties increased over the last few years. Delivering speech to the Federal Assembly in 2019 V. Putin singled out China, India, Japan and ASEAN countries as partners to have close and robust relations³⁴. Moscow was trying to develop regional political and security framework in its own interests.

Under the burden of imposed sanctions and the limited access to Western technologies and finances Moscow was made to develop ties with China. Alexander Gabuev of Moscow's Carnegie Center discussing the change of the relationship noted that the Russians removed three key barriers to a close relationship: a truce and cooperation with China in Central Asia; renewed arms sales; and ending the ban on China's involvement in resource projects³⁵.

Each country considers the other a reliable political, economic, financial, trade, and military partner. Beijing has become Russia's leading economic partner, and Moscow has overtaken Saudi Arabia to be the number one source of Chinese oil imports³⁶.

At the same time, Russia positions itself as a link between Asia Pacific and Europe; as a major supplier of energy resources and agricultural products. It continued to advocate a strategic proposal to connect the trans-Korean railway with Russia's Trans-Siberian railway, forming a strategic link between western European and Russian industrial and transport hubs with South Korean ports³⁷.

2018 was favorable for Russia and China from the perspective of improving relations. Both countries were anxious about the American THAAD missile defense system in South Korea. In July 2016, American and South Korea military officials agreed to deploy the THAAD missile defense system in the country to counter North Korea's growing threats. In 2018 President Trump announced American intention to withdraw from 1987 Intermediate-range Nuclear Forces (INF) treaty. In February 2019 Donald Trump confirmed that the US is leaving the INF treaty, saying «we will move forward with developing our own military response options» to Russia's suspect

³³ Fortescue, S. (2017, March 23). *Russia's activities and strategies in the Asia-Pacific, and the implications for Australia*, 3. Retrieved from https://www.apf.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/Vis/vis1617/RussiaAsiaPacific

³⁴ Muraviev, A. (2019, May 6). Understanding Russia's Strategic Engagement with the Indo-Asia-Pacific. *Asia Pacific Bulletin*, 475. Retrieved from <https://www.eastwestcenter.org/publications/understanding-russia%E2%80%99s-strategic-engagement-the-indo-asia-pacific>

³⁵ Gabuev, A. (2016, June 29). Friends with Benefits? Russian-Chinese Relations After the Ukraine Crisis. *Carnegie Moscow Center*. Retrieved from <https://carnegie.ru/2016/06/29/friends-with-benefits-russian-chinese-relations-after-ukraine-crisis-pub-63953>

³⁶ Russia Remains China's Largest Crude Oil Source for 3rd Year: Report. (2019, March 24). *Global Times*. Retrieved from <http://www.globaltimes.cn/content/1143223.shtml>

³⁷ Muraviev, A. (2019, May 6).

missile³⁸. The statements regarding the 1987 INF raised anxiety of China and Russia and pushed both of them to closer ties and cooperation.

In order to have closer ties with the Asia Pacific countries and conduct more proactive policy in Asia, Russia participated in the Eastern Economic Forum (EEF). The EEF is an instrument for enhancing Russia's economic cooperation with its Asian neighbors in the Russian Far East. Now it is turning into an important international venue for discussions on regional political and security issues³⁹.

Since Trump inauguration China and Russia have demonstrated signs of solidarity. Russian President V. Putin and Xi seem to thrive off each other in their many meetings. Even the unprecedented Vostok-18 joint military exercise in August 2018 was held in cooperation between the two countries to new heights⁴⁰.

Russia also strengthened its military position in the Asia-Pacific region. By 2020 forces of the Eastern Military District got more than 7,980 items of new and upgraded armaments and heavy equipment.

Russia demonstrates its military power in different ways. From August to mid-September 2018, the Russian military carried out the Vostok 2018 strategic maneuvers and war games. The exercises signaled that Russia is preparing for a possible confrontation with a big, technically sophisticated military force, reinforcing Putin's perceived intention to reassert Russia's status as a global power.

Russia's growing strategic cooperation with China should be considered. Chinese military troops use every opportunity to learn from Russian armed forces. Chinese military troops participated in military exercises 'Vostok 2018' under Russian command with the purpose to learn first-hand from Russian experienced military forces⁴¹. Apart from military cooperation with Beijing, Moscow sells arms in the Asia Pacific. According to SIPRI Arms Transfers Database, Russia is number two world exporter in the global share of major arms exports (2014-2018)⁴². Russian weapons exported to Asian countries allow their users to deploy advanced military capabilities. Along with close security and defense relations, Moscow is interested in developing international defense and security cooperation with small countries such as Sri-Lanka and Fiji.

Conclusions. It's quite evident that China challenges the United States dominance in the Indo Pacific and in the world. To deter dominance of Beijing in military sphere Washington develops more close relations with its Asian partners and allies, strengthening them economically and military. It presupposes economic, political and military assistance to the Indo-Pacific countries. Only under such circumstances the United States of America will be able to respond to Chinese aggression against American allies in the region if it occurs. Washington will neither refuse to play a dominant role in the Indo-Pacific region, nor around the world, so to survive and maintain the lead over China and other superpowers it has to invest in technologies, strengthen military capabilities and develop economy.

From the point of view of leadership China is seeking to strengthen its regional

³⁸ Borger, J. (2019, February 1). Donald Trump confirms US withdrawal from INF nuclear treaty. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2019/feb/01/inf-donald-trump-confirms-us-withdrawal-nuclear-treaty>

³⁹ Koldunova, E. (2019). Russia and Turbulent Waters of the Indo-Pacific. In Huisken, Ron (Ed.). *Regional Security Outlook. Council for Security Cooperation in the Asia Pacific* (p. 20). Retrieved from <http://www.cscap.org/uploads/docs/CRSO/CSCAP%202019%20Regional%20Security%20Outlook.pdf>

⁴⁰ Grove, Th. (2018, August 28). Russian Troops Gear Up for Massive War Games With Chinese Military. *The Wall Street Journal*. Retrieved from <https://www.wsj.com/articles/russian-troops-gear-up-for-massive-war-games-with-chinese-military-1535466282>

⁴¹ Muraviev, A. (2019, May 6).

⁴² Frohlich, Th. (2019, March 11). The World's Biggest Arms Dealers and Their Biggest Clients. *24/7 Wall Street*. Retrieved from <https://247wallst.com/special-report/2019/03/11/the-worlds-biggest-arms-dealers-and-their-biggest-clients/2/>

position and its territorial claims sound strong despite the shifts with other regional actors. It is in the interests of the United States to develop habits of negotiation and cooperation rather than dictation or confrontation. By the same token, the United States will need to find a pragmatic basis for bilateral relations with China that protects what is working and helps adjust what is not.

In the security domain, the United States should reinforce its review of the country's military dispositions and doctrines in the Asia Pacific. On the economic front, trade problems need cooperation with other states to create incentives and disincentives for China to reduce its mercantilist tendencies.

REFERENCES

- Amadeo, K.** (2019, August 1). US Debt to China, How Much It Is, Reasons Why, and What If China Sells. *The Balance*. Retrieved from <https://www.thebalance.com/u-s-debt-to-china-how-much-does-it-own-3306355> [in English].
- Borger, J.** (2019, February 1). Donald Trump confirms US withdrawal from INF nuclear treaty. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2019/feb/01/informal-donald-trump-confirms-us-withdrawal-nuclear-treaty> [in English].
- Chatzky, A. & McBride, J.** (2019, February 21). China's Massive Belt and Road Initiative. *Council on Foreign Relations*. Retrieved from <https://www.cfr.org/backgroundunder/chinas-massive-belt-and-road-initiative> [in English].
- Chanlett-Avery, E., Kronstadt, A.K., Lawrence, S.V. & Manyin, M.E.** (2018, December 14). *The Asia Pacific: Challenges and Opportunities for U.S. Policy* Federation of American Scientists (FAS). Retrieved from <https://fas.org/sgp/crs/row/IF11047.pdf> [in English].
- Colin, C.** (2017, November 1). Our Artificial Intelligence 'Sputnik Moment' is Now: Eric Schmidt and Bob Work. *Breaking Defense*. Retrieved from <https://breakingdefense.com/2017/11/our-artificial-intelligence-sputnik-moment-is-now-eric-schmidt-bob-work/> [in English].
- Fortescue, S.** (2017, March 23). Russia's activities and strategies in the Asia-Pacific, and the implications for Australia. *Parliament of Australia*. Retrieved from https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/Vis/vis1617/RussiaAsiaPacific [in English].
- Frohlich, Th.** (2019, March 11). The World's Biggest Arms Dealers and Their Biggest Clients. *24/7 Wall Street*. Retrieved from <https://247wallst.com/special-report/2019/03/11/the-worlds-biggest-arms-dealers-and-their-biggest-clients/2/> [in English].
- Gabuev, A.** (2016, June 29). Friends with Benefits? Russian-Chinese Relations After the Ukraine Crisis. *Carnegie Moscow Center*. Retrieved from <https://carnegie.ru/2016/06/29/friends-with-benefits-russian-chinese-relations-after-ukraine-crisis-pub-63953> [in English].
- Garamone, J.** (2018, February 13). Cyber Tops List of Threats to U.S., Director of National Intelligence Says. *US Department of Defense*. Retrieved from <https://www.defense.gov/Newsroom/News/Article/Article/1440838/cyber-tops-list-of-threats-to-us-director-of-national-intelligence-says/> [in English].
- Grove, Th.** (2018, August 28). Russian Troops Gear Up for Massive War Games With Chinese Military. *The Wall Street Journal*. Retrieved from <https://www.wsj.com/articles/russian-troops-gear-up-for-massive-war-games-with-chinese-military-1535466282> [in English].
- Heginbotham, E., et al.** (2017). China's evolving nuclear deterrent: major drivers and issues for the United States. *Rand Corporation*. Retrieved from https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1628.html [in English].
- Kania, E.** (2017, November 28). Battlefield Singularity: American Intelligence, Military Revolution, and China's Future Military Power. *Center for a New American Security*. Retrieved from <https://s3.amazonaws.com/files.cnas.org/documents/Battlefield-Singularity-November-2017.pdf?mtime=20171129235805> [in English].
- Koldunova, E.** (2019). Russia and Turbulent Waters of the Indo-Pacific. In **Huisken, Ron** (Ed.). *Regional Security Outlook. Council for Security Cooperation in the Asia Pacific*. (pp. 18-20). Retrieved from <http://www.cscap.org/uploads/docs/CRSO/CSCAP%202019%20Regional%20Security%20Outlook.pdf> [in English].
- Lendman, S.** (2019, August 8). Escalating U.S. war on China by other means. Undermining stability in Asia-Pacific region. *Global Research*. Retrieved from <https://www.globalresearch.ca/escalating-us-war-china-other-means/5685952> [in English].

- London, B.** (2018, March 6). China boosts military spending 8% amidst ambitious modernization drive. *CNN*. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2018/03/04/asia/chinese-military-budget-intl/index.html> [in English].
- Lin, J. & Singer, P.W.** (2017, October 10). China is opening a new quantum research supercenter. *Popular Science*. Retrieved from <https://www.popsci.com/chinas-launches-new-quantum-research-supercenter/> [in English].
- Lo, B.** (2019, August). *Once more with feeling: Russia and the Asia-Pacific. Analysis*. Lowy Institute. Retrieved from <http://www.lowyinterpreter.org/publications/once-more-feeling-russia-and-asia-pacific> [in English].
- Mogato, M.** (2017, January 26). Philippines says U.S. military to upgrade bases, defense deal intact. *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-philippines-usa-defence/philippines-says-u-s-military-to-upgrade-bases-defense-deal-intact-idUSKBN15A18Z>. [in English].
- Muraviev, A.** (2019, May 6). Understanding Russia's Strategic Engagement with the Indo-Asia Pacific. *Asia Pacific Bulletin*, 475. Retrieved from <https://www.eastwestcenter.org/publications/understanding-russia%E2%80%99s-strategic-engagement-the-indo-asia-pacific> [in English].
- Paal, D.** (2019, January 31). America's Future in a Dynamic Asia. *Carnegie Endowment for International Peace*. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/2019/01/31/america-s-future-in-dynamic-asia-pub-78222> [in English].
- Pomfret, R.** (2018, May). The Eurasian Landbridge and China's Belt and Road Initiative. *Vox.02*. Retrieved from <https://voxeu.org/article/eurasian-landbridge-and-chinas-belt-and-road-initiative> [in English].
- Rapoza, K.** (2018, December 10). Trade War Update: China Subverts Tariffs, Trade Gap Gets Wider. *Forbes*. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2018/12/10/trade-war-update-china-subverts-tariffs-trade-gap-gets-wider/#732b105950e5> [in English].
- Stavridis, J.** (2019, February 22). China's steady plan to take control of the Asia-Pacific region. *Financial Review*. Retrieved from <https://www.afr.com/world/chinas-steady-plan-to-take-control-of-the-asiapacific-region-20190222-h1bl57> [in English].
- Stevenson, A.** (2018, December 10). Wall St. Rises in Day of Unsteady Trading as Global Markets Drop. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2018/12/10/business/global-markets-wall-street.html> [in English].
- Taylor, A.** (2018, April 13). A timeline of Trump's complicated relationship with the TPP. *The Washington Post*. Retrieved from <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2018/04/13/a-timeline-of-trumps-complicated-relationship-with-the-tpp/> [in English].
- Weber, R.N.** (2005, September 9). Military-Industrial Complex. *Encyclopedia Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/military-industrial-complex> [in English].
- Wiseman, P., Miller, Z. & Lucey, C.** (2018, December 2). US, China Put Brakes on Trade Dispute with Cease-Fire. *Associated Press*. Retrieved from <https://apnews.com/449e5545c30b42739934e79ba2429126> [in English].

Анатолій Худолій,
Національний університет «Острозька академія»,
Україна, 35800, м. Острог, Рівненська обл., вул. Семінарська, 2
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8144-126X>

Геополітичні та регіональні фактори: США, Китай та РФ: партнери чи конкуренти?

У статті розглянуто політику Сполучених Штатів Америки, Китайської Народної Республіки та Російської Федерації в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Лідерські амбіції згаданих акторів міжнародних відносин яскраво виявились у конкуренції згаданих країн, особливо в останні кілька років. Виокремлено домінуючі сфери конкурентної боротьби трьох країн, зокрема: політична, економічна, військова, технологічна та космічна.

Мета статті – здійснити аналіз американо-китайських і російсько-китайських відносин в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та виявити мотиви

зовнішньої політики згаданих країн. АТР став осердям не лише регіональної, але й світової економічної діяльності в кінці 20-го століття і сьогодні економічна діяльність і торгівля у цьому регіоні зростають. Це зумовлює актуальність даного дослідження.

Обидві країни, КНР і США претендують на лідерську позицію у регіоні. Упродовж усієї історії існування двох країн двосторонні відносини Китаю та Америки зазнавали підйомів і спадів. Відносини між цими країнами значно погіршились за останні кілька років. Якщо Б. Обама намагався здійснювати послідовну політику щодо Китаю, то Д. Трамп виявився більш категоричним в оцінці політики Пекіну. За каденції Д. Трампа розпочинається торгова війна з Китаєм, яка відбилася на всіх сферах двостороннього співробітництва.

Незважаючи на конфронтацію у торговій сфері, Китай, як один із провідних гравців у регіональній, а тепер і в світовій політиці, здійснює активну економічну діяльність. Китай реалізує свої амбіції у низці проєктів, на кшталт, «Один пояс, один шлях» тощо. Пекіну тісно в межах регіону, тому він намагається вийти на світову арену, прокладаючи магістралі до Західних країн і розширюючи географію економічного розвитку. Проте Сполучені Штати сприймають таку політику як виклик їхній лідерській позиції у світі.

Окрім економічних існують й інші причини напруження між двома державами. Агресивна політика Китаю по відношенню до країн-сусідів щодо територіальних претензій на низку островів у Південно-Китайському морі призвела до напруження у регіоні, погіршенні відносин із сусідами та Сполученими Штатами Америки, які засудили агресію. Змагання за лідерство між суперпотугами відбувається в сфері технологій, де Китай має переваги, оскільки намагається створити квантовий комп'ютер і Америка в цьому плані поступається Китаю. Недоліки у політиці США Китай використовує на свою користь, розвиваючи російський вектор зовнішньої політики, співпрацюючи з РФ у кількох сферах: військовій, економічній, транспортній, торговій, енергетичній та інших. Захищаючи зовнішньополітичні інтереси, Пекін і Москва зміцнюють власні позиції у регіоні. Росія також зміцнює військову присутність в АТР, застосовуючи низку інструментів, від військових навчань до продажу зброї. Окрім Китаю, Росія розвиває військове співробітництво з Шрі-Ланкою та Республікою Фіджі.

Ключові слова: АТР, США, Китай, Росія, лідерство, регіональна політика, регіональні актори

УДК 327(73+98) «21»

DOI: 10.26693/ahpsxxi2020.02.066

АРКТИЧНИЙ РЕГІОН У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ США ЗА АДМІНІСТРАЦІЇ Д. ТРАМПА

Тетяна Богданова,

e-mail: t_bohdanova@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9879-9073>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

Анна Черевко,

e-mail: gloria_76@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9952-4274>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

У статті проаналізовано Арктичний регіон у зовнішній політиці США за адміністрації Д. Трампа. Охарактеризовано нормативно-правову базу арктичної політики Д. Трампа, яка була оновлена у 2019-2020 рр. Виявлено, що зовнішньополітичні ініціативи Д. Трампа на арктичному напрямі орієнтовані на такі сфери: 1) військово-оборонна та мілітаризація Арктики (протиція Росії та Китаю, а також залучення до Арктики НАТО); 2) енергетична (зняття мораторію на видобуток нафти і газу на Алясці). Автори дійшли висновку, що політика США за президентства Д. Трампа відрізняється від політики Б. Обами та є більш жорсткою.

Ключові слова: Арктичний регіон, США, Д. Трамп, мілітаризація Арктики, Аляска

Постановка проблеми. У XXI ст. Арктичний регіон все більше стає простором зіткнення національних інтересів держав світу – як приарктичних держав, так і держав, що не є такими. США займали та займають активну позицію щодо цього регіону і виступають за недопущення неарктичних держав, насамперед Китаю, до регіону. Відзначимо, що адміністрація Д. Трампа у своїй політиці щодо Арктичного регіону має низку відмінностей у порівнянні з адміністрацією Б. Обами. Актуалізується питання політики США в Арктиці за адміністрації Д. Трампа й у зв'язку із майбутніми виборами в Америці. Відзначимо, що у цьому році відбулося представлення арктичної стратегії адміністрації Д. Трампа, яка збільшує вагомість регіону для США, насамперед з точки зору його мілітаризації та використання енергетичних ресурсів.

Ступінь наукової розробки проблеми. Арктичний регіон і політика у ньому США є об'єктом низки науковців. Серед українських дослідників чільне місце у характеристиці Арктичного регіону, зокрема його геополітичного значення та міжнародно-правового статусу посіли праці А.І. Берегового¹, Н.О. Яшної², а також дисертаційна праця К.Г. Гарькавченко³. Серед російських науковців Арктич-

¹ Береговий, А.І. (2015). Основні геополітичні гравці Арктичного регіону та національні інтереси Канади в Арктиці. *Вісник Дніпропетровського університету*, 4, 191-199.

² Яшна, Н.О. (2015). Зіткнення інтересів провідних держав світу в Арктичному регіоні. *Грані*, 1, 136.

³ Гарькавченко, К.Г. (2017). *Територіально-політичний поділ світу в 90-х рр. XX – поча-*

ний регіон є більш дослідженим, зокрема, доктринальні та концептуальні підходи щодо Арктики у зовнішній політиці США висвітлені у праці А. Федосєєва⁴, деякі аспекти американської політики США в Арктиці за адміністрації Д. Трампа – О.О. Криволапова⁵, А.В. Котлової⁶, Д. Михайличенка⁷. Змінам у динаміці зовнішньої політики США за адміністрації Д. Трампа приділяють західні й американські науковці – М. Хамперт⁸, Дж.Ф. Мікаллеф⁹.

Динамічні зміни у зовнішній політиці США в Арктиці та недостатня вивченість політики США за адміністрації Д. Трампа на арктичному напрямі українською науковою школою, зумовлює її актуальність.

Мета статті полягає в аналізі особливостей реалізації зовнішньої політики США в Арктичному регіоні за адміністрації Д. Трампа, зокрема, характеристикі нормативно-правової основи політики та пріоритетних напрямів зовнішньополітичної діяльності офіційного Вашингтону в Арктиці у період з 2017 по 2020 рр.

Виклад основного матеріалу. В арктичному регіоні розташовані вісім держав – Росія, США, Канада, Данія, Норвегія, Швеція, Фінляндія, Ісландія. Приарктичними виступають держави, території яких безпосередньо прилягають до Арктики. Серед них провідну роль відіграють Канада, США, Данія, Норвегія та Росія. Актуальність питання міжнародної взаємодії в Арктичному регіоні ґрунтується як на багатих природних та енергетичних ресурсах регіону, так і на все більшій тенденції до втручання й участі до такої співпраці неарктичних держав, зокрема, Китаю¹⁰.

Сполучені Штати стали арктичною країною у 1867 р., коли Державний секретар Вільям Сьюард купив частину російської території, яка в 1959 р. була оголошена штатом Аляска. Тому, будучи приарктичною державою, американське керівництво звертає увагу на визначення меж континентального шельфу та необхідність домогтися відмови всіх країн від розробки природних родовищ до завершення заходів із розмежування.

Позиція Сполучених Штатів щодо делімітації кордонів арктичного шельфу характеризується тим, що у Білому домі не приймають жоден з варіантів визначення меж арктичного шельфу, запропонованих сьогодні приарктичними державами. США розраховують на територію, що простягається на 600 морських миль (965 км) від Аляски до полюса. При цьому, як вважають у Вашингтоні, на самому Північному полюсі вивільниться «нейтральна територія» площею близько 3 млн. кілометрів квадратних, де користуватися природними ресурсами зможуть всі суб'єкти міжнародних відносин.

тку XXI століття: боротьба за Арктику: дис.... канд. іст. наук: 07.00.02. ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Старобільськ.

⁴ Федосєєв, А. (2013). Доктринальные взгляды США и Канады на освоение Арктики. *Зарубежное военное обозрение*, 6, 3-9. Retrieved from http://pentagonus.ru/publ/doktrinalnye_vzglyady_ssha_i_kanady_na_osvoenie_arktiki_2013/112-1-0-2424

⁵ Криволапов, О.О. (2019). Военная политика администрации Д. Трампа в Арктике: первые шаги. *США и Канада: экономика, политика и культура*, 49 (4), 31-45.

⁶ Котлова, А.В. (2019). Новая стратегия США в Арктике. *Вопросы российского и международного права*, 7А, 305-311.

⁷ Михайличенко, Д. (2020, 25 октября). Две арктических линзы США. *GoArctic*. Retrieved from <https://goarctic.ru/politics/dve-arkticheskikh-linzy-ssha/>

⁸ Humpert, M. (2019, June 7). New U.S. Department of Defense Arctic Strategy Sees Growing Uncertainty and Tension in Region. *High North News*. Retrieved from <https://www.highnorthnews.com/en/new-us-department-defense-arctic-strategy-sees-growing-uncertainty-and-tension-region>

⁹ Micallef, J.V. (2020, August 14). President Trump's New Polar Strategy Is the First Step to Defending the Arctic. *Military.com Network*. Retrieved from <https://www.military.com/daily-news/opinions/2020/08/04/president-trumps-new-polar-strategy-first-step-defending-arctic.html>

¹⁰ Яшна, Н.О. (2015), 136.

Крім наявних розбіжностей з питань делімітації, Сполучені Штати мають претензії як до Росії – у питанні використання Північного морського шляху, так і до Канади – використання Північно-Західного проходу та моря Бофорта. Американське експертне співтовариство, за підтримки керівництва США, висуває тезу про необхідність домогтися максимальної «інтернаціоналізації» як Північного морського шляху, так і Північно-Західного проходу, розуміючи під цим отримання можливості вільного використання цих морських транспортних магістралей¹¹.

Наголосимо, що США не є учасником Конвенції ООН з міжнародного морського права (ЮНКЛОС), що ускладнює процедуру співробітництва США з приарктичними державами у межах делімітації водного простору Арктики, а також стає об'єктом спірних питань.

Проте, США, незважаючи на низку спірних питань з приарктичними державами, відстоюють позицію неучасті та недопущення неарктичних держав до регіону, що зазначається в Арктичній стратегії Міністерства оборони США, прийнятій у 2019 р., особливості якої буде розглянуто пізніше. Такої позиції дотримується і адміністрація Д. Трампа, зовнішньополітичні ініціативи якої в Арктиці останнім часом досить активізувалися.

Варто зазначити, що з приходом у Білий дім президента Д. Трампа та його адміністрації у 2017 р., Арктичний регіон не був пріоритетним напрямом зовнішньої політики США. Не можна сказати, що США «покинули» Арктику, проте, відбулися зміни у пріоритетах. У Стратегії національної безпеки США проголошеної у грудні 2017 р. адміністрацією Д. Трампа, термін «Арктика» згадується лише один раз у такому контексті: «низка міжнародних інституцій встановлює правила взаємодії держав, підприємств та окремих людей, через сушу та море, Арктику, космос та цифрову сферу. Для процвітання та безпеки США важливо, щоб ці установи дотримувались правил, які допомагають підтримувати ці спільні сфери для загального користування відкритими та вільними»¹².

Варто наголосити на тому, що підходи адміністрації Д. Трампа до Арктичного регіону доволі відрізняються від підходів попередньої адміністрації Б. Обами, зокрема, це втілюється як на документальному, так і практичному рівнях реалізації політики США.

У 2019 р. Міністерство оборони США видало нову Арктичну стратегію¹³ в якій США (через Міністерство оборони) бачить розвиток подій у регіоні із «поглибленням та посиленням проблемних стратегічних тенденцій». Нова стратегія підкреслює, що середовище безпеки Арктики є складним, а регіон перебуває в «ері стратегічної конкуренції».

Арктична стратегія Міністерства оборони США у 2019 р. виокремлює такі тенденції розвитку Арктичного регіону:

1. Зміни навколишнього середовища.
2. Багатостороннє співробітництво у вирішенні спільних завдань.
3. Правовий статус морських транспортних артерій.
4. Збільшення військової присутності¹⁴.

На відміну від попередніх арктичних стратегічних документів, США зараз розглядають цей регіон як коридор між індо-тихоокеанським та європейським теат-

¹¹ Корж, Г. (2009). Війна за Арктику. *Трибуна України*. Retrieved from <http://ukrtribune.com/ru/2009/12/vijna-za-arktiku/>

¹² White House (2017). *The National Security Strategy of the United States of America*. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>

¹³ US Department of Defense (2019). *The full report to Congress – Department of Defense Arctic Strategy*. Retrieved from <https://media.defense.gov/2019/Jun/06/2002141657/-1/-1/1/2019-DOD-ARCTIC-STRATEGY.PDF>

¹⁴ Котлова, А.В. (2019), 306.

рами стратегічного залучення і пояснюють, що це «шлях для великої державної конкуренції та агресії».

Документ продовжує підхід США щодо виокремлення російської, й особливо китайської, діяльності у регіоні. На відміну від попередніх арктичних політичних документів, у Стратегії немає прямої згадки про кліматичні зміни. Однак Міністерство оборони побічно визнає вплив зміни клімату на його діяльність в Арктиці та те, як нинішнє нерозуміння кліматичних змін у регіоні ставить його у невідгдане становище при плануванні майбутніх оперативних потреб¹⁵.

Відповідно до Стратегії-2019 США як партнерів в Арктичному регіоні розглядають своїх союзників по НАТО. Право на колективну самооборону, закріплене у ст. 5 Північноатлантичного договору 1949 р., також поширюється на членів НАТО в Арктиці і, як зазначено у Стратегії, може бути використано для стримування агресії. У той же час у новій Стратегії відсутня будь-яка вказівка на Арктичну раду, яка є провідною організацією Арктичного регіону¹⁶.

9 червня 2020 р. адміністрація Д. Трампа представила нову Стратегію національної безпеки та оборони для полярних регіонів. Меморандум Президента під назвою «Меморандум про захист національних інтересів США в Арктиці та Антарктиці»¹⁷ є останньою наразі документально підтвердженою політикою адміністрації Д. Трампа щодо Арктики (звичайно з урахуванням Стратегії Міністерства оборони США щодо Арктичного регіону виданої у 2019 р. і поки що не оновленої). У меморандумі вагомій ролі надається розвитку флоту США в Арктиці, а саме криголамам і милітаризації регіону.

Зазначимо, що 21 липня 2020 р. Департамент військово-повітряних сил США видав власну Арктичну стратегію в якій зазначається, що у складі американських військових Департамент ВПС має найбільшу присутність в Арктичному регіоні з активами як на Алясці, так і в Гренландії. По мірі зміни навколишнього середовища в Арктиці відкриваються нові шляхи транспортування та відкриваються нові ресурси. Це створює як нові можливості у регіоні, так і нові виклики безпеці.

«Арктика сьогодні є одним з найбільш стратегічно значущих регіонів світу – ключовим елементом, до якого Повітряно-космічні сили США проявляють пильність», – зазначила секретар ВПС США Барбара Барретт. «Ця Арктична стратегія визнає величезні геостратегічні наслідки регіону та його вирішальну роль у захисті батьківщини та проектуванні глобальної могутності США»¹⁸.

Стратегія окреслює чотири скоординовані напрями зусиль, які ВПС застосовуватимуть для посилення пильності, охоплення та впливу на загальнодержавний підхід країни в Арктичному регіоні:

- пильність у всіх сферах;
- проектування сили за допомогою бойових сил, що заслуговують на довіру;
- співпраця з союзниками та партнерами;
- підготовка до арктичних операцій¹⁹.

У сфері практичної реалізації політики адміністрації Д. Трампа в Арктиці варто виділити декілька важливих сфер, які активізувалися саме після прийняття Стратегії-2019 і, скоріше за все, будуть реалізовуватися у контексті «Меморандуму про

¹⁵ Humpert, M. (2019, June 7).

¹⁶ Котлова, А.В. (2019), 308.

¹⁷ The White House (2020). *Memorandum on Safeguarding U.S. National Interests in the Arctic and Antarctic Regions*. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/memorandum-safeguarding-u-s-national-interests-arctic-antarctic-regions/>

¹⁸ US Air Force (2020, July 21). *Department of the Air Force introduces Arctic Strategy*. Retrieved from <https://www.af.mil/News/Article-Display/Article/2281305/department-of-the-air-force-introduces-arctic-strategy/>

¹⁹ US Air Force (2020). *Arctic Strategy. The Department of the Air Force*. Retrieved from <https://www.af.mil/Portals/1/documents/2020SAF/July/ArcticStrategy.pdf>

захист національних інтересів США в Арктиці та Антарктиді», який акцентує увагу зокрема на таких напрямках:

1. *Мілітаризація Арктики*. Проблема мілітаризації арктичного регіону та посилення військової присутності усіх приарктичних держав активізує спільну роботу США і Канади як держав-членів НАТО. Зокрема, з 24 лютого по 6 березня 2020 р. на Алясці пройшли спільні американсько-канадські навчання «Arctic Edge – 2020». У них були задіяні Командування аерокосмічної оборони Північної Америки (NORAD) і Північне командування Збройних сил США (USNORTHCOM)²⁰.

За наполяганням Білого дому в лютому 2019 р. Конгрес нарешті надав 655 млн. доларів для нового флоту криголамів берегової охорони, що було досить дискусійним питанням протягом останніх двох років. Фінансування покриває витрати лише на один криголам і достатнє для початку роботи над другим. Після цього відбувся виступ держсекретаря США Майка Помпео на засіданні Арктичної ради у Гельсінкі в травні 2019 р., в якому він попередив, що арктичні амбіції Росії та Китаю загрожують перетворенню регіону на «нове Південно-Китайське море».

Проте, США не зупиняються на розширенні власного флоту в Арктичному регіоні, що підтверджується усвідомленням того, що потепління полярного регіону може звільнити значний потенціал ресурсів і відкрити нові морські транзитні шляхи між Північною Америкою, Східною Азією та Європою.

В основі Меморандуму (2020 р.) лежить мета «мати готовий, високопродуктивний і доступний парк полярних криголамів безпеки, які перевірені і мають бути введені в експлуатацію до 2029 фінансового року». Крім того, меморандум закликає США «забезпечити пов'язані активи та ресурси, які можуть сприяти постійній присутності США в Арктиці та Антарктиці». Пентагон вже оголосив, що ВМС збільшить свою поверхневу присутність в арктичних водах, і розглядає можливість будівництва військово-морської бази або розширення портових споруд, швидше за все, в Адаці або Номе, на узбережжі Берингового моря²¹.

Дата 2029 р. відповідає року, коли судна Берегової охорони, такі як середній криголам Healy і Polar Star, мають бути виведені з експлуатації. У квітні 2019 р. Берегова охорона оголосила, що підписала контракт на 746 млн. доларів з VT Halter Marine з Міссісіпі, на детальне проектування та конструкцію її полярного катера безпеки – першого з важких криголамів. Згідно зі звітом Служби досліджень конгресу, Берегова охорона у бюджетному плані на 2021 р., який вже представлений, взяла зобов'язання, що зможе повністю профінансувати створення другого полярного катера безпеки²².

У 2019 р. адміністрація Трампа оголосила, що може проводити операції зі свободи судноплавства (FONOPS) у водах Арктики. Є лише дві області, де такі операції є актуальними: Північно-західний прохід Канади та Північно-східний прохід Росії. Операція FONOPS через Північно-Східний прохід, швидше за все, призведе до конфронтації з Росією. Москва знову виступила б проти такої операції як дипломатично, так і, якщо можливо, у військовому порядку.

У 1965 та 1967 рр. катери берегової охорони США, які нібито проводили наукові дослідження, намагалися здійснити транзит через протоку Вількітського. Прохід з'єднує моря Карського та Лаптевих через архіпелаг Північна Земля. Москва відмовилася від транзиту, використовувала кораблі та літаки радянського флоту для

²⁰ США и Канада проведут в феврале крупнейшие военные учения в Арктике. (2020, 14 февраля). *EurAsia Daily*. Retrieved from <https://eadaily.com/ru/news/2020/02/14/ssha-ikanada-provedut-v-fevrale-krupneyshie-voennye-ucheniya-v-arktike>

²¹ Micallef, J.V. (2020, August 14).

²² Макарычев, М. (2020, 10 июня). Трамп распорядился милитаризовать присутствие США в Арктике и Антарктике. *Российская газета*. Retrieved from <https://rg.ru/2020/06/10/tramp-rasporiadilsia-militarizirovat-prisutstvie-ssha-v-arktike-i-antarktike.html>

його запобігання та чинила значний дипломатичний тиск. Нарешті Вашингтон скасував місію. Цілком ймовірно, що підводні човни ВМС США регулярно перетинають Північно-Східний прохід, але вони роблять це під водою. Ці транзити не публікуються і не вважаються FONOPS.

Оттава, навпаки, хоч і енергійно протестує проти такої операції, навряд чи піде на конкретні кроки, щоб протистояти їй. Хоча такі дії США посилюють і без того напружені відносини між США та Канадою, США раніше перетинали Північно-Західний прохід, але завжди попередньо отримували дозвіл Канади.

Арктика довгий час була ареною військового суперництва – через північний підхід до Північної Америки та, ширше, до Сполучених Штатів. Історично склалося, що це був найкоротший повітряний коридор для міжконтинентальних бомбардувальників, які могли пролетіти між Сполученими Штатами та Радянським Союзом, і це продовжує бути актуальним як для Росії, так і для США.

Крім того, ядерні підводні човни з балістичними ракетами часто ховаються під полярною крижаною шапкою. Крижана шапка забезпечує захист від виявлення. Зокрема, безпосередній вплив арктичного потепління, особливо якщо воно триватиме, то будуть створені умови, що дозволять використовувати ресурси в регіоні, сприяє морському транзиту полярними судноплавними шляхами і відкриває великі території Північного Льодовитого океану для проведення морських надводних операцій²³.

2. Енергетичні питання. У 2008 р. Геологічна служба США (USGS) підрахувала, що в Арктиці знаходиться понад 1,67 квадрильйона кубічних футів природного газу. Це відповідає 30% невикористаних у світі пропозицій і в чотири рази перевищує поточні резерви США. Ця оцінка виключає гідрати метану, існування яких уже підтверджено на континентальному шельфі Аляски і які можуть збільшити запаси у геометричній прогресії. Крім того, USGS підрахувала, що потенційні запаси також складають 44 млрд. барелів рідин природного газу та 90 млрд. барелів нафти. За даними USGS, у регіоні також значні підземні родовища найрізноманітніших корисних копалин. Морський транзит через Північно-Східний прохід або Північно-Західний прохід може скоротити на третину час перевезень між Азією, Європою та Північною Америкою та заощадити тисячі доларів на експлуатаційних витратах за одну поїздку²⁴.

Аляска містить майже 25% доведених запасів усієї нафти Сполучених Штатів і 13% з решти доведених запасів газу. Приблизно 10% усіх запасів американської нафти на сьогоднішній день добувається з Північного схилу на Алясці та на шельфі морів Північного Льодовитого океану. На сьогоднішній день геологорозвідувальні й інші роботи у цих регіонах в основному пов'язані з видобутком нафти, але у довгостроковій перспективі основна увага, можливо, буде приділятися видобутку природного газу²⁵.

Море Бофорта також є перспективним та відносно неглибоким і знаходиться ближче до інфраструктури Трансалайскінського нафтопроводу (Trans-Alaska Pipeline System – TAPS). У цьому й полягає його перевага у порівнянні з Чукотським морем, яке є більш глибоким і віддаленим від існуючої інфраструктури²⁶.

Десятиліттями демократи у Конгресі блокували пропозиції дозволити розробку родовищ газу і нафти на Алясці. Але у 2017 р. адміністрація Трампа та республіканці в Конгресі включили розділ до податкового законопроекту, який дозволяв Міністерству внутрішніх справ розробляти план продажу оренди на прибережній

²³ Micallef, J.V. (2020, August 14).

²⁴ Ibidem.

²⁵ Береговий, А.І. (2015), 193.

²⁶ Murphy, K. (2019, October 18.). Melting ice could transform Alaska economy. *Los Angeles Times*. Retrieved from <http://www.sfgate.com/green/article/Melting-ice-could-transform-Alaska-economy-3214116.php>

рівнині. Згідно із законом, агентство повинно здійснити принаймні два продажі в оренду площею 400 000 акрів кожна до кінця 2024 р.

Адміністрація Трампа скасовує для цього майже 100 екологічних правил. Під тиском екологічних груп і Гвічин, корінної групи Аляски, яка виступає проти буріння, кілька великих банків, включаючи Goldman Sachs та JPMorgan Chase, заявили, що не будуть безпосередньо фінансувати буріння нафти та газу в Арктиці.

Зусилля адміністрації Трампа щодо відкриття національного заповідника Аляски для буріння є частиною більших планів для розвитку Аляски. На початку року Міністерство внутрішніх справ запропонувало відкрити для розробки нафти та газу майже весь Національний нафтовий резерв на захід від заповідника²⁷.

У 2017 р. Трамп підписав розпорядження про проведення багаторічного перегляду заборонених федеральним значенням вод для буріння нафти і газу та скасування заборони Обама на буріння у 2016 р. На противагу існуючому мораторію у Канаді Адміністрація Д. Трампа заявила, що у 2019 р. відновлено дозвіл на продаж на аукціоні майже 4 млн. акрів (1,6 млн. гектарів) земель на Арктичній Алясці для розробки нафти, і пообіцяла, що набагато більше території буде відкрито для розвитку в майбутньому. Бюро землеустрою також допрацьовує проект плану щодо скасування захисту цих територій від промислових розробок, що був введений за президентства Б. Обама, який передбачає, що близько половини резервів на 23 млн. акрів (9,3 млн. гектарів) буде обмежено від розробки нафтових родовищ, так як це шкодить екосистемі та корінним жителям регіону. Адміністрація Трампа та нафтовидобувна галузь стверджують, що план Обама є занадто обмежувачим і його потрібно замінити²⁸.

3. *Взаємодія з приарктичними державами.* З приходом до влади республіканців і Президента Д. Трампа, на порядку денному двосторонніх відносин між Канадою та США повстало питання пов'язане з островом Гренландія. Канада має набагато більш масштабний арктичний морський кордон з Гренландією, ніж зі Сполученими Штатами, що робить співпрацю з Данією у галузі оборони, обізнаності про морські та повітряні сфери більш тісною. Острів розташований у стратегічно важливій Арктиці. Через Гренландію лежить найкоротший шлях з Європи до Північної Америки, причому географічно вона набагато ближче до останньої, хоча і є автономною територією європейської Данії.

«Стратегічно було б здорово купити Гренландію», – зазначив Д. Трамп в одному з інтерв'ю. З часів холодної війни з СРСР у США є військова база «Тулу» на острові. І Пентагон не проти розширити присутність в Арктиці, щоб протистояти загрозам, що походять від Китаю та Росії²⁹.

Проте, Данія досить критично відреагувала, зазначивши, що Гренландія не продається. Тим часом США активізували іноземну допомогу територіальному уряду Гренландії та відновили своє консульство в Нууку, столиці Гренландії³⁰.

США активно взаємодіє з приарктичними державами-членами НАТО. Північне командування США несе повну відповідальність за Арктику з 2011 р. НАТО також активізувало свою діяльність в Арктиці. Під час навчань НАТО Trident Juncture у 2018 р. американський авіаносець діяв над Полярним колом вперше з

²⁷ Plumer, B. & Fountain, H. (2020, August 17). Trump Administration Finalizes Plan to Open Arctic Refuge to Drilling. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2020/08/17/climate/alaska-oil-drilling-anwr.html>

²⁸ Trump administration schedules lease sale for Arctic Alaska lands. (2019, November 6). *The Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-usa-alaska-drilling/trump-administration-schedules-lease-sale-for-arctic-alaska-lands-idUSKBN1XF2P5>

²⁹ Скільки стоить Гренландія і чому вона Дональду Трампу? (2019, 21 августа). *BBC News*. Retrieved from <https://www.bbc.com/russian/features-49400738>

³⁰ Donald Trump: Denmark is a very special country... (n.d.) *Twitter*. Retrieved from <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/1163961882945970176>

1990-х рр. Навчання «Холодне реагування» 2020 р., яке було заплановане для 16 000 військовослужбовців НАТО, мало на меті імітувати зіткнення з Росією під час норвезької зими, але було відкладено через пандемію COVID-19.

НАТО відіграє природну роль в арктичній стратегії Вашингтону. П'ять арктичних країн – США, Канада, Ісландія, Данія та Норвегія – вже є членами НАТО. Швеція та Фінляндія, дві інші арктичні держави, тісно пов'язані з НАТО і координують військову діяльність з цією організацією. Перш за все, НАТО було створено для протидії радянській агресії в Європі. У короткостроковій перспективі, незалежно від цілей Китаю у регіоні, російська військова сила є найбільшим викликом інтересам США в Арктиці. НАТО вже існує, вже має завдання протидії російській агресії і вже активно працює в Арктиці³¹.

У зв'язку з майбутніми виборами у США, активізувався аналіз політики Д. Трампа на арктичному напрямі та можливі сценарії розвитку стратегії США в Арктиці за умови перемоги Дж. Байдена.

Сенатор Л. Мураковскі відзначає значні зусилля адміністрації Д. Трампа у рамках арктичної політики. Будівництво криголамів, відновлення дипломатичної місії у Гренландії, початок реконструкції (фактично створення) глибоководного порту в Ноам (північний захід Аляски), а також будівництво криголамів, посилення військових баз на Алясці – вся ця інфраструктура впливу США дійсно з'явилася за Д. Трампа. Американська інфраструктура впливу в Арктиці набула за Д. Трампа більшої інституціоналізованості.

Обрання Джо Байдена надало своїх коректив до цієї політики. Його план передбачає повернення до Паризьких угод (2015 р.), які спрямовані на скорочення викидів в атмосферу з 2020 р.³²

Висновки. Можна стверджувати, що Арктичний регіон є вагомим складовим елементом реалізації зовнішньополітичного курсу США у XXI ст. Проте, за адміністрації Д. Трампа, зовнішня політика США на арктичному напрямі активізувалася лише з 2019 р., що знайшло свій прояв у наступному:

1. Розробка та прийняття нової нормативно-правової бази щодо реалізації зовнішньої політики в Арктиці. Зокрема, у 2019 р. Міністерство оборони США видало нову Арктичну стратегію, а у 2020 р. – адміністрація Д. Трампа представила нову стратегію національної безпеки та оборони для полярних регіонів – Меморандум Президента під назвою «Меморандум про захист національних інтересів США в Арктиці та Антарктиці. Свою арктичну стратегію у 2020 р. представили і військово-повітряні сили США;

2. Зміна пріоритетних сфер реалізації політики в Арктиці за адміністрації Д. Трампа – відхід від кліматично та екологічно-орієнтованої політики, яка була за президентства Б. Обама, та спрямування зусиль на оборонну й енергетичну сфери, насамперед, активізація участі США у мілітаризації Арктичного регіону та дозвіл на видобуток нафти і газу на Алясці.

REFERENCES

- Berehovi, A.I.** (2015). Osnovni geopolitychni hrovtsi Arktichnoho rehionu ta natsionalni interesy Kanady v Arktitsi [The main geopolitical players in the Arctic region and Canada's national interests in the Arctic]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu*, 4, 191-199 [in Ukrainian].
- Fedoseev, A.** (2013). Doktrinalnye vzgliady SShA i Kanady na osvoenie Arktiki [Doctrinal views of the United States and Canada on the development of the Arctic]. *Zarubezhnoe voennoe obozrenie*, 6, 3-9. Retrieved from http://pentagonus.ru/publ/doktrinalnye_vzglyady_ssha_i_kanady_na_osvoenie_arkтики_20

³¹ Tallis, J. (2020, July 28). NATO is the right forum for security dialogue in the High North. *Defense News*. Retrieved from <https://www.defensenews.com/smr/frozen-pathways/>

³² Михайличенко, Д. (2020, 25 октября). Две арктических линзы США. *GoArctic*. Retrieved from <https://goarctic.ru/politics/dve-arkticheskikh-linzy-ssha/>

- 13/112-1-0-2424 [in Russian].
- Harkavchenko, K.H.** (2017). *Terytorialno-politychnyi podil svitu v 90-x rr. XX – pochatku XXI stolittia: borotba za Arktyku* [Territorial and political division of the world in the 90's of the XX – early XXI century: the struggle for the Arctic]. (Candidate's thesis). Starobilsk [in Ukrainian].
- Humpert, M.** (2019, June 7). New U.S. Department of Defense Arctic Strategy Sees Growing Uncertainty and Tension in Region. *High North News*. Retrieved from <https://www.highnorthnews.com/en/new-us-department-defense-arctic-strategy-sees-growing-uncertainty-and-tension-region> [in English].
- Korzh, H.** (2009). Viina za Arktyku [War for the Arctic]. *Trybuna Ukrainy*. Retrieved from <http://uktribune.com/ru/2009/12/vijna-za-arktiku/> [in Ukrainian].
- Kotlova, A.V.** (2019). Novaia strategiiia SShA v Arktike [New US strategy in the Arctic]. *Voprosy rossiiskogo i mezhdunarodnogo prava*, 7A, 305-311 [in Russian].
- Krivolapov, O.O.** (2019). Voennaia politika administratsii D. Trampa v Arktike pervye shagi [The military policy of the D. Trump administration in the Arctic: first steps]. *SShA i Kanada: ekonomika, politika i kultura*, 49 (4), 31-45 [in Russian].
- Makarychev, M.** (2020, 10 iunია). Tramp raspriadilsia militarizirovat prisutstvie SSHA v Arktike i Antarktike [Trump ordered the militarization of the US presence in the Arctic and Antarctic]. *Rossiiskaia gazeta*. Retrieved from <https://rg.ru/2020/06/10/tramp-raspriadilsia-militarizirovat-prisutstvie-ssha-v-arktike-i-antarktike.html> [in Russian].
- Micallef, J.V.** (2020, August 4). President Trump's New Polar Strategy Is the First Step to Defending the Arctic. *Military.com Network*. Retrieved from <https://www.military.com/daily-news/opinions/2020/08/04/president-trumps-new-polar-strategy-first-step-defending-arctic.html> [in English].
- Mikhailichenko, D.** (2020, 25 oktiabria). Dve arkticheskikh linzy SShA [Two Arctic lenses of the USA]. *GoArctic*. Retrieved from <https://goarctic.ru/politics/dve-arkticheskikh-linzy-ssha/> [in Russian].
- Murphy, K.** (2019, October 18). Melting ice could transform Alaska economy. *Los Angeles Times*. Retrieved from <http://www.sfgate.com/green/article/Melting-ice-could-transform-Alaska-economy-3214116.php> [in English].
- Plumer, B. & Fountain, H.** (2020, August 17). Trump Administration Finalizes Plan to Open Arctic Refuge to Drilling. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2020/08/17/climate/alaska-oil-drilling-anwr.html> [in English].
- Tallis, J.** (2020, July 28). NATO is the right forum for security dialogue in the High North. *Defense News*. Retrieved from <https://www.defensenews.com/smr/frozen-pathways/> [in English].
- Yashna, N.O.** (2015). Zitknennia interesiv providnykh derzhav svitu v Arktychnomu rehioni [Conflict of interests of the world's leading states in the Arctic region]. *Hrani*, 1, 136-141 [in Ukrainian].

Tetiana Bohdanova,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9879-9073>

Anna Cherevko,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9952-4274>

Arctic region in US foreign policy under the Trump's administration

The article analyzes the Arctic region in US foreign policy under the Trump administration. It was revealed that the intensification of Trump's policy in the Arctic region took place in 2019-2020.

The legal framework of Trump's Arctic policy, which was updated in 2020 in connection with the publication of the Presidential Memorandum entitled «Memorandum on the Protection of US National Interests in the Arctic and Antarctica» is described. The US Department of Defense (2019) and the US Air Force

(2020) have their own versions of the Arctic Strategy. It was found that Trump's foreign policy initiatives in the Arctic are focused on the following areas: 1) military defense and militarization of the Arctic (opposition to Russia and China, as well as NATO involvement in the Arctic); 2) energy (lifting the moratorium on oil and gas production in Alaska). D. Trump is in favor of actively building the US own fleet of icebreakers and countering Russia in this. In particular, the United States is stepping up cooperation with NATO member states in such construction. The Trump administration's permission to produce oil and gas in Alaska runs counter to Canadian policy. In particular, the conflict of interest between the United States and Canada in the Arctic took place in the context of US statements on the acquisition of Greenland in Denmark. Although the sale did not take place, the United States is actively promoting its initiatives in Greenland.

The authors concluded that the US policy under Trump's presidency differs from that of Obama's presidency and «harder», although it became active only in 2019-2020.

Keywords: Arctic region, USA, D. Trump, militarization of the Arctic, Alaska

УДК 327 : 341.7 НАТО
DOI: 10.26693/ahpsxxi2020.02.076

ЕВОЛЮЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ НАТО

Олеся Звездова,

e-mail: zvezdova-ir@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9664-5257>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

Альона Мокряк,

e-mail: mokryak.alena@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3679-0919>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

У сучасних умовах публічна дипломатія стає важливим структурним компонентом стратегії провідних акторів світової політики, до числа яких належить Організація Північноатлантичного договору (НАТО). Можна виділити кілька періодів, для кожного з яких характерні свій блок цілей і завдань публічної дипломатії, спрямованість їх розвитку відповідно до еволюції стратегічних установок блоку як моделі забезпечення колективної безпеки, такі як період холодної війни, період безпосередньо після закінчення холодної війни (або «період партнерства і співпраці» за термінологією НАТО) і період глобалізації (або «період нових умов безпеки після 11.09.2001» за термінологією НАТО).

Публічна дипломатія НАТО включає сукупність форм і методів, сил і засобів пропаганди, а також способів групового спілкування, використовуваних для роз'яснення політики НАТО, сприяння у проведенні військових операцій і вирішенні інших завдань. Дана діяльність спрямована на формування «правильного розуміння» цільовими аудиторіями практичних кроків НАТО з підтримки стабільної обстановки у кризових регіонах, що виключає прояв ворожості з боку місцевого керівництва та населення щодо військовослужбовців блоку.

Ключові слова: НАТО, публічна дипломатія, інформаційна стратегія, органи публічної дипломатії

Постановка проблеми. Сучасний розвиток системи міжнародних відносин, тісно пов'язаний з прискоренням процесів глобалізації та появою нових глобальних загроз, робить необхідним міжнародне обговорення принципів політичної організації світу. Найважливішу роль у цьому випадку відіграють механізми публічної дипломатії, головним завданням яких є посилення стримуючого фактору силового вирішення проблем у міжнародних відносинах. У сучасних умовах публічна дипломатія стає важливим структурним компонентом стратегії провідних акторів світової політики, до числа яких належить Організація Північноатлантичного договору (НАТО).

Аналіз попередніх досліджень. Особливості еволюції публічної дипломатії НАТО досліджують як вітчизняні, так і закордонні науковці. У даному випадку варто відзначити праці українських дослідників А. Баровської¹ та С. Гуцала². Се-

¹ Баровська, А.В. (2015). Стратегічні комунікації: досвід НАТО. *Стратегічні пріоритети*, 1 (34), 147-152.

² Гуцал, С. (2015). Публічна дипломатія та стратегічні комунікації: визначення концептуальних основ. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*, 9. Retrieved from

ред представників зарубіжних науковців варто відзначити роботу А. Манойло³, де автор акцентує увагу на психологічних операціях як важливому політичному інструменті, який досить активно застосовується суб'єктами міжнародного права, серед яких є і НАТО. Також цікавою є праця З. Паговські⁴, в якій науковець висвітлює залучення потенціалу актуальних мережевих платформ, а саме соціальних сторінок у Facebook, Twitter, YouTube, Google+ до публічної дипломатії НАТО.

Методи та прийоми дослідження. Методологічну основу роботи складають сукупність філософських та наукових підходів до розуміння проблем у поєднанні зі спеціальними методами досліджень, а саме: порівняльного аналізу, періодизації, класифікації, систематизації документальних фактів тощо. Огляд наукової літератури здійснено за структурно-тематичним і хронологічним принципами.

Виклад основного матеріалу. В історії НАТО можна виділити декілька періодів, кожен з яких мав власний напрям реалізації публічної дипломатії у питанні забезпечення колективної безпеки. Досить усталеною є наступна періодизація розвитку альянсу: 1) період холодної війни; 2) період безпосередньо після закінчення холодної війни (або «період партнерства і співпраці» за термінологією НАТО); 3) період глобалізації (або «період нових умов безпеки після 11.09.2001» за термінологією НАТО)⁵.

Публічна дипломатія НАТО у цей період була орієнтована, головним чином, на вирішення завдань щодо зміцнення внутрішньої єдності блоку і, перш за все, трансатлантичних зв'язків, формуванню образу ворога в особі СРСР та Організації Варшавського договору. Одночасно здійснювалися активні підривні дії, спрямовані проти головних супротивників. У державах-членах НАТО проводилася цілеспрямована робота по всебічному розширенню вкладу союзників у сукупний потенціал альянсу⁶.

Закінчення холодної війни поставило публічну дипломатію НАТО перед необхідністю вирішення спектра завдань, що раніше не зустрічалися. У 1991 і 1999 рр. були прийняті стратегічні концепції НАТО, в основі яких лежали політичні та військово-стратегічні установки стратегії «гнучкого реагування», доповнені з урахуванням зміни військово-політичної обстановки після закінчення холодної війни. Виконання їх проходило на тлі різкого ослаблення економічного та військового потенціалу Росії й зміцнення позицій США як єдиної наддержави⁷.

У цих умовах найважливішим завданням було обґрунтувати як для внутрішніх, так і для зовнішніх об'єктів впливу необхідність зберегти альянс за відсутності колишньої радянської загрози, а незабаром і потреби розширення НАТО.

Одночасно значні зусилля публічної дипломатії були спрямовані на підтримку та роз'яснення ключових ініціатив щодо формування мережі партнерства: Ради євроатлантичного партнерства, програми «Партнерство заради миру» (РЄ-АП/ПЗМ) та інших нових ініціатив альянсу: Середземноморського діалогу, Стамбульської ініціативи співпраці, Ініціативи для південно-Східної Європи.

Перед публічною дипломатією альянсу ставилися завдання створення позитивного образу НАТО, роз'яснення урядам і громадським діячам у країнах регіонів суті та цілей кожної з ініціатив з метою зміни ідентичності еліт на користь євроат-

http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2769/2473

³ Манойло, А.В. (2008). Психологические операции: модели и технологии управления конфликтами. *Политэкс (Политическая экспертиза)*, 3, 62-73.

⁴ Pagovski, Z.Z. (2015). *Public Diplomacy of Multilateral Organizations: The Cases of NATO, EU, and ASEAN*. Los Angeles: Figueroa Press.

⁵ Най, Д.С. (2006). *Гибкая власть: как добиться успеха в мировой политике*. Новосибирск; Москва: ФСПИ «Тренды».

⁶ Strategic Concepts / North Atlantic Treaty Organization: official website. Retrieved from http://www.nato.int/cps/ru/natolive/topics_56626.htm

⁷ Манойло, А.В. (2008). Психологические операции: модели и технологии управления конфликтами. *Политическая экспертиза*, 3, 65.

лантизму. Паралельно зусилля спрямовувалися на гармонізацію поглядів щодо ключових питань, таких як трансформація НАТО, розвиток миротворчості та врегулювання криз. Всіляко підкреслювалися невійськові аспекти діяльності альянсу. Важливим напрямком було сприяння координації дипломатичних зусиль між НАТО, ЄС і ОБСЄ, пропаганда «нового обличчя НАТО» щодо підтримання миру та гуманітарного втручання.

У рамках подій на Балканах публічна дипломатія НАТО вирішувала завдання роз'яснення цілей і завдань втручання альянсу в справі регіону, що знаходиться за межами традиційної зони відповідальності НАТО. Хиткість аргументації дипломатів НАТО багато в чому була пов'язана як з очевидними протиріччями між діями альянсу в регіоні та міжнародним законодавством, так і відсутністю у альянсу відповідної власної нормативно-правової бази для подібних дій⁸.

Саме тому центральним пунктом стратегічної концепції 1999 р. стало декларування альянсом «права» проводити військові операції за межами території держав-членів НАТО. «Право» на проведення таких операцій випливало із закріпленого у концепції нового бачення Організації Північноатлантичного договору як охоронця міжнародної безпеки у глобальному масштабі. Сьогодні НАТО фактично переглянула в односторонньому порядку міжнародно-правову систему європейської та міжнародної безпеки, засновану на Статуті ООН і рішеннях ОБСЄ⁹ і веде справу до заміни її альтернативною натоцентричною системою міжнародної безпеки¹⁰.

Масштабний терористичний акт 11 вересня 2001 р. поклав початок «періоду нових умов безпеки» і поставив перед публічною дипломатією альянсу комплекс завдань по активному залученню до сфери свого впливу нових союзників і партнерів, у тому числі на Кавказі й у Центральній Азії. Були зроблені додаткові дипломатичні кроки щодо поглиблення взаємодії НАТО з міжнародними організаціями, насамперед з ООН, Європейським Союзом та ОБСЄ. Помітна практична спрямованість була додана до заходів, що проводяться під егідою Ради НАТО-Росія. Важливий сектор роботи для публічної дипломатії НАТО сформувався, коли, відповідно до мандату ООН, альянс у серпні 2003 р. очолив місію Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані (МССБ).

Новий імпульс заходам щодо висвітлення та підтримки заходів відносно трансформації військового потенціалу блоку додало прийняття на саміті у Празі «Празьких зобов'язань щодо обороноздатності». У цьому ж руслі формувалися і рішення подальших самітів НАТО з розвитку трьох базових опор альянсу: операцій і місій, військового потенціалу та партнерських відносин.

В основі діючої сьогодні стратегічної концепції «Активне залучення, сучасна оборона» (2010 р.) – політичні та військово-стратегічні установки попередніх доктринальних документів з урахуванням змін військово-політичної обстановки, пов'язаними з терактами у США, війнами в Афганістані та Іраку, «кольоровими революціями» у низці країн. Головна мета – будівництво фундаменту для формування на основі НАТО глобальної військово-політичної організації. При цьому стратегія «ядерного стримування», адаптована до нових умов, продовжує залишатися одним з головних елементів політики США і НАТО¹¹.

Поряд зі зміною базових стратегічних параметрів, виведення у 2014 р. контингенту НАТО з Афганістану об'єктивно призвело до поступового зміщення цієї країни до периферії інтересів альянсу та її публічної дипломатії. Проте, Північноат-

⁸ Дай, Т.Р. (2005). *Основи державної політики*. Одеса: АО «Бахва».

⁹ Report on Strategic Communication / US Department of Defense: official website. Retrieved from

http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/dod/dod_report_strategic_communication_11feb10.pdf.

¹⁰ Почепцов, Г.Г. (2008). *Стратегічні комунікації: стратегічні комунікації в політиці, бізнесі та державному управлінні*. Київ: Альтерпрес.

¹¹ Баровська, А.В. (2015), 148.

лантичний блок поширює використання публічної дипломатії на весь простір «кризової дуги», протяжність якої альянс визначає від зони Сахель (між Сахарою та Суданом) до Центральної Азії. Це вимагає від союзників блоку збереження і вдосконалення всього спектру можливостей публічної дипломатії, в діяльності якої основна увага приділяється підтримці планів розвитку натовського компонента ЄвроПРО, вдосконалення можливостей Сил першочергового використання, проведення великомасштабних навчань. В умовах фінансово-економічної кризи посилюється вплив на союзників з метою підтримки на необхідному рівні витрат на військові цілі. Комплекс проведених заходів знаменує своєрідну зміну стратегії публічної дипломатії від інформаційних задач освітлення залученості в конфлікт НАТО до готовності НАТО реалізовувати програми («transition from a deployed NATO to a prepared NATO»)¹².

У постбіполярний період відбулася глибока трансформація архітектури органів публічної дипломатії НАТО, задіяних засобів зв'язку та інформації. Традиційно питання про вибір методів і пошуку коштів для виконання завдання інформування своєї громадськості про політику та цілі Альянсу вирішується кожною з країн-членів самостійно. На початку 1990-х років роль Бюро інформації та друку НАТО зводилася, головним чином, до доповнення заходів з інформування громадськості та керівництва повсякденними зв'язками альянсу зі ЗМІ¹³.

У сучасних умовах, окрім НАТО, питаннями публічної дипломатії займається низка національних і міжнародних органів: посольства країн НАТО і РЕАП, національні парламенти та Північноатлантична асамблея, національні Атлантичні ради, комітети або Атлантичні асоціації, інститути та фонди, Відділи інформування громадськості у штабах ОВС НАТО, освітні та навчальні установи Альянсу і національного підпорядкування, а також Асоціація атлантичного договору, міжспількова Конфедерація офіцерів запасу¹⁴.

З початку 2000-років у штаб-квартирі НАТО в Брюсселі почало діяти Управління публічної дипломатії НАТО, функції якого були істотно розширені, зокрема, за рахунок інформування громадськості з широкого спектру наукових та екологічних програм. Цілями програми «Безпека через науку» були визначені: сприяння безпеці, стабільності та солідарності за рахунок використання потенціалу науки; підтримка демократичних реформ у державах-партнерах НАТО, шляхом налагодження широкоформатного наукового співробітництва; підтримки комп'ютерних мереж і надання грантів. Потенціал програми активно використовується для вивчення обстановки, цілеспрямованого впливу на студентську та наукову громадськість країн партнерів, проведення досліджень у важливих для НАТО напрямках. У Росії та країнах СНД до числа пріоритетних тем включені дослідження міжнаціональних, міжетнічних і міжконфесійних відносин. У рамках грантових програм НАТО у Росії регулярно проводиться зондаж громадської думки з метою координації заходів щодо створення позитивного іміджу альянсу¹⁵.

На період 2012 р. натівські програми щодо публічної дипломатії фінансувалися з бюджету НАТО. Кошти виділялися на заходи, які проводилися у самій штаб-квартирі, співробітниками НАТО, під егідою державних або громадських організацій поза межами штаб-квартири НАТО, а також заходи, організовані іншими зовнішніми установами з безпосередньою або непрямою допомогою НАТО¹⁶.

¹² Ibid, 149.

¹³ Babst, S. Public Diplomacy – the Art of engaging and influencing. World Security Network. Retrieved from <http://www.worldsecuritynetwork.com/NATO/Atlantic-Community/NATOs-New-Public-Diplomacy-The-Art-of-Engaging-and-Influencing>

¹⁴ Pagovski, Z.Z. (2015), 12.

¹⁵ Кубышкин, А.И., Цветкова, Н.А. (2013) *Публичная дипломатия США: учебное пособие для вузов*. Москва: Аспект Пресс, 35.

¹⁶ Булатов, О.В. (2012). *Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів: монографія*. Донецьк: ДонНУ, 46.

Значно зріс потенціал органів публічної дипломатії НАТО у галузі зв'язку та інформації, орієнтований на три основні напрямки: преса та ЗМІ, міжнародні відносини, поширення інформації в електронній і друкованій формі. Було створено телеканал «НАТО-TV», потужний інформаційний сайт штаб-квартири та інформаційні сайти локальних інформаційних бюро й офісів альянсу в країнах РЕАП, поширювалася друкована продукція.

Особлива увага приділяється поглибленню роботи публічної дипломатії на пострадянській території – у Російській Федерації, країнах СНД і державах-членах ОДКБ. Головне завдання при цьому полягає у вивченні обстановки у Росії, країнах СНД та ОДКБ, налагодженні каналів двосторонньої стратегічної комунікації між НАТО і кожним із зазначених акторів, формуванні позитивного та привабливого іміджу Організації Північноатлантичного договору в очах різних груп населення: правлячих еліт, бізнес-спільноти, творчої інтелігенції, військових, молоді. Кінцева мета – зміна ідентичності еліт на користь євроатлантизму¹⁷.

Протягом останніх років на території колишніх радянських республік була розгорнута широка мережа структур публічної дипломатії альянсу – інформаційних бюро НАТО, місій зв'язку. Створено спеціальні представництва НАТО у країнах Кавказу та Центральної Азії¹⁸.

Найбільш широко вся сукупність структурних інституцій публічної дипломатії представлена в Україні, де протягом багатьох років робота ведеться як на рівні еліт, так і «в полі». В їх числі: Центр інформації та документації НАТО, Офіс зв'язку НАТО-Україна, Інститут євроатлантичного співробітництва, Міжпарламентська рада Україна-НАТО, Інститут трансформації суспільства (ІТЗ) з власним мережевим холдингом, що вміщує 53 інформаційних ресурси, Громадська ліга «Україна-НАТО» й ін.¹⁹

Налагоджена потужна фінансова підтримка з-за кордону. З ініціативи ІТЗ на кошти американського Національного фонду демократії засновані 15 регіональних центрів євроатлантичної інтеграції, переважно з охопленням південного сходу та півночі України. Така тактика укладається у загальну канву інформаційної роботи західних НУО²⁰.

Публічна дипломатія НАТО покликана підтримувати позитивний імідж організації, демонструвати роль і досягнення військово-політичного блоку в здійснюваних операціях і місіях, підкреслювати нову ідентичність Альянсу та роз'яснювати стратегію його розвитку. На сучасному етапі керівництво НАТО прагне активно застосовувати механізми публічної дипломатії у різних сферах²¹.

На базі цього органу в 2004 р. був створений комітет з питань громадської дипломатії (Committee on Public Diplomacy). Одночасно офіс інформації та друку Міжнародного секретаріату перетворений у управління з питань громадської дипломатії, що більш повно відображало його цілі та завдання.

На даний час комітет з питань громадської дипломатії, який працює під керівництвом Ради НАТО, є головним консультативним органом блоку з проблем інформаційно-пропагандистської діяльності та співпраці із засобами масової інформації. Він вивчає стан інформованості населення держав-учасниць та інших країн про політику альянсу і координує зусилля, спрямовані на створення позитивної громадської думки про Альянс. Комітет розробляє для Ради НАТО рекомендації щодо розширення діяльності організації в інформаційній сфері, у тому числі з пи-

¹⁷ Щетинин, В.Д. (2001). *Экономическая дипломатия*. Москва: Международные отношения, 63.

¹⁸ Почепцов, Г.Г. (2008), 71.

¹⁹ Баровська, А.В. (2015), 148.

²⁰ НАТО-Україна. Новые не афишируемые реалии. *Gubkin.info*. Retrieved from <http://gubkin.info/politics/84379-nato-ukraina-novyleneafishiruemye-realii.html>

²¹ О расширении НАТО. Retrieved from <http://nato.weurope.org/show.php?art=104&rubr=33>

тань ведення психологічної боротьби. Його засідання проводяться на рівні представників національних делегацій із запрошенням експертів з відповідних відомств країн блоку. Головою комітету є помічник генерального секретаря – начальник управління з питань громадської дипломатії Міжнародного секретаріату НАТО²².

Важливим завданням даного комітету є розробка інформаційних стратегій, які оновлюються кожні два роки та затверджуються Радою НАТО. Дані програмні документи мають типову структуру і розкривають найбільш гострі інформаційні проблеми альянсу, оцінюють його інформаційні можливості, визначають пріоритетні галузі інформаційної роботи на майбутній період, вказують основні цільові аудиторії, уточнюють засоби та методи інформаційного впливу на них.

Загальну спрямованість і способи інформування громадськості про політику та практичних заходах альянсу визначає Рада НАТО. У його підвідомчих структурах засновані й активно функціонують посадові особи, які безпосередньо вирішують інформаційні завдання відповідно до затвердженої коаліційної стратегією громадської дипломатії²³.

Помічник генерального секретаря НАТО з питань громадської дипломатії відповідає за координацію між цивільними та військовими структурами стратегічної пропаганди у межах повноважень Ради НАТО і генерального секретаря організації. Він забезпечує узгодженість і максимальну ефективність дій Військового комітету, Міжнародного військового штабу, командувань Альянсу та інших керівних структур, відповідальних за планування та проведення операцій у галузі стратегічної пропаганди.

З цією метою управління налагодило тісну співпрацю з усіма лояльними ЗМІ, організовує видання та поширення друкованої продукції, а також підтримку інформаційного сервера альянсу в мережі Інтернет, проводить масові заходи, які висвітлюють військову політику організації. Управління також займається аналізом повідомлень ЗМІ і надає його результати до вищого військово-політичного керівництва блоку, розробляє рекомендації щодо підвищення ефективності використання медіа-засобів для проведення пропагандистської роботи.

До складу цієї важливої керівної структури входять: апарат управління (секретаріат, група радників, фінансове відділення); прес-центр (відділи по роботі з пресою та аналізу повідомлень ЗМІ); служба інформації (відділи редакційний та інформаційних технологій); напрямок регіональної співпраці (три відділи – організації заходів, програм співробітництва, супроводу делегацій). Керівнику напрямку регіонального співробітництва також підпорядковані Інформаційне бюро в Москві, Центр інформації та документації в Києві, інформаційні центри в країнах-учасницях НАТО та партнерських державах.

Висновки. Отже, за період існування НАТО, публічна дипломатія зазнавала своїх піків, а саме на початку її розвитку. Реалізація публічної дипломатії НАТО здійснюється не лише в межах самого Альянсу, але й залученні інших міжнародних організацій. Головним завданням у сприянні публічної дипломатії НАТО є поширення вагомого значення організації на сучасній арені міжнародних відносин у питанні забезпечення миру в світі. Варто зазначити, що публічна дипломатія залишається основним інструментом для вирішення глобальних суперечок, особливо у військовій сфері.

REFERENCES

- Babst, S.** (2009, February 24) *Public Diplomacy – the Art of engaging and influencing*. World Security Network. Retrieved from <http://www.worldsecuritynetwork.com/NATO/Atlantic-Community/NATOs-New-Public-Diplomacy-The-Art-of-Engaging-and-Influencing>

²² Почепцов, Г.Г. (2008), 89.

²³ Гуцал, С. (2015), 9.

- Barovska, A.V.** (2015). Stratehichni komunikatsii: dosvid NATO [Strategic communications: NATO's experience]. *Stratehichni priorityty, 1* (34), 147-151 [in Ukrainian].
- Bulatova, O.V.** (2012). *Rehionalna skladova hlobalnykh intehtsiiynykh protsesiv: monohrafiia* [Regional component of global integration processes: monograph]. Donetsk: DonNU [in Ukrainian].
- Hutsal, S.** (2015). Publichna dyplomatiia ta stratehichni komunikatsii: vyznachennia kontseptualnykh osnov [Public diplomacy and strategic communications: defining conceptual foundations]. *Mizhnarodni vidnosyny. Seriia «Politychni nauky»*, 9. Retrieved from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2769/2473 [in Ukrainian].
- Kubyshekin, A.I. & Tsvetkova, N.A.** (2013). *Publichnaya diplomatiya SShA: uchebnoye posobiye dlya vuzov*. [US Public Diplomacy: A Study Guide for Universities]. Moskva: Aspekt Press [in Russian].
- Manoylo, A.V.** (2008). Psikhologicheskiye operatsii: modeli i tekhnologii upravleniya konfliktami [Psychological Operations: Models and Technologies of Conflict Management]. *Politicheskaya ekspertiza*, 3, 62-73 [in Russian].
- Nay, D.S.** (2006). *Gibkaya vlast: kak dobitsya uspekha v mirovoy politike*. [Flexible Power: How to Succeed in World Politics]. Novosibirsk; Moskva: FSPI «Trendy». [in Russian].
- Pochepstov, H.H.** (2008). *Stratehichni komunikatsii: stratehichni komunikatsii v politytsi, biznesi ta derzhavnomu upravlinni* [Strategic communications: strategic communications in politics, business and public administration]. Kyiv: Alterpres [in Ukrainian].
- Pagovski, Z.Z.** (2015). *Public Diplomacy of Multilateral Organizations: The Cases of NATO, EU, and ASEAN*. Los Angeles: Figueroa Press [in English].
- Shchetinin, V.D.** (2001). *Ekonomicheskaya diplomatiya* [Economic diplomacy]. Moskva: Mezhdunarodnyye otnosheniya [in Russian].

Olesia Zvezdova,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9664-5257>

Alona Mokryak,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3679-0919>

The evolution of NATO public diplomacy

In modern conditions, public diplomacy is becoming an important structural component of the strategy of leading actors in world politics, including the North Atlantic Treaty Organization (NATO). There are several periods, each characterized by its own block of goals and objectives of public diplomacy, the direction of their development in accordance with the evolution of the strategic attitudes of the bloc as a model of collective security, such as the Cold War, the «period immediately after the Cold War and cooperation» in NATO terminology) and the period of globalization (or the «period of new security conditions after 11.09.2001» in NATO terminology).

NATO's public diplomacy includes a set of forms and methods, forces and means of propaganda, as well as the means of group communication used to explain NATO's policies, assist in military operations and other tasks. This activity is aimed at forming a «correct understanding» by the target audiences of NATO's practical steps to maintain a stable situation in crisis regions, which eliminates hostility on the part of local leadership and the population towards the bloc's troops.

In 1991 and 1999, NATO's strategic concepts were adopted, based on the political and military-strategic settings of the «flexible response» strategy, supplemented by changes in the military-political situation after the end of the Cold War. The large-scale terrorist attack of 11 September 2001 marked the beginning of a «period of new security conditions» and set the alliance's public diplomacy a set of tasks to actively engage new allies and partners, including in the Caucasus and Central Asia.

An important area was to promote the coordination of diplomatic efforts between NATO, the EU and the OSCE, and to promote the «new face of NATO» in peacekeeping and humanitarian intervention.

Keywords: *NATO, public diplomacy, information strategy, public diplomacy bodies*

УДК 327.5 (581+549.1) «2014/2020»
DOI: 10.26693/ahpsxxi2020.02.084

КОНФЛІКТОГЕННІСТЬ АФГАНСЬКО-ПАКИСТАНСЬКИХ ВІДНОСИН ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА А. ГАНІ

Ірина Тихоненко,

e-mail: irinavi2202@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7716-085X>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

Вероніка Уранова,

e-mail: nikaورانова7@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4656-3963>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

У статті здійснено аналіз динаміки конфліктогенності афгансько-пакистанських відносин за президентства А. Гані, яка залежить від наступних чинників: 1) традиційні загрози – прикордонне питання та проблема Пуштуністану; 2) «нетрадиційні» загрози – питання біженців, наркотрафіку та фінансування тероризму; 3) постафганське врегулювання як у форматі Афганістан-«Талібан»-Пакистан, так і під впливом зовнішніх сил – США, Китаю та Індії. Автори дійшли висновку щодо залежності пакистансько-афганської взаємодії від рівня довіри між державами, ефективності подолання загроз безпеці та впливу інших держав.

Ключові слова: Афганістан, Пакистан, США, «Талібан», Аїраф Гані, постафганське врегулювання

Постановка проблеми. Відносини між Ісламською Республікою Афганістан (ІРА) та Ісламською Республікою Пакистан (ІРП) мають тривалу історію та характеризуються низкою протиріч: від прикордонних суперечностей до питань афганських біженців і наркотрафіку. Зокрема, з приходом до влади в Афганістані президента А. Гані, афгансько-пакистанські відносини набули дещо нових змін, детермінантою яких стало їх входження у так званий період постафганського врегулювання, що ознаменувався інтенсифікацією політичного діалогу, відчутним впливом позарегіональних акторів на двосторонню взаємодію. Звинувачення афганською стороною Пакистану у підтримці терористів і тиску на внутрішньо-афганський переговорний процес перманентно загострює двосторонні відносини, хоча останнім часом можна вести мову про те, що стан конфліктогенності поступово набуває рис конструктивного діалогу.

У вересні 2020 р. між Афганістаном і Пакистаном було покладено початок нового етапу взаємовідносин, зокрема й у постафганському врегулюванні – візит А. Абдулли, очільника Вищої ради національного примирення в Афганістані до Пакистану та його зустріч з Президентом Пакистану А. Алаві, прем'єр-міністром І. Ханом і начальником штабу армії Пакистану К. Баджвою. Результат візиту – домовленість про сприяння, яке буде надавати Пакистан афганському народу у подоланні кризи та запевнення про повагу афганського суверенітету та незалежності зі сторони Пакистану¹.

¹ Pakistan, Afghanistan shake hands as they aim to end mistrust (2020, September 29). Al

Ступінь наукової розробки проблеми. Серед українських дослідників аналізом зовнішньої політики Афганістану присвячені праці Н.О. Пророченко², О.С. Пархомчук і Д. Гринів³.

Конфліктогенність відносин Афганістану та Пакистану (прикордонне питання, проблема Пуштуністану) досить ґрунтовно розглядають російські науковці – А.Ю. Умнов⁴, М. Шах⁵, А.В. Демидов⁶. О.Н. Новікова⁷ приділяє увагу саме постафганському врегулюванню.

Проблема біженців, наркотрафіку, тероризму, а також постафганське врегулювання стають об'єктом досліджень західних фахівців-міжнародників: В. Флебаб-Браун⁸, А. Паркес⁹, М. Юсуф, С. Сміт¹⁰.

Подекуди діаметральні позиції щодо об'єкту дослідження прослідковуються у наукових розвідках афганських і пакистанських науковців та політичних діячів – А. Надері (відповідальний у справах України та країн Кавказу в третьому політичному Департаменті МЗС Афганістану)¹¹, М. Уль Хамід, А. Хан, Р. Уллах (Малакандський університет, Пакистан)¹².

Варто відзначити, що серед української наукової школи є недостатньо дослідженим питання афгансько-пакистанської взаємодії, конфліктогенності відносин саме за президентства А. Гані, що детермінується динамікою подій та актуалізує проблематику дослідження.

Мета статті полягає в аналізі характерних рис конфліктогенності відносин між Афганістаном і Пакистаном у період президентства А. Гані, а також виявленні позитивних та негативних тенденцій, що впливають на шляхи нормалізації двосторонніх відносин.

Виклад основного матеріалу. Афганістан і Пакистан є не лише ісламськими країнами, сусідами першого геополітичного порядку, а й досить тісно пов'язані між собою з огляду на історичні передумови. Адже, конфлікти та суперечності, які існують між державами, детермінують їх взаємовідносини у всіх сферах, а також впливають на регіональне безпекове середовище.

Jazeera. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2020/9/29/in-islamabad-abdullah-and-qareshi-strike-conciliatory-tone>

² Пророченко, Н.О. (2014). Іран, Афганістан, Пакистан як історичні субкультури Ісламського світу. *Глобальна периферія в XXI ст.: засади, закономірності та умови цивілізаційного ренесансу. Збірник наукових праць / за загальною редакцією д.і.н. проф., Гури В.К. / Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»*, 290-326.

³ Пархомчук, О.С., Гринів Д. (2012). Регіональний вимір зовнішньої політики Афганістану. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 108 (1), 23-28.

⁴ Умнов, А. (2012). Афганістан-Пакистан: вчера и сегодня. *Россия и мусульманский мир*, 10, 96-99.

⁵ Шах, М. (2014). Пуштунский национализм в Афганистане и Пакистане. *Россия и мусульманский мир*, 11 (269), 114-123.

⁶ Демидов, А.В. (2020). Индия – Афганистан – Пакистан. «Стратегическая глубина» или стратегический охват? *Архивариус*, 5 (50), 19-22.

⁷ Новікова, О.Н. (2020). Сложность мирного процесса в Афганистане. *Актуальные проблемы Европы*, 2, 173-194.

⁸ Felbab-Brown, V. (2016). The drug-conflict nexus in South Asia: beyond Taliban profits and Afghanistan. *The Brookings Institution*. Retrieved from https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/05_regional_countersnarcotics_felbabbrown.pdf

⁹ Parkes, A. (2019). Considered Chaos: Revisiting Pakistan's 'Strategic Depth' in Afghanistan. *Strategic Analysis*, 43 (4), 1-10.

¹⁰ Yusuf M. & Smith S. (2015) Ashraf Ghani's Pakistan Outreach Fighting against the Odds. *United State Institute for Peace*. Retrieved from <https://www.usip.org/sites/default/files/SR376-Ashraf-Ghani-Pakistan-Outreach-Fighting-against-the-Odds.pdf>

¹¹ Naderi, A. (2017). Modern political and socio-economic situation in Afghanistan. *RUDN Journal of World History*, 9 (4), 353-362.

¹² Ul Hamid M., Khan A. & Ullah R. (2020). Pakistan's afghan policy: trends and prospects. *Pakistan Journal of society, education and language*, 6 (1), 113-127.

Двосторонні афгансько-пакистанські відносини, у переважній більшості, характеризуються як конфліктогенні. Поняття «конфліктогенність» з латини «conflictus» – «зіткнення, боротьба, вороже відношення» та грецького «genesis» – «поява, походження» означає здатність об'єкта породжувати конфлікт. Конфліктом є ситуація, коли учасники відносин поєднуються єдиним об'єктом, щодо якого існує несумісність їх інтересів. Американський науковець Л. Козер визначає політичний конфлікт як боротьбу за права щодо володіння статусом, ресурсами та силою. Конфлікт – активною конфронтаційною поведінкою сторін. Окрім поняття «політичний конфлікт» доречно виокремити «міжнародний конфлікт» – тривалий стан активної або пасивної боротьби двох або кількох акторів міжнародних відносин, що відбувається через відстоювання інтересів, які несумісні з інтересами іншої сторони¹³.

Тому, розглядаючи відносини між Афганістаном і Пакистаном варто зазначити, що обидві держави вступили у конфліктогенну фазу своїх відносин через зіткнення протилежних інтересів, а також небажання за певних умов знайти компроміс. Зазначимо, що президентство А. Гані асоціюється, насамперед, з внутрішньополітичним діалогом і постафганським врегулюванням, які безпосередньо детермінуються «пакистанським» фактором і залученням терористичної складової. Проте, на порядку денному залишаються й інші суперечності, які певним чином призводять до ескалації існуючого стану двосторонніх контактів або ж слугують інструментами зовнішньополітичного впливу однієї сторони на іншу.

Виділимо фактори, що призводять до зіткнення інтересів і загострення відносин між Афганістаном і Пакистаном за президентства А. Гані, зважаючи на загрози національній безпеці держав:

1. Історично обумовлені протиріччя, які можуть бути охарактеризовані як «традиційні» загрози безпеці (використання зброї та військової протидії): прикордонне питання та проблема Пунтуністану.

2. «Нетрадиційні» загрози – проблема афганських біженців і питання наркотрафіку та діяльність терористичних угруповань, насамперед, «Талібану».

3. Постафганське врегулювання та переговорний процес у трикутнику інтересів Афганістан – «Талібан» – Пакистан, а також залучення зовнішніх сил – США, КНР та Індія.

Варто акцентувати увагу на ролі, що відводиться двостороннім контактам і безпековій сфері у зовнішньополітичному курсі як Афганістану, так і Пакистану, які, незважаючи на низку протиріч, знаходяться у тісній взаємозалежності.

Вагомість Афганістану для Пакистану може бути розглянута крізь призму пакистанської концепції «стратегічної глибини» виробленої у Пакистані у 1980-х рр., яка має на меті більш «глибоке» залучення Афганістану до зовнішньополітичних інтересів Ісламабаду. Зокрема, посол США у Пакистані Р. Олсен в одному з інтерв'ю зазначав, що Пакистан використовує концепцію «стратегічної глибини» у відносинах з Афганістаном, щоб контролювати Афганістан і тим самим маневрувати у відносинах з Індією¹⁴.

Ще на початку 1946 р. тодішній начальник Генерального штабу в Індії генерал А. Сміт зауважив, що через географічну близькість між майбутнім Пакистаном та Індостаном, Пакистану не вистачало «глибини, щоб забезпечити розташування основних баз поза зоною дії бомбардувальників противника». А. Сміт мав на увазі, що у разі несприятливих відносин з Індією, Пакистану доведеться шукати «глибини» в Афганістані та забезпечити гнучкий режим у Кабулі. У колоніальних військових термінах поняття «стратегічної глибини» означало геостратегічний

¹³ Козер, Л. (2006). Враждебность и напряженность в конфликтных отношениях. *Социология власти*, 6, 180-181.

¹⁴ Imtiaz, G. (2012, August 7). The elusive alliance. *Foreign Policy*. Retrieved from <https://foreignpolicy.com/2012/08/07/the-elusive-alliance/>

вплив, а у ХХ ст. – оборонну концепцію. Тобто, Пакистан буде проводити політику, спрямовану на запобігання потрапляння Афганістану під іноземний вплив, який сприймається вороже. Прагнення до «стратегічної глибини» частково пояснює підтримку Пакистаном пуштунських племен в Афганістані, яка раціоналізує підтримку Пакистаном руху «Талібан», в якому домінують пуштуни¹⁵.

Ісламабад хотів би бачити у Кабулі близький собі уряд, який не буде перебувати в орбіті індійського впливу. У зв'язку з цим Пакистан прагне підірвати вплив Індії в Афганістані. Таким чином, Ісламабад руками спецслужб прагне забезпечити власний вплив в Афганістані й, одночасно, підірвати пуштунський сепаратизм на своїй території, який втілюється у проблему Пуштуністану¹⁶.

У свою чергу, влада Афганістану, зокрема, президент А. Гані, мають на меті збереження балансу між Пакистаном та Індією. Відповідно до засад зовнішньої політики А. Гані, яка складається з п'яти кіл щодо побудови відносин і взаємодії з регіональними країнами, Пакистан, як сусідня держава, залучена до першого кола, а Індія – четвертого¹⁷. На початку президентства у 2014 р. А. Гані також заявив, що розуміє стурбованість Ісламабаду щодо тісного зв'язку Індії з Афганістаном, однак налагодження відносин із сусіднім Пакистаном є важливішим для припинення конфліктного стану. Такі заяви були зроблені задля того, щоб покращити не лише політичну ситуацію між країнами, а й економічну, адже Пакистан залишається найбільшим торговим партнером для Афганістану¹⁸.

Важливим є також те, що свій другий офіційний візит після обрання президентом А. Гані здійснив саме до Пакистану. Президент Афганістану, в порушення прийнятого протоколу, вирішив тоді особисто відправитися до вищого армійського керівництва – в офіс Генштабу пакистанської армії у Равалпінді, щоб обговорити досить напружені двосторонні відносини. Однак, конкретних результатів ця зустріч не дала, афганська сторона продовжила звинувачувати Пакистан у підтримці терористів. Офіційно було зроблено заяву про те, що допоки Ісламабад не буде виконувати обіцянки, то А. Гані не відвідає сусідню державу¹⁹. Тому двосторонні візити на найвищому рівнях і за участі профільних міністрів стають інструментами до зниження напруги між державами. Зазначимо, що А. Гані відвідав наступний раз Пакистан лише у 2019 р.²⁰

Безперечно, обидві держави займають чільне місце у зовнішньополітичних пріоритетах одна одній й найважливішою сферою двостороннього співробітництва у подоланні конфліктогенності за президентства А. Гані є постафганське врегулювання й участь у ньому Пакистану. Проте, варто зазначити, що спроби реалізувати діалог між талібами й афганською владою за участі як Пакистану, так і інших держав розвиваються на тлі нерозв'язних питань між Кабулом та Ісламабадом.

По-перше, історично обумовлені протиріччя. Прикордонне врегулювання. «Лінія Дюранда», встановлена як кордон у 1893 р., виступає точкою зіткнення інтересів обох держав. Ще у 1949 р. Афганістан висунув протест щодо договору

¹⁵ Parkes, A. (2019). Considered Chaos: Revisiting Pakistan's 'Strategic Depth' in Afghanistan. *Strategic Analysis*, 43 (4), 2.

¹⁶ Демидов, А.В. (2020), 21.

¹⁷ Danish, Z. (2017, March 17). Objectives, Strategy and Structure of Decision-making in Afghanistan's foreign policy; from the Perspective of the Constitution and the President Mohammad Ashraf Ghani. *Office of Chief of Staff for the President of the Islamic Republic of Afghanistan*. Retrieved from https://ocs.gov.af/en/article_details/52

¹⁸ Yusuf, M., Smith, S. (2015).

¹⁹ Джанбаз, Г. (2019, 9 июня). Президент Афганистана готовится к визиту в Пакистан. *Независимая газета*. Retrieved from https://ng-ru.turbopages.org/ng.ru/s/world/2019-06-09/100_afghanistan090619.html

²⁰ Gul, A. (2019, June 28). Ghani Seeks Pakistan's Support for Afghan Peace Talks With Taliban. *Voice of America*. Retrieved from <https://www.voanews.com/south-central-asia/ghani-seeks-pakistan-support-afghan-peace-talks-taliban>

про афгансько-пакистанський кордон і визнав незаконність приєднання пуштунських земель до Пакистану. Президент А. Гані, як і колишні представники влади, дотримується позиції про неприйнятність «лінії Дюранда». Він вибудовує політику, намагаючись також враховувати сучасні реалії міжнародних відносин, а також міжетнічний фактор в Афганістані та питання про регіональну безпеку, що підтверджується прийнятою влітку 2017 р. двосторонньою угодою держав про проведення спільних операцій по «лінії Дюранда». Афганістан і Пакистан ведуть суперечки щодо визнання кордону офіційно. Крім того, Кабул звинувачує Ісламабад у підтримці сил «Талібану», які ведуть збройну боротьбу проти уряду Афганістану, що підтримується США. Пакистан заперечує надання такої підтримки²¹.

Зазначимо, ще у 2014 р. Пакистан розпочав роботу щодо будівництва захисної лінії на кордоні з Афганістаном, але напруженість ситуації й активне залучення терористів ускладнило процес. У 2016 р. Ісламабад все ж таки завершив роботи на контрольно-пропускному пункті «Баб-е-Пакистан», апелюючи до зменшення нелегального транзиту як біженців, так і наркотрафіку, що викликало осуд з афганської сторони, яка вважає цю територію своєю. Вже у 2017 р. Пакистан заявив, що розпочав будівництво огорожі вздовж кордону, а на початку грудня 2020 р. пакистанські військові заявили, що протягом найближчих двох місяців закінчать процес відгородження приблизно 2600-кілометрового історичного кордону з Афганістаном. Міністр закордонних справ країни Ш.М. Куреші зазначив, що огороження дозволить запобігти незаконному переходу та зменшить проникнення терористів. Проект на 500 мільйонів доларів складається з двох дротяних огорож висотою 9 футів, розділених 6-футовим зазором з колючого дроту. Пакистанська армія також встановила 843 прикордонні пости вздовж лінії огорожі²².

Зазначимо, що перманентно між афганськими та пакистанськими військовими відбуваються обстріли на кордоні. Наприклад, у 2018 р. відбувся збройний конфлікт після того, як пакистанські військові намагались захопити контрольно-пропускний пункт афганських прикордонників у населеному пункті Зазай-Майдан²³.

Зокрема, лише у 2020 р. в результаті прикордонного зіткнення в районі Спін Болдак у Кандагарі напередодні свята Курбан-байраму було вбито майже 15 афганців і 80 людей поранено. В іншому подібному інциденті з пакистанської сторони – 30 липня 2020 р. троє людей загинули та понад 20 отримали поранення після сутичок, що сталися на прикордонному переході «Ворота дружби» в місті Чаман, провінція Белуджистан²⁴.

Проблема Пуштуністану. Афганська сторона критикує дії Пакистану щодо будівництва прикордонної огорожі, стверджуючи, що він не лише порушує її кордон, а й розділяє сім'ї пуштунів, які живуть на прикордонній території. Пуштуні є найбільшим етносом в Афганістані, а також чисельно проживають у Пакистані на прикордонних з Афганістаном землях у провінції Хайбер-Пахтунхва та мають ідею створення окремого державного утворення «Великий Пуштуністан»²⁵.

²¹ Sharif, Amiri (2017, July 5). Pakistan To Conduct Joint Ops With Afghanistan Along Durand Line. *TOLOnews*. Retrieved from <https://tolonews.com/afghanistan/pakistan-conduct-joint-ops-afghanistan-along-durand-line>

²² Noorzai R. (2020, December 18). Pakistan Border Fencing Disrupts Local Trade in Chaman. *Voice of America*. 2020. Retrieved from <https://www.voanews.com/extremism-watch/pakistan-border-fencing-disrupts-local-trade-chaman>

²³ На линии Дюранда вспыхнули бои между афганскими и пакистанскими военными (2018). *НВ. Інтерфакс-Україна*. Retrieved from <https://nv.ua/world/geopolitics/na-linii-djuranda-vspykhnuili-boi-mezhdju-afhanskimi-i-pakistanskimi-voennymi-2464263.html>

²⁴ It's not just India, Pakistan also covets the Afghanistan borderlands. (2020, October 16). *The Economic Times*. Retrieved from <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/its-not-just-india-pakistan-also-covets-the-afghanistan-borderlands/articleshow/78697080.cms?from=mdr>

²⁵ Умнов, А. (2012), 28.

Зазначимо, що саме з 2014 р. пуштунки у Пакистані створили правозахисний рух Pashtun Tahafuz Movement (PTM), який розгорнув активну діяльність проти пакистанської влади, а також військових, які на прикордонній території проводять антитерористичні операції. Зокрема, на початку 2018 р. відбувся так званий «пуштунський марш» на чолі з М. Паштіном. Ця подія також отримала назву «пуштунська весна». Афганський уряд, який зазвичай утримується від коментарів щодо внутрішньої політики Пакистану, високо оцінив кампанію лідера PTM М. Паштіна. Президент Афганістану А. Гані поділився кількома твітами про «пуштунський марш» у лютому 2018 р., сподіваючись, що цей рух сприятиме «викорінненню тероризму з регіону». У свою чергу, Ісламабад звинуватив Афганістан та Індію у підтримці цього руху й антидержавницьких заходів у Пакистані²⁶. Зауважимо, що за умови реалізації проєкту «Великого Пуштуністану» буде порушена територіальна цілісність як Пакистану, так і Афганістану

По-друге, питання наркотрафіку та проблема афганських біженців. Варто наголосити, що пуштунки тісно пов'язані з питанням транзиту наркотичних речовин між Афганістаном і Пакистаном. Адже, крім пуштунів, що проживають по обидві сторони афгансько-пакистанського кордону, зокрема у Пакистані – провінція Хайбер-Пахтунхва та Зона племен, на прикордонній території розташовані табори афганських біженців, а також ці території виступають місцем дислокації терористичних організацій – «Талібан», «Техрік-і-Талібан-Пакистан», «Мережі Хаккані» тощо.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) станом на 2020 р. в Пакистані проживають близько 2,8 млн. біженців з Афганістану. Однією з пріоритетних задач всі ці роки було повернення біженців додому. Однак, зараз програма репарації тимчасово припинена через Covid-19. До оголошення епідемії та карантину, лише за січень 2020 р. 665 осіб повернулись в Афганістан. Проте, незважаючи на голосні заяви прем'єр міністра Пакистану І. Хана про те, що афганці легко інтегрувались у життя пакистанців, стали їм друзями та вважають Пакистан своїм домом – багато з них працюють на тяжких, брудних роботах, мають погані умови для життя, страждають від голоду та хвороб. Наразі існує така тенденція – міжнародне співтовариство залишається заручником політики Пакистану в Афганістані. Таким чином спільнота балансує, висуваючи суперечливі вимоги – вимагає більш гуманного поводження з біженцями, одночасно наполягаючи на боротьбі з тероризмом, якому сприяє Пакистан²⁷.

Питання афганських біженців у відносинах між Пакистаном та Афганістаном неможливо розглядати без процесу репатріації біженців до Афганістану, на якому не лише наполягає Пакистан, а й за яким слідкує УВКБ ООН. Незважаючи на те, що Пакистан та ООН поступово реалізують процес повернення афганців на батьківщину, проблема стоїть дуже гостро. Беручи до уваги процес постафганського врегулювання та звинувачення зі сторони офіційного Кабулу у підтримці терористів зі сторони Пакистану, офіційний Ісламабад неодноразово наголошував на примусовій репатріації біженців до Афганістану. Такі дії пов'язанні зокрема із політикою А. Гані на зближення з Індією. Тому, у 2014 р. після теракту у Пешаварі, Пакистан оголосив про примусову репатріацію біженців до кінця 2015 р., проте у результаті політичних консультацій, у питанні біженців Ісламабад погодився про-

²⁶ Shah, M., Jillani, S. (2019, June 5). Pashtun movement leader: 'Pakistani army is afraid of our popularity'. *Deutsche Welle*. Retrieved from <https://www.dw.com/en/pashtun-movement-leader-pakistani-army-is-afraid-of-our-popularity/a-49069682>

²⁷ The UN Refugee Agency (2020). *Four decades and counting: An urgent need to rekindle hope for millions of Afghan refugees*. Retrieved from <https://www.unhcr.org/news/briefing/2020/2/5e4272d64/four-decades-counting-urgent-need-rekindle-hope-millions-afghan-refugees.html>

довжити дію реєстраційних свідоцтв, які вже видані афганцям з 31 грудня 2015 р. до 31 грудня 2017 р.²⁸

Перманентні погрози щодо репатріації та поступовий діалог між державами триває і наразі, що пов'язано із залученням афганських біженців до процесу наркотрафіку та терористичної діяльності і нелегального продажу зброї.

Важкодоступність районів, через які проходить кордон, є одним з декількох факторів, які ускладнюють роботу афганських і пакистанських прикордонників і наркополіцейських з блокування потоку заборонених речовин. Інші фактори, що ще більше обтяжують становище, включають неврегульований статус кордону, традиційну недовіру один до одного політичних еліт і збройних сил Афганістану та Пакистану²⁹.

Зокрема, 17 лютого 2020 р. другий віце-президент Афганістану С. Даніш заявив на конференції, присвяченій афганським біженцям в Ісламабаді, що Пакистан дозволив талібам вербувати афганських біженців до своїх лав. Прем'єр-міністр Пакистану заперечив ці звинувачення, але заявив, що не можна відкидати, що бойовики ховаються серед населення біженців³⁰.

У свою чергу, Афганістан і Пакистан, відчуваючи негативний вплив терористичної діяльності, мають діяти разом, зважаючи на можливе поширення на їх територію діяльності «Ісламської держави»³¹.

Постафганське врегулювання. Враховуючи нестабільність ситуації у безпечній сфері в Афганістані і, найголовніше, роль Пакистану як ключового гравця у підтримці талібів, зближення уряду А. Гані з пакистанською стороною з метою переконати талібів відмовитися від насильства здавалося цілком імовірним. Коли новообраний президент вчинив певні кроки, щоб продемонструвати свою щирість у поліпшенні відносин з Пакистаном, афганці почали ставитися до цих зусиль з обережністю та скептицизмом. На думку багатьох аналітиків, мета А. Гані полягає у тому, щоб включити талібів у політичну систему, для чого Афганістан повинен бути у мирі та злагоді з Пакистаном. Крім того, щоб «посадити» талібів за стіл переговорів, Афганістан повинен провести реформи та здійснити необхідні політичні зміни в уряді³².

У липні 2015 р. представники «Талібану» почали в Пакистані офіційні переговори з представниками афганського уряду. Проте, ці переговори були незабаром згорнуті, оскільки надійшла звістка, що лідер цієї терористичної організації Мулла М. Омар вже кілька років як помер. Потім була сформована чотиристороння координційна група у складі Афганістану, Пакистану, США та Китаю для підготовки мирних переговорів. Ініціатори цього процесу розраховували, що одна з частин угруповання «Талібан» погодиться на переговори. Проте, навіть «відступник» у середовищі талібів Мулла М. Расул, який на той час контролював до 10% збройних сил талібів, заявив, що готовий брати участь у переговорах тільки після виведення з Афганістану всіх іноземних військ. Були надії на те, що Пакистан

²⁸ Тихоненко, І.В. (2016). Наркаторгівля та проблема біженців у пакистансько-афганських відносинах. *Наукові праці. Серія: Політологія*, 273 (261), 99-100.

²⁹ Gardesh, H. (2012). *Afghans Say Pakistan behind Cross-border Fire. Institute for War and Peace Reporting*. Retrieved from <https://iwpr.net/global-voices/afghans-say-pakistan-behind-cross-border-fire>

³⁰ European Asylum Support Office (2020). *Pakistan Situation of Afghan refugees Country of Origin Information Report*. Retrieved from https://www.ecoi.net/en/file/local/2030503/05_2020_EASO_COI_Report_Pakistan_Situation_of_Afghan_Refugees.pdf

³¹ Ul Hamid M., Khan A. & Ullah R. (2020), 125.

³² Partaw, A.M. (2015, July 28). The Dynamics of Peace and Political Change in Afghanistan. *Foreign Policy Journal*. Retrieved from <https://www.foreignpolicyjournal.com/2015/07/28/the-dynamics-of-peace-and-political-change-in-afghanistan/>

«натисне» на талібів з метою зробити їх поступливішими, але вже в березні 2016 р. «Талібан» відмовився брати участь у переговорах³³.

10 грудня 2015 р. відбулась конференція «Серце Азії – стамбульський процес» в Ісламабаді, участь в якій взяв і А. Гані. Важливим кроком стала пропозиція А. Гані, адресована талібам, сісти за стіл переговорів з метою вироблення загальних норм стабілізації внутрішньополітичної ситуації. Виступаючи на заході, експрем'єр-міністр Пакистану Н. Шаріф зобов'язався вжити заходів для протидії бойовикам, які готують атаки проти Афганістану на території ІРП. У свою чергу, А. Гані пообіцяв вести боротьбу з пакистанськими талібами, що підтримують активність у східних афганських провінціях³⁴.

Наприкінці 2015 р. була сформована чотиристороння контактна група, у складі якої були Китай, США, Афганістан і Пакистан. Вона мала полегшити перемовини між талібами й Афганістаном, група провела декілька засідань. Однак ці зустрічі ні до чого не привели через зростаючу недовіру між Афганістаном і Пакистаном, а також через нечітку позицію самих талібів. На самому початку афганська влада орієнтувалася на ситуацію у пакистансько-індійських відносинах і намагалася одночасно налагодити перемовини з талібами, але транскордонні обстріли з обох сторін і вбивства військовослужбовців призвели до звинувачень на адресу Пакистану та порушили співпрацю. Таліби розглядають себе як владу у вигнанні та не мають бажання домовлятися³⁵.

У 2019 р. А. Гані вдруге відвідав Пакистан. Метою цього візиту було провести переговори з керівництвом Пакистану – прем'єр-міністром І. Ханом і його командою щодо взаємодії з талібами. А. Гані наполягав на тому, щоб Ісламабад вмовив талібів піти на переговори з Кабулом. «Пакистан відіграє важливу роль: і між «Талібаном» і Пакистаном існує сильна взаємозалежність. Ми повинні визнати це і виробити програмні підходи для переходу від конфлікту до співпраці», – заявив афганський лідер. У свою чергу, міністр закордонних справ Пакистану Ш.М. Куреші заявив: «Ми будемо заохочувати і сприяти внутрішньоафганському діалогу, який, на нашу думку, необхідний для примирення, і постараємося завоювати довіру один одного»³⁶.

Вже у вересні 2020 р. відбувся візит очільника Вищої ради національного примирення в Афганістані А. Абдулли до Пакистану та його зустріч з Президентом Пакистану А. Алаві, прем'єр-міністром І. Ханом і начальником штабу армії Пакистану К. Баджвою, яка ознаменувала новий етап у взаємовідносинах між державами. Зокрема, було наголошено на наданні зі сторони Пакистану сприяння Афганістану у мирному врегулюванні, проте, без одноосібної підтримки жодної сторони більш, ніж це вимагає мирний процес. Адже Пакистан, насамперед його прикордонні з Афганістаном території, теж страждають і залежать від діяльності «Талібану» й офіційний Ісламабад має знаходити спільну мову не лише з владою Афганістану, а й з талібами³⁷.

Можна стверджувати, що між Афганістаном і Пакистаном існує геополітично-визначений детермінізм, проте процес постафганського врегулювання безпечно буде відчувати об'єктивний вплив зовнішніх сил.

На афганський мирний процес впливає і позиція регіональних і деяких поза-

³³ Новикова, О.Н. (2020), 175.

³⁴ Zain, A. (2015). Pakistan, Afghanistan to jointly host 'Heart of Asia Conference'. *Daily Pakistan*. Retrieved from <https://en.dailypakistan.com.pk/10-Nov-2015/pakistan-afghanistan-to-jointly-host-heart-of-asia-conference-on-december-7>

³⁵ Fisas, V. (2015). *2015 yearbook of peace processes*. Romanya Valls, SA, 126-132. Retrieved from <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/YearbookPeaceProcesses-ECP-2015.pdf>

³⁶ Gul, A. (2019, June 28).

³⁷ Pakistan, Afghanistan shake hands as they aim to end mistrust (2020, September 29).

регіональних держав. Саудівська Аравія, Іран і Туреччина, безсумнівно, хотіли б грати більш важливу роль в афганському мирному врегулюванні, однак вони більше конкурують один з одним і не в змозі виступити єдиним фронтом. Китай продовжує відігравати важливу роль у регіоні, надаючи дозований вплив на позицію Пакистану та виступаючи за впорядковане виведення іноземних військ з Афганістану з метою встановлення стійкого перехідного періоду в країні. Головними важелями впливу США в Афганістані залишаються військова присутність і фінансова допомога. Вашингтон має намір продовжити переговори з «Талібаном», висунувши конкретні вимоги до умов миру³⁸.

Взимку 2019 р. в Катарі проходив черговий раунд переговорів між США і «Талібаном». Сполучені Штати заявляють, що погодяться вивести свої бойові частини з ІРА, тільки якщо «Талібан» почне переговори з афганським урядом і погодиться на тривалий період припинення вогню. При цьому, представник США з питань Афганістану З. Халілізад підкреслив, що американці будуть підходити до досягнення домовленостей за принципом «нічого не вирішено до тих пір, поки все не вирішено». У свою чергу, «Талібан» наполягає, поки не вирішено питання про виведення іноземних військ з Афганістану, неможливий прогрес у розгляді інших проблем³⁹.

Деякі експерти охарактеризували зустрічі між США і «Талібаном» у переважній більшості як «переговори заради переговорів». З доповіді дослідницької служби Конгресу США можна зробити висновок, що контакти американців з талібами носили конфіденційний характер і не були офіційно підтверджені американською стороною. Проте, адміністрація Д. Трампа, з огляду на передвиборчу кампанію, перейшла від конфіденційних контактів до офіційних переговорів⁴⁰.

Однак, не можна стверджувати про значні зрушення у переговорному процесі у 2020 р., адже таліби перманентно атакують південь Афганістану. Ще у лютому 2020 р. Вашингтон і «Талібан» підписали угоду про припинення вогню. Після цього американський контингент різко знизив підтримку армії Афганістану, чим викликав невдоволення А. Гані. Відповідно до домовленостей, американці до травня 2021 р. мають вивести свій контингент. В обмін на це таліби пообіцяли не використовувати Афганістан, як територію для організації терористичних атак⁴¹.

Варто зауважити, що активізація США у постафганському врегулюванні має враховувати динаміку відносин Афганістан-Пакистан, на які впливає комплекс неврегульованих питань, а Ісламабад, маючи стратегічні національні інтереси на афганському напрямі, навряд чи поступиться своєю роллю у мирному врегулюванні у сусідній державі.

Висновки: Афгансько-пакистанські відносини за президентства А. Гані в Афганістані можуть бути охарактеризовані крізь призму низки факторів, що детермінують конфліктогенність міждержавної взаємодії:

- неврегульованість питання афгансько-пакистанського кордону та проблема Пуштуністану. Зокрема, майже завершення Пакистаном будівництва стіни на кордоні з Афганістаном, ставить під сумнів майбутню «дружню» розбудову двосторонніх відносин. Проте, можлива перспектива утворення «Великого Пуштуністану» має сприяти політичному діалогу між державами;

³⁸ Афганістан, Пакистан и Китай обсудили мирный процесс и борьбу с терроризмом (2019). *Afghanistan.ru*. Retrieved from <http://afghanistan.ru/doc/132457.html/>

³⁹ Duan, A. (2019, August 14). Can U.S.–Taliban peace talks end the war in Afghanistan? *Council on Foreign Relations*. Retrieved from <https://www.cfr.org/in-brief/can-us-taliban-peace-talks-end-war-afghanistan>

⁴⁰ Congressional Research Service (2018). *Momentum Toward Peace Talks in Afghanistan?* Retrieved from <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IN/IN10935/>

⁴¹ Congressional Research Service (2020). *Afghanistan: Background and U.S. Policy: In Brief*. Retrieved from <https://fas.org/sgp/crs/row/R45122.pdf>

- існуюча залежність обох держав від проблеми біженців, наркотрафіку та тероризму. Якщо питання біженців є певним чином засобом тиску Пакистану на Афганістан через процес примусової репатріації, то наркотрафік і тероризм мають сприяти взаємодії урядів обох держав. Проте, і за президентства А. Гані не вдалося наразі значно підвищити рівень довіри до пакистанської сторони, що простежується у звинуваченнях Пакистану щодо підтримки терористів.

- з приходом до влади у 2014 р. А. Гані, відносини між державами набули більш конструктивного характеру, детермінантою якого стало постафганське врегулювання. Пакистан неодноразово наголошував на сприянні мирному врегулюванню, проте, за шість років позиція талібів залишається незмінною – вони не підтримують владу Кабулу, не бажають підкорятись умовам США, не визнають свою діяльність, як терористичну. У свою чергу Пакистан, відповідно до позиції Афганістану, підтримує рух «Талібан», укриває різні терористичні угруповання, а на міжнародній арені показує себе, як держава-захисник, що допомагає афганським біженцям.

Таким чином, можна стверджувати, що афгансько-пакистанські відносини за президентства А. Гані мають певні здобутки у конструктивному діалозі (зустрічі лідерів держав, спільні заяви про взаємодопомогу), але не набули кардинальних зрушень у врегулюванні протиріч, адже, не лише кожна з держав відстоює національні інтереси, а й підпадає під вплив «вищих» союзників, що негативно відображається на двосторонній взаємодії.

REFERENCES

- Afganistan** Pakistan i Kitai obsudili mirnyi protsess i borbu s terrorizmom [Afghanistan, Pakistan and China discussed the peace process and the fight against terrorism]. (2019). *Afganistan.ru*. Retrieved from <http://afghanistan.ru/doc/132457.html/> [in Russian].
- Danish, Z.** (2017, March 17). Objectives, Strategy and Structure of Decision-making in Afghanistan's foreign policy; from the Perspective of the Constitution and the President Mohammad Ashraf Ghani. *Office of Chief of Staff for the President of the Islamic Republic of Afghanistan*. Retrieved from: https://ocs.gov.af/en/article_details/52 [in English].
- Demidov, A.V.** (2020). Indiia-Afganistan-Pakistan Strategicheskaiia glubina ili strategicheskii okhvat [India-Afghanistan-Pakistan. «Strategic depth» or strategic reach?]. *Arkhivarius*, 5 (50), 19-22 [in Russian].
- Dzhanbaz, G.** (2019, 9 iiunia). Prezident Afganistana gotovitsia k vizitu v Pakistan [Afghan President prepares for visit to Pakistan]. *Nezavisimaa gazeta*. Retrieved from https://ng.ru/turbopages/ng.ru/s/world/2019-06-09/100_afganistan090619.html [in Russian].
- Duan, A.** (2019, August 14). Can U.S.–Taliban peace talks end the war in Afghanistan?. *Council on Foreign Relations*. Retrieved from <https://www.cfr.org/in-brief/can-us-taliban-peace-talks-end-war-afghanistan> [in English].
- Felbab-Brown, V.** (2016). The drug-conflict nexus in South Asia: beyond Taliban profits and Afghanistan. *The Brookings Institution*. Retrieved from https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/05_regional_counternarcotics_felbabbrown.pdf [in English].
- Fisas, V.** (2015). *2015 yearbook of peace processes*. Romanya Valls, SA. Retrieved from <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/YearbookPeaceProcesses-ECP-2015.pdf> [in English].
- Gardesh, H.** (2012). Afghans Say Pakistan behind Cross-border Fire. *Institute for War and Peace Reporting*. Retrieved from <https://iwpr.net/global-voices/afghans-say-pakistan-behind-cross-border-fire> [in English].
- Gul, A.** (2019, June 28). Ghani Seeks Pakistan's Support for Afghan Peace Talks With Taliban. *Voice of America*. Retrieved from <https://www.voanews.com/south-central-asia/ghani-seeks-pakistans-support-afghan-peace-talks-taliban> [in English].
- Imtiaz, G.** (2012, 7 August 2012). The elusive alliance. *Foreign Policy*. Retrieved from <https://foreignpolicy.com/2012/08/07/the-elusive-alliance/> [in English].
- Kozer, L.** (2006). Vrazhdebnost i napriazhennost v konfliktnykh otноsheniakh [Hostility and tensions in conflict relationships]. *Sotsiologiya vlasti*, 6, 175-186 [in Russian].
- Naderi, A.** (2017). Modern political and socio-economic situation in Afghanistan. *RUDN Journal of World History*, 9 (4), 353-362 [in English].

- Noorzai, R.** (2020, December 18). Pakistan Border Fencing Disrupts Local Trade in Chaman. *Voice of America*. Retrieved from <https://www.voanews.com/extremism-watch/pakistan-border-fencing-disrupts-local-trade-chaman> [in English].
- Novikova, O.N.** (2020). Slozhnost mirnogo protsessa v Afganistane [The complexity of the peace process in Afghanistan]. *Aktualnye problemy Evropy*, 2, 173-194 [in Russian].
- Parkes, A.** (2019). Considered Chaos: Revisiting Pakistan's 'Strategic Depth' in Afghanistan. *Strategic Analysis*, 43 (4), 1-10 [in English].
- Parkhomchuk, O.S. & Hryniv, D.** (2012). Rehionalnyy vymir zovnishnioyi polityky Afghanistanu [The regional dimension of Afghanistan's foreign policy]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 108 (1), 23-28 [in Ukrainian].
- Partaw, A.M.** (2015, July 28). The Dynamics of Peace and Political Change in Afghanistan. *Foreign Policy Journal*. Retrieved from <https://www.foreignpolicyjournal.com/2015/07/28/the-dynamics-of-peace-and-political-change-in-afghanistan/> [in English].
- Prorochenko, N.O.** (2014). Iran, Afghanistan, Pakistan yak istorychni subkultury Islamskoho svitu [Iran, Afghanistan, Pakistan as historical subcultures of the Islamic world]. *Hlobalna periferiya v XXI st.: zasady, zakonornosti ta umovy tsyvilizatsiynoho renesansu*. Zbirnyk naukovykh prats, 290-326 [in Ukrainian].
- Shah, M. & Jillani, S.** (2019, June 5). Pashtun movement leader: 'Pakistani army is afraid of our popularity'. *Deutsche Welle*. Retrieved from <https://www.dw.com/en/pashtun-movement-leader-pakistani-army-is-afraid-of-our-popularity/a-49069682> [in English].
- Shakh, M.** (2014). Pushunskii natsionalizm v Afganistane i Pakistane [Pashtun nationalism in Afghanistan and Pakistan]. *Rossiia i musulmanskii mir*, 11 (269), 114-123 [in Russian].
- Sharif, Amiri** (2017, July 5). Pakistan To Conduct Joint Ops With Afghanistan Along Durand Line. *TOLOnews*. Retrieved from <https://tolonews.com/afghanistan/pakistan-conduct-joint-ops-afghanistan-along-durand-line> [in English].
- Tykhonenko, I.V.** (2016). Narkotorhivlia ta problema bizhentsiv u pakystansko-afhanskykh vidnosynakh [Drug trafficking and the refugee problem in Pakistani-Afghan relations]. *Naukovi pratsi. Seriia: Politolohiia*, 273 (261), 97-102 [in Ukrainian].
- Ul Hamid, M., Khan, A. & Ullah, R.** (2020). Pakistan's afghan policy: trends and prospects. *Pakistan Journal of society, education and language*, 6(1), 113-127. Retrieved from <https://pjsel.jehanf.com/index.php/journal/article/view/73> [in English].
- Umnov, A.** (2012). Afganistan-Pakistan: vchera i segodnia [Afghanistan-Pakistan: yesterday and today]. *Rossiia i musulmanskii mir*, 10, 96-99 [in Russian].
- Yusuf, M. & Smith, S.** (2015). Ashraf Ghani's Pakistan Outreach Fighting against the Odds. *United State Institute for Peace*. Retrieved from <https://www.usip.org/sites/default/files/SR376-Ashraf-Ghani-Pakistan-Outreach-Fighting-against-the-Odds.pdf> [in English].
- Zain, A.** (2015). Pakistan, Afghanistan to jointly host 'Heart of Asia Conference'. *Daily Pakistan*. Retrieved from <https://en.dailypakistan.com.pk/10-Nov-2015/pakistan-afghanistan-to-jointly-host-heart-of-asia-conference-on-december-7> [in English].

Iryna Tykhonenko,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7716-085X>

Veronika Uranova,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4656-3963>

Conflictogenic nature of Afghan-Pakistan relations under the presidency of A. Ghani

The article attempts to analyze the dynamics of conflict nature in Afghanistan-Pakistan relations during the presidency of A. Ghani, which depends primarily on the implementation of security threats.

The conflictogenic nature of the relations between Afghanistan and Pakistan can be

discovered by several factors. Firstly, traditional threats to the security of the states are based on two issues – the Pashtun issue (the «Greater Pashtunistan» project may violate the territorial integrity of both states) and the unresolved passage of the Afghan-Pakistani border (non-recognition of the border by Afghanistan and the construction of a wall by Pakistan as its recognition).

Secondly, non-traditional threats such as the problem of refugees, drug trafficking and terrorism. If the refugee issue is in some way as Pakistan's pressure on Afghanistan through the process of forced repatriation, it has been found that countering drug trafficking and terrorism have facilitated cooperation between the governments of the two countries.

Thirdly, main change in bilateral relations depends on the negotiation processes and Post-Afghan settlement with the intervention of third States in this difficult situation (US, China, India). A peaceful settlement is implemented by Afghanistan-Taliban-Pakistan negotiation with US participation as well. Taliban do not support the Kabul government, do not want to submit to US conditions, do not recognize their activities as terrorist. In turn, Pakistan, in line with Afghanistan's position, supports the Taliban, that reduces the level of trust between states.

The authors concluded that Afghan-Pakistan cooperation under the Presidency of Ashraf Ghani has a certain constructivism in the negotiations and political dialog. However, Afghanistan continues to depend on the influence of other states, including Pakistan, and needs attempts to negotiate not only from one side and to be more independent.

Keywords: Afghanistan, Pakistan, USA, Taliban, Ashraf Ghani, Post-Afghan settlement process

УДК 930.25 : 004

DOI: 10.26693/ahpsxxi2020.02.096

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В БІЗНЕС-АРХІВІ

Юрій Котляр,

e-mail: k555556k@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2222-3857>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

Вадим Пустовойтенко,

e-mail: mrnstr@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5294-0403>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

Збільшення ефективності управління малим, середнім або великим бізнесом потребує вдосконалення роботи з документами, так як все управління базується на роботі з інформацією. Сьогодні кожен документ – це частина інформаційних ресурсів, більше того він є виробленим ресурсом, свідомством діяльності організацій і джерелом інформації про ділові процеси, а якість інформації визначає якість роботи підприємства. Архів, як структурна ланка здатен збільшити ефективність управління малим, середнім або великим бізнесом, що потребує, у свою чергу, вдосконалення роботи з документами, так як все управління базується на роботі з інформацією.

Ключові слова: *бізнес-архів, інформаційні технології (IT), Microsoft Word, Microsoft Excel, УНДІАСД (Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства), НАФ (Національний архівний фонд)*

Постановка проблеми. *Збільшення ефективності управління малим, середнім або великим бізнесом потребує вдосконалення роботи з документами, так як все управління базується на роботі з інформацією.*

Сьогодні кожен документ – це частина інформаційних ресурсів, більше того він є виробленим ресурсом, свідомством діяльності організацій і джерелом інформації про ділові процеси, а якість інформації визначає якість роботи підприємства. Система управління документацією здійснює контроль за всіма масивами та потоками документів підприємства, вона повинна здійснювати підтримку всіх управлінських завдань з планування, контролю й організації виконання.

Інформаційні технології – це сукупність методів і засобів, що використовуються для збору, зберігання, обробки та поширення інформації. Сьогодні діяльність людини стала сильно залежати від цих технологій, вони стали невід'ємною частиною життя кожної людини, комп'ютер, телефон навіть в автомобілях вони є. Тому, бізнес-архів повинен зосередити свою увагу на використанні інформаційних технологій для швидкого обміну інформацією, та швидкого реагування на будь-які виклики компанії частиною якої він і є.

Запровадження інформаційних технологій сприяє більш глибокому взаєморозумінню між десятками мільйонів людей з різною соціально-економічною політикою. Саме тому важливо, щоб країни, які розвиваються, надавали першочергове значення розробці власних інформаційних матеріалів і вели обмін ними.

¹ Драгуцан, А. (н.д.). Що таке інформаційні технології. *APEPS department of Igor Sikorsky KPI*. Retrieved from <http://apeps.kpi.ua/shcho-take-informatsiini-technologii/en>

Швидкий обмін інформацією дуже важливий для підприємства, кожен офіс або компанія не обходиться без комп'ютерної техніки. Багато з них, які навіть не займаються інформаційними технологіями, мають у своєму штаті працівника, який розуміється на комп'ютерних пристроях. Це говорить про велику затребуваність IT-фахівців.

Сьогодні архівна справа й архів взагалі відіграють важливу роль у житті. Як і в Україні, в Європі й Америці великий інтерес викликають судові справи, встановлення генеалогії й інші питання пов'язані з архівом. Проте, окрім звичайного архівознавства велика увага приділяється зберіганню документації, яка була вироблена окремим підприємством. Створення бізнес-архіву, який є структурним підрозділом компанії та відповідає за її документи впродовж усього їх життєвого циклу від створення до повторного використання, є звичайною справою не тільки для великих підприємств, але й для середніх і навіть малих.

На жаль, дослідження цієї теми, навіть за кордоном, є не дуже поширеними. Найбільший вклад у розвиток бізнес-архівознавства зроблено у дослідженнях американських авторів. Найпомітнішою подією стало створення в 1938 р. при Товаристві американських архівістів Комітету з бізнес-архівів, що став на довгі роки справжнім консультативним центром для бізнес-істориків і бізнес-архівістів США².

Олівер У. Холмс став одним з перших професійних архівістів у Національному архіві, коли він відкрився у 1935 р. Наступного року він став членом-засновником Товариства американських архівістів. Його перу належить стаття «The Evaluation and Preservation of Business Archives»³, де висвітлюється важливість архівної справи та зберігання історії окремих підприємств. Американська історія, у своїй більшості, побудована на бізнесі, тому збереження виробленої підприємствами документації повинно бути на першому місці.

40-і – 60-ті рр. ХХ ст. показали, що державні архіви не можуть зібрати та зберегти документацію всіх американських компаній. Тому архівісти запропонували створювати архіви як структурні ланки підприємств. Солон Юстус Бак написав працю «The Training of American Archivists»⁴, в якій наголосив на важливості економічних знань для архівіста та використанні архівів на підприємстві. Він підкреслює ідею Олівера Холмса, що історія Сполучених Штатів Америки – це, у перше чергу, історія розвитку бізнесу, тому для комплексного розуміння американської історії слід вивчати процеси становлення та розвитку економічних відносин. Олівер Холмс у роботі «The National Archives at a Turn in the Road»⁵, яка була написана у роки Другої світової війни, підкреслив важливість зберігання документації, незважаючи на складність такої роботи, для того, щоб швидше відновити довоєнний рівень економічної потужності.

Отже, сьогодні інформаційні технології займають важливе місце у житті кожної людини, тому архівам і бізнес-архівам потрібно підлаштовуватись під цей ритм життя. Деякі підприємства переходять з паперових видів ведення документації на електронні, наприклад документи у Microsoft Word, Microsoft Excel, або інших еквівалентних програмах. Не треба забувати і про електронні підписи, які поступово витісняють звичайні. Сьогодні люди друкують на комп'ютерній клавіатурі більше ніж пишуть ручкою, тому архів повинен використовувати інформа-

² ООН. Информационные и коммуникационные технологии (2000, 22 мая). Доклад группы экспертов высокого уровня по информационной и коммуникационной технологии. Retrieved from <https://undocs.org/ru/A/55/75>

³ Holmes, O. (1938). The Evaluation and Preservation of Business Archives. *The American Archivist*, 171-185.

⁴ Buck, S. (1941). The Training of American Archivists. *The American Archivist*, 84-90.

⁵ Holmes, O. (1946). The National Archives and The Protection of Records in War Areas. *The American Archivist*, 110-127.

ційні технології, якщо у майбутньому він хоче виконувати ті функції, які виконував до сьогодні.

Викладення основного матеріалу. Плідною науковою розробкою проблем інформатизації архівної справи в Україні займаються УНДІАСД, Укрдержархів, архівні установи. Результати роботи їх провідних фахівців (С. Кулешова, Ю. Ковтанюк, Г. Боряка тощо) представлені науковими публікаціями теоретичного та практичного характеру, відображені у нормативно-правових і науково-методичних документах.

Статті у вітчизняних і зарубіжних періодичних виданнях: журналах, газетах, Інтернет-виданнях демонструють безупинно зростаючий інтерес суспільства до інформатизації архівної справи та діловодства. Їх автори досліджують перспективи інформатизації та проблеми, що стоять на заваді широкому впровадженню інформаційних технологій: від політичних і правових до культурних і психологічних.

Матеріали сайтів представлені передусім офіційним веб-порталом Укрдержархіву «Архіви України», що зосереджує необхідну інформацію з інформатизації архівної справи та діловодства, містить нормативно-правову та науково-методичну базу, а також корисні посилання з даних питань. Саме на цьому сайті науковці України та світу очікують побачити зведену базу даних «Електронний фондний каталог», що стане інформаційним проривом у створенні довідкового апарату до документів НАФ і рушійною силою подальшого розвитку не лише архівознавства та документознавства, а й історичної науки⁶.

На сьогодні інформаційні технології займають велике місце у нашому житті. Застосування ЕОМ стало буденною справою, хоча ще зовсім нещодавно робоче місце, обладнане комп'ютером, було великою рідкістю. Інформаційні технології дали нові можливості для роботи та відпочинку, багато у чому полегшили працю та просто життя кожної сучасної людини. Теперішнє суспільство навряд чи можна уявити без інформаційних технологій.

Інформаційні технології дуже швидко перетворилися на життєво важливий стимул розвитку не тільки світової економіки, а й інших сфер людської діяльності. На сьогодні практично неможливо знайти сферу, в якій зараз не використовуються інформаційні технології.

Неможливо оцінити важливість застосування інформаційних технологій в освіті та науковій сфері. Зараз важко уявити собі школу, в якій би не було комп'ютерного класу. Існує багато електронних бібліотек, користуватися якими можна не виходячи з дому, що значно полегшує процес навчання та самоосвіти. І при цьому інформаційні технології сприяють розвитку наукових знань⁷.

У свою чергу, застосування новітніх технологій може підняти роботу читального залу архіву на новий рівень. Комп'ютеризовані читальні зали мають низку переваг над традиційними:

- при одноразовому опрацюванні документа можливе багаторазове та багатоглядне його використання, швидкість і зручність пошуку та передачі інформації, економічність;
- повніше задовольняються інформаційні запити користувачів читального залу, оскільки інформація отримується незалежно від часу та місця її знаходження;
- суттєво збільшується оперативність надання користувачам необхідної інформації;
- для більшості користувачів електронна форма є єдиною можливістю отримати потрібний документ;

⁶ Кузова, Н.М. (2015). *Інформаційні технології в архівній справі та документознавстві: Навчально-методичний посібник*. Херсон: ПП Вишемирський В.С.

⁷ Кондрашова, С.С. (1998). *Інформаційні технології в управлінні: Навч. посібник*. Київ: МАУП.

– формується новий імідж архіву, який надає інформацію не лише у друкованому вигляді, а й на нетрадиційних носіях, зростає соціальне значення архівної діяльності;

– підвищується рівень інформаційної культури та комп'ютерної грамотності як користувачів, так і архівіста, а це має не лише прикладну користь, а й ширше значення, оскільки людина з високим рівнем інформаційної культури легше орієнтується у мінливому світі, не боїться новацій і змін.

Україна за рівнем розвитку інформаційних технологій у світі посідає 56 місце (2016; Всесвітній економічний форум у своїй щорічній доповіді). У попередньому рейтингу Україна займала 71 позицію. Єдина конкурентна перевага, яку має Україна у цьому аспекті, це традиційно сильні ІТ-кадри, тобто в Україні дуже високий рівень підготовки програмістів. Україна є одним зі світових центрів офшорного програмування⁸.

У Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства на 2007-2015 роки» (2007 р.) розкрито важливе значення інформатизації для нашої країни: «одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя».

Окреме місце посідає програма «Архівна та рукописна україніка» – проект з виявлення, обліку, опису архівних документів і рукописних книг та створення національного банку інформації по документальних джерелах з історії України, ініційований низкою провідних наукових установ: Національною бібліотекою України імені В.І. Вернадського, Інститутом української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України, Головним архівним управлінням України (нині – Укрдержархів) та ін.

Цей проект розроблено для створення багаторівневої та багатофункціональної інформативної системи з пошуку, збирання та використання інформації про документи Національного архівного фонду як на території України, так і за її межами.

Важливу роль відіграє оцифровування документів архіву. Як звичайний, так і бізнес-архів може використовувати цей процес. Для звичайного архіву оцифровування сьогодні є невід'ємною частиною роботи, адже документи, з плином часу псуються і перевести їх у цифровий формат це єдиний спосіб зберегти їх.

2006 р. національним комітетом зі стандартизації Австралії та Нової Зеландії був розроблений і введений у дію національний «Стандарт оцифровування S6» («S6: Digitisation Standard»), в якому визначено повноваження Головних архівістів Сполученого королівства та союзних держав (Нова Зеландія, Австралія та Канада) щодо використання (розроблення) стандартів для управління архівними документами. Документ призначений для використання під час планування та здійснення проектів оцифровування документів усіма державними організаціями, незалежно від їх підпорядкування (державні або місцеві органи влади).

Стандарт також регулює питання оцифровування «паперових» оригіналів документів у поточному діловодстві з метою їх можливого знищення після створення якісної («відповідальної») електронної копії. На основі «Стандарту оцифровування S6» 2010 р. опубліковано Технічний звіт ISO/TR 13028-2010 «Інформація та документація – Керівництво з організації оцифровування документів» («Information and documentation – Implementation guidelines for digitization of records»), який містить рекомендації щодо створення та підтримки документів у винятково електронному вигляді.

⁸ Павлиш, В.А., Гліненко, Л.К. (2013). *Основи інформаційних технологій і систем: навч. посіб.* Львів: Вид-во Львів. політехніки.

Документ призначений для використання всіма організаціями, що здійснюють оцифрування з метою керування документами, під час підготовки та проведення відповідального оцифрування, згідно з положеннями стандарту ISO 15489-1:2001 «Інформація та документація – Керування документаційними процесами. Частина 1: Загальні положення», та технічного звіту ISO/TR 15801:2009 «Управління документацією – Інформація, що зберігається в електронному вигляді – Рекомендації із забезпечення достовірності та надійності» («Document management – Information stored electronically – Recommendations for trustworthiness and reliability»).

У технічному звіті сформульовано рекомендації, що відображають передовий досвід, який, зокрема, стосується:

- достовірності оцифрованих документів, що впливає на можливість їх використання в якості доказів і на їхню доказову силу;
- доступності оцифрованих документів упродовж всього часу, поки вони будуть потрібні;
- стратегій, які сприятимуть створенню оцифрованих документів, придатних для довготривалого зберігання;
- управління неелектронними документами – джерелами після їх оцифрування⁹.

Результати дослідження. Таким чином, сьогодні інформаційні технології мають дуже великий вплив на наше життя. Майже кожна людина має мобільний телефон, комп'ютер та інші гаджети. Кількості паперової документації з роками стає все менше і менше, деякі компанії взагалі відмовляються від неї і ведуть електронні форми документації. Тому архів повинен підлаштовуватись під такі віяння сьогодення. А основною сферою діяльності бізнес-архіву повинні бути саме електронні формати ведення документації. Інформаційні технології здатні пришвидшити процес обміну інформацією в окремому підприємстві та навіть між різними підприємствами, що дозволить швидко реагувати на зміни всередині них і контролювати економічні процеси. Бізнес архів, у свою чергу, здатен збирати, обробляти та систематизувати інформацію, що дозволить зручно користуватись нею.

REFERENCES

- Buck, S.** (1941). The Training of American Archivists. *The American Archivist*, 84-90 [in English].
- Drahutsan, A.** (n.d.) Shcho take informatsiini tekhnolohii [What is information technology]. *APEPS department of Igor Sikorsky KPI*. Retrieved from <http://apeps.kpi.ua/shcho-take-informatsiini-tekhnolohii/en> [in Ukrainian].
- Holmes, O.** (1938). The Evaluation and Preservation of Business Archives. *The American Archivist*, 171-185 [in English].
- Holmes, O.** (1946). The National Archives and The Protection of Records in War Areas. *The American Archivist*, 110-127 [in English].
- Kuzovova, N.M.** (2015). *Informatsiini tekhnolohii v arkhivnii spravi ta dokumentoznavstvi: Navchalno-metodychnyi posibnyk* [Information technologies in archival affairs and document science: Educational and methodical manual]. Kherson [in Ukrainian].
- Kondrashova, S.S.** (1998). *Informatsiini tekhnolohii v upravlinni: Navch. posibnyk* [Information technology in management: A textbook]. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
- Pavlysh, V.A. & Hlinenko, L.K.** (2013). *Osnovy informatsiinykh tekhnolohii i system: navch. posib.* [Fundamentals of information technology and systems: textbook]. Lviv: Vyd-vo Lviv. Politekhniky. [in Ukrainian].

⁹ ISO/TR 15801:2009 «Управління документацією – Інформація, що зберігається в електронному вигляді – Рекомендації із забезпечення достовірності та надійності» (2017). *Бюлетень Галузевого центру науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства*, 1 (27), I-II квартал.

Yuriy Kotlyar,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2222-3857>

Vadim Pustovoitenko,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5294-0403>

Information technologies in business archives

Today, every document is a part of the information resource produced, a certificate of activity. The quality of information determines the quality of the company's work. Any company can create and use a business archive as a structural unit of the enterprise. Its main functions will be responsibility for corporate documents throughout their life cycle from creation to reuse, introduction of new information technologies in the storage process, systematization and control of documentation, work based on the principles of economy and efficiency.

One of the reasons for organizing a business archive may be the need to monitor the company's activities in collecting and processing documentation over several years in order to determine its industrial capacity, the fidelity of the Marketing policy and, in addition, such an archive may serve as a means of protecting the intellectual property of the company. Electronic documents are gradually replacing paper documents, so both an ordinary and business archive must actively use IT for speed and quality. In addition, a large number of scientists around the world have researched the business archive.

The Business Archive is a powerful legal tool that can defend a company's reputation, protect it from dishonorable actions by competitors and infringements by corrupt officials. This shows that people are interested in their own history and want to know what their history is like. The main features of the archive are the ability to collect, systematize, store and further use company documents. Both a large company and a representative of a small business can create such a structural unit as an archive.

Keywords: *business archives, information technology (IT), Microsoft Word, Microsoft Excel, UNIASD (Ukrainian Science and Archives Institute), NAF (National Archives Fund)*

УДК 94+327 (496.5)

DOI: 10.26693/ahpsxxi2020.02.102

ВИТОКИ ТА ІДЕЙНА ОСНОВА ПРОЕКТУ «ВЕЛИКА АЛБАНІЯ»

Людмила Вовчук,

e-mail: luda_vovchuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8324-5235>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

Олександр Сирбу,

e-mail: sanuasyrbu@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6300-4648>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

Зовнішньополітичний курс Республіки Албанія в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., його основні тенденції та пріоритети становлять одну з ключових проблем для розуміння того, що відбувається у даний час на Балканському півострові і в Європі в цілому. В регіоні немає іншої держави, в історії та сучасності якого були б так тісно переплетені державні й етнічні мотиви. Необхідно підкреслити, що саме албанський фактор відіграє на даний час одну з ключових ролей у визначенні архітектури безпеки у балканському регіоні й ця роль, у перспективі, буде тільки зростати в силу його особливостей і тієї підтримки, якою він користується ззовні.

Ключові слова: Албанія, проект (ідея) «Велика Албанія», етнічні проблеми, Балкани

Постановка проблеми. Проект «Велика Албанія» є ідеєю албанців зі створення держави, де албанський етнос є переважаючим. Цей проект підтримується державною владою, яка відкрито наголошує на необхідності об'єднання територій, де мешкає більшість албанського населення. Як відомо, Албанія виділяється з-поміж інших балканських держав саме за релігійно-конфесійною складовою, тобто більшість албанського населення (56,7% – мусульмани, 10,03% – католики, 6,75% – православні, 2,09% – бекташи, 0,14% – євангелісти, 5,49% – некваліфіковані віруючі та 2,5% – атеїсти)¹ сповідує іслам, тому має серйозну підтримку всього ісламського світу.

Аналіз попередніх досліджень. Витоки та ідейна основа проекту «Велика Албанія» стали предметом аналізу українських, російських, балканських і західних науковців. Серед українських вчених варто виокремити роботу О. Ворони², який у своїй праці підкреслює, що «Сьогодні чи не найбільшою загрозою миру на Балканах є албанський іредентизм – рух за об'єднання населених албанцями земель у межах єдиної держави. Принаймні саме в цьому головну проблему вбачають офіційні сербська та російська пропаганди»³. Значну увагу даній тематиці приділяють російські автори:

¹ Instituti i Statistikave. Albania (2011). Njoftim per Media. *Fjala e Drejtorit të Përgjithshëm të INSTAT, Ines Nurja gjatë prezantimit të rezultateve kryesore të Censurit të Popullsisë dhe Banesave 2011*. 3. Retrieved from: https://web.archive.org/web/20170326091156/http://www.instat.gov.al/media/177358/njoftim_per_media_-_fjala_e_drejtorit_te_instat_ines_nurja_per_rezultatet_finale_te_census_2011.pdf

² Ворона, О. (2020, 30 червня). *Проект «Великої Албанії» – мрії націоналістів чи цілеспрямована державна політика?* / Аналітичний центр ADASTRA. Retrieved from: <https://adastra.org.ua/blog/proyekt-velikoyi-albaniyi-mriyi-nacionalistiv-chi-cilespryamovana-derzhavna-politika>

³ Ibidem.

Е. Гуськова⁴, Н. Туров⁵, П. Искандеров⁶ та ін. Не менш важливими є праці балканських вчених, таких, як Г. Арш⁷, Х. Трнавиц⁸.

Головна **мета** цієї статті полягає у дослідженні витоків та ідейної основи проекту «Велика Албанія».

Виклад основного матеріалу. На думку українського дослідника О. Ворони витоки ідеї створення «Великої Албанії» тягнуться до XV ст., коли більша частина Балканського півострова опинилася у складі Османської імперії. Під час турецького панування велика кількість албанців прийняла іслам, що зумовило їхнє перебування у порівняно привілейованому становищі в складі мусульманської держави. Відповідно території, на яких вони проживали, поступово розширювалися.

Початок націоналістичних прагнень албанців ознаменував Сан-Стефанський мирний договір і Берлінський конгрес 1878 р., за якими незалежність здобули більшість сусідів Албанії, окрім самої країни, яка, окрім того, втратила значні території. Не бажаючи миритися з цим, албанці організували спротив у рамках так званої Призренської ліги. Однак тоді ця ідея не увінчалася успіхом, оскільки у 1880 р. Призренська Ліга албанського народу була розігнана. Але саме тоді був вперше сформульований проект щодо створення «Великої Албанії»⁹, до складу якої мали увійти чотири албанських вілайєта на території Османської імперії: Манастир, Яніна, Шкодер і Косово. Наразі ці території розпорошені наступним чином:

- в Сербії: територія Косово і Метохії, долина річки Південна Морава на сході, від округу Топліца до нішаського округу на північному сході, велика частина Рашської області на північному заході;
- в Чорногорії: майже вся східна частина Чорногорії до м. Подгоріца;
- в Македонії: ціла територія на захід від р. Вардар, території на північ і на північний схід від м. Скоп'є;
- в Греції: північно-західна частина Греції (грецька частина Епіру), територія до Амбракійської затоки¹⁰.

Реалізація проекту «Велика Албанія» на практиці відбулася під час італійсько-німецької окупації 1939-1944 рр.

7 квітня 1939 р. фашистська Італія Беніто Муссоліні захопила «Країну чорних орлів», перетворивши її на свій протекторат. Італійці вирішили зробити ставку на албанський іредентизм і використати його задля втілення власної мети щодо захоплення Балкан. До протекторату було приєднано Косово разом із півднем Сербії, прикордонні регіони Чорногорії, Західну Македонію. Єдиною територією, на яку претендувала Албанія, але яка залишилася за її межами, став грецький Епір або Чамерія, як її називали албанці. Ці землі Італія взяла під свій безпосередній контроль. Німці, замінивши італійців у 1943 р., албанські кордони не чіпали, проте після завершення Другої світової війни союзники повернули Албанії кордони 1913 року¹¹.

Враховуючи, що німецькі й італійські війська сприймалися албанцями як визволителі, то вони сподівалися, що вони нададуть їм допомогу в створенні єдиної національної албанської держави. Дійсно, при них було створено Велике Герцогство Албанія (крім Албанії туди входили території Метохії, центрального Косово і західної Македонії). Однак, після виходу Італії з війни територія Великого герцогства перейшла до складу фашистської Німеччини. У результаті була сформована Друга Призренська

⁴ Гуськова, Е.Ю. (2006). Албанский фактор кризиса в бывшей Югославии. Политика двойных стандартов международных организаций. *Аналитические записки*, 18, 67-90.

⁵ Туров, Н.Л. (2014). Идеологический проект «Великая Албания» на современной политической карте мира. *Сравнительная политика*, 4, 39-44.

⁶ Искандеров, П.А. (2012). «Великая Албания»: теория и практика. *Вопросы истории*, 1, 31-46.

⁷ Арш, Г.Л. (1992). *Краткая история Албании*. Москва: Наука.

⁸ Трнавиц, Х. (1987). *Моя исповест о Косову*. Београд.

⁹ Арш, Г.Л. (1992). *Краткая история Албании*. Москва: Наука.

¹⁰ Ворона, О. (2020, 30 червня).

¹¹ Ibidem.

Ліга, в якій брали участь албанські націоналісти. Керівництво цієї Ліги відкрито наголошувало про необхідність переселення сербів з території Великого Герцогства. Однак, цей проект не увінчався успіхом. Цікавим є те, що даний проект не втратив своєї актуальності й сьогодні, оскільки албанці намагаються відтворити німецько-італійську ідею 1939-1944 рр.¹²

Чотири роки фашистської окупації стали фактично єдиним періодом існування «Великої Албанії». Подібна ситуація зберігалася аж до звільнення вищевказаних територій спочатку від італійської, а потім і від німецької окупації. Держави антигітлерівської коаліції в рамках післявоєнного врегулювання прийняли рішення повернути Албанію до її колишніх кордонів, які, в цілому, відповідали рішенням Лондонської наради послів великих держав 1912-1913 рр.

В одному зі звернень Генерального Штабу національно-визвольної армії Албанії до Йосипа Броз Тіто говорилося буквально наступне: «Ми не залишалися без вашої допомоги, про яку наш народ знає і за яку вдячний. Братство по зброї наших народів було скріплене спільною боротьбою, і пролита кров зцементувала цю дружбу, яку ніщо не може зруйнувати»¹³.

Однак у ході обговорення принципів розмежування Албанії та Югославії вектор дискусій постійно змінювався. У грудні 1943 р. на зустрічі представників комуністичних партій Албанії та Югославії було прийнято рішення, згідно з яким єдиним шляхом здобуття свободи було надання всім народам, включаючи албанців, можливості прийняти рішення про свою власну долю, у тому числі й право на самовизначення, аж до відокремлення. Однак вже в 1945 р. на конференції у Призрені це рішення було переглянуто, і представники комуністів Косово підтримали входження даної області до складу Сербії, а не Албанії¹⁴.

Як зазначає Е. Гуськова, за час війни територію Косова, за різними даними, покинули від 100 до 200 тис. сербів і чорногорців, а населили багато тисяч албанців з Албанії, які так і залишилися у цих краях, використовуючи сприятливу політичну обстановку в Югославії у 1944-1948 рр. Численні маніфестації албанського населення Косова, що проходили у 1945 р., висловлювали небажання перебувати у складі Сербії. Тіто намагався заспокоїти ситуацію, з одного боку, заявою про передбачуване входження Косова до складу Албанії, а з іншого, – звільненням албанців від відповідальності за злочини проти сербського населення, вчинені під час війни¹⁵. При цьому албанці отримали у своє розпорядження землі сербів і чорногорців, які не мали можливості повернутися в Косово, у тому числі і в силу заборони, введеної на державному рівні¹⁶.

Албанізація слов'янських земель відбувалася під чітким керівництвом Компартії Югославії й особисто Б. Тіто. 6 березня 1945 р. було прийнято постанову «Про тимчасову заборону повернення колоністів в місті їх колишнього проживання», тобто до Македонії, Косова, Метохії, Срем і Воеводіни. Площа земель сербів і чорногорців, які не повернулись, становила, за деякими відомостями, близько 25 тис. га – все це було віддано албанцям. Крім того, після 1948 р. в край було переселено чимало біженців з Албанії¹⁷.

По суті, Броз Тіто більше був зацікавлений створенням сильної балканської держави – Югославії. Тому, без докорів сумління, він готовий був пожертвувати Косово, аби зацікавити Албанію. Надалі обговорення проблеми Косово та державного устрою самої Албанії у перші повоєнні роки проходило в рамках здійснення ідеї створення

¹² Туров, Н.Л. (2014), 39.

¹³ Арш, Г.Л.(1992), 382.

¹⁴ Perolli, G. (2002). *Konferenca e Vujanit*. New York, 48.

¹⁵ Гуськова, Е.Ю. (2006), 70.

¹⁶ Поповић, Н.Б. (Ed.) (2001). *Косово и Метохија у великоалбанским плановима: 1878-2000*. Београд: Институт савремене историје, 141.

¹⁷ Пономарева, Е.Г. (2018). Албанский фактор дестабилизации Западных Балкан: сценарный подход. *Вестник МГИМО-Университета*, 2 (59), 104.

Балканської федерації. Першим кроком на цьому шляху, на думку Сталіна і Тіто, повинно було стати об'єднання Албанії з Югославією.

У березні-квітні 1947 р. в Белграді проходили складні переговори щодо укладення двосторонньої торговельної угоди на основі пропозицій югославської сторони. Документ передбачав відмову Албанії від монополії на зовнішню торгівлю, оскільки всі експортно-імпортні операції повинні були здійснюватися винятково югославськими організаціями¹⁸.

Упродовж 1947 р. Тирана і Белград досягли домовленостей про парифікацію (прирівнювання) монетної системи, яка передбачала прирівнювання албанського лека до югославського динара, а також про уніфікацію цін, митний союз, обов'язковості погодження народногосподарських планів і створенні спільних товариств. Ця лінія в цілому відповідала резолюції V Пленуму ЦК Комуністичної партії Албанії 1946 р., в якій, зокрема, говорилося: «Наша албанська політика повинна орієнтуватися на більш тісний і конкретний зв'язок з Югославією». Однак це зустріло заперечення з боку тієї частини албанського керівництва, яке вбачало у форсованому поглибленні господарської інтеграції з Югославією загрозу національному суверенітету Албанії. При цьому посилялися на висловлювання Й. Сталіна, який у ході зустрічі з албанської урядовою делегацією на чолі з А. Ходжа, що відбулася в Москві у липні 1947 р., заявив, що Албанія повинна встати на свої власні ноги¹⁹.

Наприкінці 1947 р. Албанія та Югославія приступили до обговорення заходів щодо об'єднання армій двох країн. Спочатку передбачалася передислокація 2-ї пролетарської стрілецької дивізії югославської армії в один з потенційно конфліктних районів – місто Корча недалеко від албансько-грецького кордону. Однак радянсько-югославський конфлікт, який досяг своєї кульмінації у середині 1948 р., поховав плани створення югославсько-албанської федерації. У рамках резолюції Інформбюро «Про становище в Компартії Югославії» від 28 червня 1948 р., албанський уряд вже 1 липня оголосив про анулювання всіх двосторонніх договорів і про висилку з країни югославських радників, число яких, за деякими даними, наближалось до 600 осіб²⁰.

Подібний розвиток подій, а також посилення протидії західних держав, які побоювалися появи на Балканах «малого СРСР», звело нанівець всі зусилля по створенню Балканської федерації як в її максимально розширених кордонах, включаючи Албанію, Югославію, Болгарію, Румунію та Грецію, так і у вигляді потрійного об'єднання Белграда, Тірани та Софії, або хоча б у формі албансько-югославських наддержавних структур.

Різке зростання мусульманського населення у Македонії було визначене масовою міграцією мусульман з Косово, Санджака, Боснії і Герцеговини. Тільки з 1951 по 1956 рр. до Македонії з цих районів переселилося близько 20 тис., а також більше 50 тис. мігрантів з Албанії, яким, у дусі гасла «братерства і єдності» югославське керівництво надало громадянство СФРЮ²¹.

Необхідно відзначити, що албанський елемент у Македонії, будучи найчисленнішим і найбільш організованим, послужив основою для релігійної та етнічної ідентифікації решти мусульманського населення республіки. Відбулася албанізація ісламської релігійної громади Македонії, а албанська мова у соціалістичний період витіснила всі інші мови в ісламських теологічних училищах і мечетях.

Що ж стосується соціально-економічних і політичних переваг, то Конституція СФРЮ 1974 р. надала Косово і Метохії найширші за всю історію цієї території політичні права: автономія стала повноправним суб'єктом федерації. При цьому економічний тягар утримання краю залишився за федерацією. Косово постійно дотувалося з Фонду федерації, мало пільги при розподілі республіканських валютних кош-

¹⁸ Арш, Г.Л. (1992), 404.

¹⁹ Ibid, 405.

²⁰ Ibid, 406.

²¹ Пономарева, Е.Г. (2018), 107-108.

тів і кредитів МБРР, користувалося асигнуваннями з бюджету федерації для фінансування освіти та охорони здоров'я.

Протягом всього соціалістичного періоду процес зростання албанського націоналізму не припинявся, а автономний край Косово і Метохія залишалися центром сепаратизму. Проте, не дивлячись на це, офіційно «проблеми Косово» і ширше – албанського питання в Югославії не існувало. Саме у соціалістичній Югославії албанський сепаратизм та ірредентизм остаточно сформувався у завершену інституційну й ідеологічно обґрунтовану систему²².

Майже відразу після розгрому осередків «Балі Комбетар» у краї була створена мережа підпільних груп, члени яких займалися пропагандою албанізму, налагоджували зв'язки з керівництвом країни. І вже до кінця 1950-х – початку 1960-х рр. нелегальний рух за об'єднання «етнічних албанських земель» прийняв організовану форму. У 1961 р А. Демачи заснував «Револьюційний рух за об'єднання албанців», пізніше він став називатися «Національний рух за звільнення Косова й інших албанських земель». У Статуті руху було записано: «Основна і кінцева мета руху – звільнення шіптарських (албанських) країв, анексованих Югославією, та їх об'єднання з матір'ю Албанією»²³. Щоб досягти поставлених цілей, передбачалося «вжити всіх засобів» – політичні, пропагандистські, збройну боротьбу, а також всенародне повстання.

У другій половині ХХ ст. великоалбанська ідея включала претензії Албанії на Косово, значну частину якого складали албанці-мусульмани. З урахуванням того, що зараз чимало албанців проживають не тільки у Косово, але й у Македонії, ідея «Великої Албанії» залишається актуальною. Нинішня влада відкрито не заявляє такі вимоги, хоча радикальні партії не відмовилися від цієї ідеї²⁴.

В кінці 1960-х рр. у Косово і Метохії було дозволено використання албанських національних символів (національних символів Албанії), були створені умови для максимально наукового та культурного співробітництва з Тіраною. Ці здобутки додали сили націоналістам²⁵.

У період правління Енвера Ходжі, особливо в останні роки його життя, претензії Албанії на Косово й у цілому її великоалбанські настрої, якщо відкрито і не афішувалися, то принаймні широко поширювалися серед косовського населення, особливо серед студентів Університету в Пріштині²⁶.

Розпад на початку 1990-х рр. єдиної Югославії запустив проблему «Великої Албанії» у дію. Різні геополітичні концепції перебудови Балкан і всієї Центральної та Східної Європи, які з'явилися на той час, сприяли зростанню національної самосвідомості народів великого регіону, зміцнювали відцентрові тенденції та ставили національні рухи на шлях сепаратизму. Зворотним боком цього процесу стало поширення ідеї «великої держави» у різних Балканських країнах. Прихильники такої ідеї спиралися на традиційні концепції, які у великій кількості стали з'являтися разом з утворенням нових національних держав безпосередньо на Балканах.

У післявоєнний час світ заговорив про «Велику Албанію» лише з моменту виникнення косовського конфлікту та проголошення незалежності Косово у 2008 р. (південного регіону Сербії, населеного переважно етнічними албанцями)²⁷.

До ключових документів «Великої Албанії» варто віднести «Меморандум» Форуму албанських інтелектуалів Косово від 26 жовтня 1996 р. і «Платформу рішення албанського національного питання» Албанської академії наук, складену влітку

²² Ibid, 106.

²³ Ануфриєва, І.В., Гуськова, Е.Ю. (2006). *Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии*. Документы. Т. I (1878-1997 гг.). Москва: Индрик, 24.

²⁴ Горло, Н.В. (2019). Функціональні та концептуальні моделі політики ірредентизму: дис.... д-ра політ. наук: 23.00.02; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 174.

²⁵ Роровіч, Н.В. (2001), 169.

²⁶ Трнавиц, Х. (1987), 101.

²⁷ Ворона, О. (2020, 30 червня).

1998 р.²⁸ Ці документи були перекладені англійською мовою та поширені по всьому світу.

Документ (стаття) «Платформа для вирішення албанського національного питання» (жовтень 1998 р.) було прийнято Албанською академією наук після багатьох внутрішніх дискусій. Цей документ за своїм змістом, повідомленнями та рекомендаціями, безумовно відображає політику країни і вносить пропозиції щодо подальших подій у регіоні, але й містить пояснення албанських внутрішньополітичних установок.

Відповідно до цього документу, албанці зазнали найбільшої територіальної роздробленості серед народів Європи. Сьогодні їх територія розділена між п'ятьма країнами на півострові, з яких лише половина знаходиться в межах національної держави албанців. Документ підкреслює, що поза межами Албанії більшість етнічних албанських територій перебувають під сербською окупацією²⁹.

Документ (стаття) «Платформа для вирішення албанського національного питання» демонструє, що серед етнічних албанських територій, що перебувають під сербською владою, знаходиться і провінція Косово, де албанці становлять близько 90% від загальної чисельності населення.

Також до албанських територій цей документ відносить області, розташовані у Македонії, Чорногорії та Греції. І «ця територіальна роздробленість постійно є джерелом турботи про всю албанську націю, всередині та за межами Албанії»³⁰. Цим документом дії Сербії по відношенню до Косова є терором.

Подавши «Платформу», Албанська академія наук мала намір організувати Національні збори, в яких інтелігенція з усіх етнічних районів і спільнот діаспори зможе брати участь і підтримає цей документ. Творці цього документу відзначали, що албанське національне питання, у контексті руху за звільнення албанської території від іноземної окупації та її об'єднання в єдину національну державу, народилося одночасно з національних рухів інших народів на Балканському півострові³¹.

Відповідно до концепції «Великої Албанії», викладеної у «Меморандумі» Форуму албанських інтелектуалів Косово від 26 жовтня 1996 р. і «Платформі рішення албанського національного питання», боротьба за реалізацію ідеї буде вестися у такий спосіб:

1. Косово з південними землями Сербії (муніципалітети Прешево, Буяновец і Медведжа) повинні стати незалежною державою з гарантіями рівної відкритості як Сербії, так і Албанії. Мінімум, на що албанці згодні, – статус третього державного утворення у співдружності Сербії і Чорногорії.

2. Проблема албанців на території Македонії, які складають 35% населення країни, може бути вирішена двома способами: або Македонія стає двонаціональною державою, або у складі Македонії буде утворена автономна албанська національна область.

3. Території Чорногорії, де превалюють албанці, повинні стати автономною областю зі столицею в Ульцині.

4. У Греції повинні розширити права албанців шляхом дозволу викладання їм у початкових школах албанської мови та ввести предмети «Історія Албанії», «Історія албанської літератури» та ін. албанською мовою. Згодом виділення в автономну область муніципалітету Чамера³².

На другому етапі ці держави повинні об'єднатися з Албанією в єдину державу. Причому найважливішу роль у створенні «Великої Албанії» має відіграти незалежне

²⁸ Филимонова, А. (2021, 30 январа). «Великая Албания»: капкан для Сербии и России. Retrieved from <https://regnum.ru/news/polit/3175007.html>

²⁹ Mirchev, D. (2015). The Balkan Mega-ethnos National Doctrines of Macedonia's neighbors. Toronto, Canada: Risto Stefov. Retrieved from: <http://www.pollitecon.com/html/ebooks/risto-stefov/The-Balkan-Mega-ethnos.pdf>

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

³² Искендеров, П.А. (2012), 39.

Косово, яке повинно зіграти передовика у створенні національного албанського державного утворення³³.

Важливою відмінною рисою проекту «Великої Албанії», у порівнянні з аналогічними концепціями в рамках сербського, болгарського, грецького чи хорватського національних рухів, є відсутність єдиного «столичного центру», який збирав би навколо себе відповідні етнічні землі, де історично були Белград, Софія, Афіни та Загреб. Це було пов'язано, насамперед, з великою розкиданістю земель, населених албанцями, в основному серед чотирьох вілайетів Османської імперії – Скутарійського, Янінського, Бітольського та Косовського. Така адміністративно-територіальна система існувала у кінці XIX ст., тобто в момент становлення албанського національного руху. Слід також враховувати, що столиця нинішньої Албанії – місто Тирана, спочатку не було ні політичним, ні економічним, ні культурним центром країни на відміну від Шкодера, Дурреса, Вльори або нині косовської Призрени. Крім того, історична свідомість албанців не містить у собі пам'яті про «албанську імперію», що не існувала у період раннього середньовіччя на відміну від сербських держав або болгарських царств.

У 1992 р. албанські радикали зібралися у македонському місті Струга для того, щоб проголосити створення так званої «Республіки Ілліріда» і зажадати федералізації Македонії. З початку 1990-х років радикальні лідери македонських албанців продовжували відкрито закликати до перетворення своєї країни у слов'янсько-албанську конфедерацію «Республіка Македонія – Ілліріда». При цьому вони загрожували тим, що самовизначення буде розвиватися за косовським зразком. Це незважаючи на те, що офіційною позицією албанських партій правлячої коаліції залишалося збереження тогочасного державного устрою країни³⁴.

Протягом 1990-х рр. два ключові чинники сприяли радикалізації вимог, висунутих албанцями: поглиблення сербсько-албанських протиріч у Косово й ігнорування міжнародним співтовариством вирішення косовської проблеми на відміну від врегулювання ситуації у Словенії, Хорватії, Боснії і Герцеговині та навіть Македонії. Така політика призвела до того, що упродовж 1997-1998 рр. у Косово, замість дотримування ненасильницького курсу «Демократичної ліги Косово» на чолі з Ібрагімом Ругова, провідну роль стала грати воєнізована «Армія звільнення Косова» (АОК).

У липні 1998 р. прес-секретар АОК (і майбутній голова Асамблеї Косово) Якуп Краснічі публічно заявив, що метою даного формування є об'єднання всіх албанонаселених земель³⁵. Аналогічним було і новорічне звернення Генерального Штабу АОК, озвучене напередодні 1998 р. У ньому містився заклик зробити 1998-1999 рр. роками об'єднання албанців, свободи та незалежності для Косово³⁶.

Антиурядові бойові дії албанських збройних загонів, що розгорнулися у 1999-2001 рр. у Прешевській долині та Македонії, тісно пов'язаних з АОК, стали наступним кроком реалізації великоалбанського сценарію. Відсутність підтримки з боку НАТО та Європейського Союзу змусило сепаратистів піти на домовленості про мир з Белградом і Скоп'є. Однак одностороннє проголошення у лютому 2008 р. незалежності Косово та його визнання провідними західними державами додало ідеологам «Великої Албанії» новий імпульс. У самій Албанії за об'єднання Косово та Албанії відверто висловлювався ще у 2001 р. голова Демократичного альянсу Арбен Імамї³⁷.

Прем'єр-міністр Албанії (2005-2013) та лідер Демократичної партії Албанії Салі Беріша виступав за створення єдиного албанського культурно-національного простору, але при цьому утримувався від прямих закликів до перекроювання балканських кордонів. Багато у чому це пов'язано з впливом лідерів Європейського Союзу, куди

³³ Туров, Н.Л. (2014), 40.

³⁴ Искендеров, П.А. (2012), 40.

³⁵ Филимонова, А. (2021, 30 января).

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

Тирана має намір вступити якомога швидше. Як зазначав глава МЗС Албанії наприкінці 1990-х років Паскаля Мильо: «мета всіх албанців полягає у створенні албанської зони, що включає в себе все албанське населення Південно-Східної Європи, інтегрованої в євроатлантичні структури»³⁸.

Ще у 1992 р., відразу після приходу до влади, С. Беріша заявив в одному з інтерв'ю, що «ідеї створення Великої Албанії абсолютно невластиві албанським правлячим колам і політичним силам». Така констатація відразу викликала різку відповідь з боку одного з провідних албанських інтелектуалів, академіка Реджепа Чосья, який вказав у відкритому листі газеті «Іллірія», що видається у США, що Албанія ніколи не визнавала її існуючі кордони і завжди намагалася нагадати міжнародним колам, що ці заходи є несправедливими, які поділяють албанські землі на дві частини. Це кордони, які проходять по самому серцю албанського народу³⁹.

Висновки. Ідея «Великої Албанії» має глибоке історичне коріння. Однак, не є офіційною концепцією зовнішньої політики албанського уряду. «Велика Албанія» є ідеєю возз'єднання всіх територій, на яких проживає албанський етнос. У цьому випадку албанці будуть претендувати на частину території Греції, половину Македонії, все Косово, частину територій південної Сербії, а також на половину Чорногорії. На сьогоднішній день реалізація такого масштабного територіального перерозподілу на Балканах практично неможлива.

REFERENCES

Anufriyeva, I.V., & Guskova, E.Yu. (2006). *Albanskiy faktor v razvitiy krizisa na territorii byvshey Yugoslavii* [Albanian factor in the development of the crisis in the territory of the former Yugoslavia]. Dokumenty. T I (1878-1997 gg.). Moskva: Indrik [in Russian].

Arsh, G.L. (1992). *Kratkaya istoriya Albanii* [A brief history of Albania]. Moskva: Nauka [in Russian].

Filimonova, A. (2021, 30 yanvarya). «Velikaya Albaniya»: kapkan dlya Serbii i Rossii [«Great Albania»: a trap for Serbia and Russia]. Retrieved from <https://regnum.ru/news/polit/3175007.html> [in Russian].

Guskova, E.Yu. (2006). *Albanskiy faktor krizisa v byvshey Yugoslavii. Politika dvoynykh standartov mezhdunarodnykh organizatsiy* [Albanian factor in the crisis in the former Yugoslavia. The policy of double standards of international organizations]. *Analiticheskiye zapiski*, 18, 67-90 [in Russian].

Horlo, N.V. (2019). *Funktsionalni ta kontseptualni modeli polityky iredentyzmu* [Functional and conceptual models of irredentism policy]. (Doctor's thesis). Lviv [in Ukrainian].

Iskenderov, P.A. (2012). «Velikaya Albaniya»: teoriya i praktika [«Great Albania»: theory and practice]. *Voprosy istorii*, 1, 31-46 [in Russian].

Mirchev, D. (2015). *The Balkan Mega-ethnos National Doctrines of Macedonia's neighbors*. Toronto, Canada: Risto Stefov. Retrieved from: <http://www.pollitecon.com/html/ebooks/risto-stefov/The-Balkan-Mega-ethnos.pdf> [in English].

Perolli, G. (2002). *Konferenca e Bujanit*. New York: Libri [in Albanian].

Ponomareva, E.G. (2018). *Albanskiy faktor destabilizatsii Zapadnykh Balkan: stsenarnyy podkhod* [Albanian factor of destabilization of the Western Balkans: scenario approach]. *Vesnik MGIMO Universiteta*, 2 (59), 99-124 [in Russian].

Popović, N.B. (Ed.) (2001). *Kosovo i Metohija u velikoalbanskim planovima: 1878-2000*. Belgrade [in Albanian].

Trnavits, Kh. (1987). *Moia ispovest o Kosovu* [My confession about Kosovo]. Bilgrade [in Albanian].

Turov, N.L. (2014). *Ideologicheskiy proyekt «Velikaya Albaniya» na sovremennoy politicheskoy karte mira* [Ideological project «Great Albania» on the modern political map of the world.]. *Sravnitel'naya politika*, 4, 39-44 [in Russian].

Uzun, Yu. (2015). Project «Greater Albania» and processes of its practical realization. *European Political and Law discourse*, 2, 166-174 [in English].

Vorona, O. (2020, 30 chervnia). *Proiekt «Velykoi Albanii» – mrii natsionalistiv chy*

³⁸ Uzun, Yu. (2015). Project «Greater Albania» and processes of its practical realization. *European Political and Law discourse*, 2, 171.

³⁹ Искендеров, П.А. (2012), 44.

tsilespryamovana derzhavna polityka? [Greater Albania project – dreams of nationalists or purposeful state policy?]. Retrieved from <https://adastra.org.ua/blog/proyekt-velikoyi-albaniyi-mriyi-nacionalistiv-chi-cilespryamovana-derzhavna-politika> [in Ukrainian].

Liudmyla Vovchuk,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8324-5235>

Oleksandr Syrbu,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6300-4648>

The foundation of the «Greater Albania» project

The Greater Albania project is the idea of Albanians to create a state where the Albanian ethnic group is predominant. This project is supported by the state authorities, who openly declare the need to annex territories with a predominant Albanian population. Albania stands out from its neighbors on religious grounds, so it has enlisted the support of the entire Islamic world.

The foreign policy course of the Republic of Albania at the end of the XX – beginning of the XXI century, its main tendencies and priorities are one of the key problems for understanding what is happening now on the Balkan Peninsula and in Europe as a whole. There is no other state in the region whose history and modernity are so closely intertwined with state and ethnic motives. The topic of the study is part of a wider range of issues related to international relations in the Balkans and in the region of South-Eastern Europe as a whole. It should be emphasized that the Albanian factor currently plays one of the key roles in determining the security architecture in the Balkan region and this role, in the long run, will only increase due to its features and the support it enjoys from outside.

The origins and ideological basis of the Greater Albania project are clarified in the paper. Greater Albania today has little chance of becoming a reality. Instead, Russia's efforts to increase its influence over Europe's «powder keg» under the guise of «good intentions», in particular, to protect the fraternal Balkan peoples from Albanian nationalism, are more real.

Keywords: Albania, project (idea) «Greater Albania», ethnic problems, Balkans

Наукове періодичне видання

**Acta de Historia & Politica:
Saeculum XXI**

2020

Volume II

Здано до набору 29.12.2020 р. Підписано до друку 15.01.2021 р. Папір офсетний. Формат 70x108¹/₁₆. Гарнітура «Georgia». Друк лазерний. Ум.-друк. арк. 9,1. Наклад 100 прим.